

Tartu Ülikool

Filosoofiateaduskond

Kultuuriteaduste ja kunstide instituut

Etnoloogia osakond

Kalev Aasmäe

Korduvkasutus, vastastikkus ning asjade sotsiaalne elu
Borgervængeti vahetuskeskuses

Magistritöö

Juhendaja: vanemteadur Aimar Ventsel

Tartu 2015

Sisukord

Sissejuhatus	4
Teemapüstitus	4
Ülesehitus, viitamine ja terminoloogia	6
1. Allikad ja meetodid	8
1.1 Välitöö protsess ja allikad	8
1.2 Metodoloogia	10
1.2.1 Osalev vaatlus	11
1.2.2 Struktureerimata intervjuud	11
1.2.3 Poolstruktureeritud intervjuud	12
1.2.4 Fotograafia	12
1.2.5 Uurija roll välitööl	13
1.2.6. Refleksiivsus	13
2. Senine uurimislugu ja teoreetiline raamistik	16
2.1 Senine uurimislugu	16
2.1.1 Korduvkasutus kui kasu otsimine	18
2.2 Vastastikkus	20
2.2.2 Vastastikkuse historiograafiline perspektiiv antropoloogias	20
2.2.3 Negatiivne vastastikkus	22
2.2.4 Üldine vastastikkus	22
2.2.5 Tasakaalustatud vastastikkus	23
2.2.6 Sahlinsi tüpoloogia kriitika	23
2.3 Esemete vahetuse majandusantropoloogiline perspektiiv	24
2.3.1. Kingid ja kingivahetus	24
2.3.2 Kaubad ja kaubavahetus	25
2.3.3 Bartertehingud	26
2.3.4 Klassikaliste kategooriate kriitika	27
2.3.5 Asjade kultuurilis-biograafiline perspektiiv	27
2.4 Sotsiaalne kapital ja objektifitseeritud kultuuriline kapital	28
2.4.1 Sotsiaalne kapital	28
2.4.2 Objektifitseeritud kultuuriline kapital	29
3. Korduvkasutus	30
3.1 Korduvkasutuse majanduslik perspektiiv	30

3.1.2 Korduvkasutus Taanis.....	31
4. Vahetuskeskuse küllastamise põhjused	34
4.1 Külustus kui aardejaht.....	34
4.2 Majanduslik kasu	38
4.3 Keskkonna ja korduvkasutuse tähtsustamine.....	41
4.4 Asjade unikaalsus	44
5. Vahetuskeskuses tajutavad normid ja reeglid.....	46
5.1 Vahetuskeskuse poolt kommuniqueeritavad normid ja reeglid.....	46
5.2 Vahetuskeskuse ideoloogiad	48
5.3 Küllastajate kirjeldatud reeglid ja normid.....	50
5.3.1 Vastastiksuhted ja normid	50
5.3.2 Suhtumine esemete müüki	55
6. Esemete identiteet ja sotsiaalne elu vahetuskeskuse küllastaja perspektiivist.....	58
6.1 Esemed kui kaubad	58
6.2 Esemed kui kingid	60
6.3 Esemete identiteedimuutused	61
Kokkuvõte	66
Allikad ja kirjandus	70
Allikad	70
Internetiallikad	70
Kirjandus.....	72
Summary.....	78
Lisad	81
Lisa 1: Küsimuskava.....	81
Lisa 2: Küsitlute andmed	83
Lisa 3: Fotod	84

Sissejuhatus

Teemapüstitus

2009. aasta suvel elasin ma kaks kuud Ida-Londonis tollases Inglismaa suurimas skvotis. Mõned kilomeetrid minu elukohast eemal pidas üks skvotteriterühmitus mahajäetud äripinnal vaba poodi (inglise keeles *freeshop*), kuhu kõik külastajad võisid tasuta asju tuua ning samas ka ära viia. Nagu skvotitud pindade puhul ikka, oli selle eluaeg lühike ning varsti peale minu esimest ja ainukest külastust olid skvotterid sellelt pinnalt kohtu abil välja tõstetud ning vaba pood likvideeritud. Mõned aastad hiljem Tartus Anna Haava tänava skvotis Tartu Ülikooli ühe magistrkursuse tarbeks intervjuusid tehes selgus, et ka Anna Haava skvotterid korraldavad enda hõivatud ruumides teatud ajavahemiku järel vaba poe üritusi, mille põhimõtte oli sama – too, mida saad, võta, mida vajad. Need kaks põgusat kogemust koos skvottimist käsitlevas bakalaureusetöös (Aasmäe 2011) kasutatud teoreetilise baasiga andsid mulle mõningase ülevaate vabade poodide toimimise kui alternatiivsete majandussuhete vormide kohta.

Tõsisem huvi esemete tasuta vahetamise ja kinkimise analüüsimise vastu tekkis mul aga 2014. aasta sügiskul, mil läbisin Kopenhaageni Ülikoolis majandusantropoloogia kursust. Hakkasin novembri lõpus otsima võimalust teha Taanis esemete tasuta vahetuse teemal oma Tartu Ülikooli magistr töö tarbeks välitööd, paraku aga selgus, et kuna skvottimine on Taanis illegaalne, siis skvottide juures olevaid regulaarselt toimivaid vabu poode, nagu ma varem olin Tartus ja Londonis näinud, ei eksisteeri. Seejärel aga anti mulle Kopenhaagenis asjade vahetamise ja ostmisega seotud Facebooki grupi liikmete poolt tänuväärt nõu külastada kohalike omavalitsuste jäätmekäitlusjaamade juures asuvaid tasuta esemete vahetuskeskuseid. Peale taustainfo uurimist ning esimesi külastusi selgus, et tegu on huvitava ja etnoloogilisest perspektiivist veel põhjalikult läbi uurimata kontseptsiooniga, ning seetõttu otsustasin võtta selle ka oma magistr töö teemaks.

Oma töös uurin Kopenhaagenis Borgervængeti tänaval asuva tasuta esemete vahetuskeskuse külastamise põhjuseid, vahetuskeskuse külastajate poolt tajutavaid norme ning seda, millisena tajuvad vahetuskeskuse külastajad keskusesse annetatud esemete identiteeti ja selle muutumisprotsesse. Minu magistr töö eesmärgiks on vastata järgnevatele uurimisküsimustele:

- Mis motiveerib inimesi vahetuskeskust külastama, esemeid annetama või neid endale võtma?
- Kuidas tajuvad tasuta asjade kaasavõtjad oma suhet esemetega? Kuidas sekkuvad nad nende esemete identiteediprotsessidesse?
- Millised norme, reegleid ja kohustusi külastajad vahetuskeskuses tajuvad ja järgivad?

Kopenhaageni omavalitsuste loodud vahetuskeskused (taani keeles *byttecentre*) on garaažile sarnanevad umbes 25–30 m² põrandapindalaga boksid, milles reeglina on ühel küljel riiulid raamatute ja muude väiksemate esemete hoiustamiseks ning teisel küljel ala mööbli ja teiste suuremate esemete paigutamiseks. Vahetuskeskuse külastajad saavad sinna tasuta tuua korduvkasutuseks kõlblikke esemeid ning samuti on neil võimalus vahetuskeskusesse ladustatud esemeid ka tasuta kaasa võtta.

Vahetuskeskused asuvad jäätmesorteerimis- ja jäätmekäitlusjaamade juures. Neid jaamu haldab viie kohaliku omavalitsuse (Dragør, Frederiksberg, Hvidovre, Kopenhaagen ja Tårnby) omanduses olev munitsipaaltevõtte Amager Ressource Center (ARC).

Kopenhaagenis tegutsesid välitöö tegemise ajal ehk 2014. aasta lõpus ning 2015. aasta alguses neli ARC vahetuskeskust, mis oma asukoha tänava järgi kandsid Vermlandsgade, Kulbanevej, Borgervængeti ja Bispeengeni nimetust. Välitööks sai valitud Borgervængeti vahetuskeskus (vt fotot 1). Parema ülevaate saamiseks olen põgusalt külastanud ka teisi vahetuskeskusi.

Foto 1. Borgervængeti vahetuskeskus.

Ülesehitus, viitamine ja terminoloogia

Töö põhiosa on jaotatud kuueks peatükiks. Esimeses peatükis annan ma ülevaate kasutatud meetoditest ja allikatest, keskendudes peamiselt empiirilistele allikatele ja kvalitatiivsetele meetoditele.

Teises peatükis esitan töö teoreetilise raamistiku ning teema senise uurimusloo. Teoreetilises osas keskendun peamiselt kolmele teoreetilisele lähtepunktile – vastastikkusele, kaupade ja kinkide majandusantropoloogilisele perspektiivile ning sotsiaalsele ja objektifitseeritud kultuurilisele kapitalile, avades lühidalt nende sisu ning põhjendades nende kasutust oma magistritöö raames.

Kolmandas peatükis avan korduvkasutuse mõiste, selgitan lühidalt korduvkasutuse ning *second-hand* kaupade olulisust Lääne majandus- ja kultuuriruumis, keskendudes seejärel Taani keskkonnapoliitika ja jäätmemajanduse kontekstile.

Neljandas peatükis keskendun varasemalt välja toodud teoreetilistele lähtepunktidele toetudes ning empiirilise materjali põhjal vahetuskeskuse külastamise põhjuste analüüsimisele.

Viiendas peatükis käsitlen vahetuskeskuse külastajate poolt tunnetatavaid norme ning käitumisreegleid, võrreldes neid vahetuskeskuse poolt kommuniqueeritavate reeglite ja normidega. Üheks olulisemaks käsitletavaks probleemiks on vastastiksuhted ning suhtumine majandusliku kasu otsimisse.

Kuuendas peatükis analüüsin ma vahetuskeskusesse annetatavate ning sealt kaasa võetavate esemete identiteeti ja selle muutuseid vahetuskeskuse külastaja perspektiivist, keskendudes peamiselt teoreetilises osas käsitletud kauba ja kingituse kontseptsioonidele.

Töö terminoloogia on lahti seletatud teoreetilist konteksti puudutavas osas. Mõisteid *gift*, *gift economy* ning *commodity* olen inglise keelest tõlkinud kui kink (või ka kingitus), kingimajandus ja kaup. Jäätmemajandust käsitlevas osas olen terminoloogia kasutuses toetunud Säästva Eesti instituudi Tallinna keskuse, ÜRO arenguprogrammi ja keskkonnaministeeriumi koostöös valminud sõnastiku „Säästva arengu sõnaseletustest” internetiversioonile (Säästva Arengu sõnaseletusi 2014). Sellest lähtuvalt olen teinud selget vahet korduvkasutusel ning taaskasutusel, vastavad definitsioonid on ära toodud magistritöö kolmanda peatüki alguses. Inglisekeelse sõna *waste* eestikeelse vastena olen kasutanud sõna jäätmed, mida sõnastiku järgi saab defineerida kui inimtegevuses moodustunud, oma tekkimise ajal või tekkekohas kasutuselt kõrvaldatud aineid, esemeid või nende jääke, mis on

tekkekohas kõlbmatud, võivad aga mujal või muuks otstarbeks kasulikuks osutada, st neid on võimalik kasutada (Säästva Arengu sõnaseletusi 2014).

Kuigi ingliskeelset mõistet *reciprocity* on eesti keelde erinevatel puhkudel tõlgitud ka sõnana „retsiprooksus” (vt näiteks Oja 2004; Saarso ja Sõrmus 2008), kasutan ma vastena sõna „vastastikkus” (sellest tulenevalt ka näiteks negatiivne vastastikkus, tasakaalustatud vastastikkus ja üldine vastastikkus), kuna see annab minu hinnangul eesti keeles selgemini edasi selle tähenduse. Samuti eelistab seda otsese vastena *reciprocity*’le Eesti Keele Instituut (Enet 2015).

Kasutatud esemete müüki ja korduvkasutust käsitledes kasutan läbivalt ingliskeelset tsitaatsõna *second-hand*, kuna head lühikest eestikeelset vastet sellele esemete puhul ei leidu. Eesti Keele Instituut soovitab *second-hand* kauplust tõlkida kui vanarõivakauplust (Leemets 1996), samas ei ole selline kitsendus minu töö kontekstis kohaldatav, kuna rõivaste asemel on fookus muudel esemetel (raamatud, mööbel, elektroonika jms).

Välitööl läbi viidud intervjuudele viidates toon ära informandi eesnime, vanuse ning intervjuu läbiviimise aja. Nende informantide puhul, kes oma nime kasutamist ei soovinud, olen kasutanud ainult sugu ja vanust (nt Naine 43aastane). Tsitaadid esitan kursiivkirjas.

1. Allikad ja meetodid

1.1 Välitöö protsess ja allikad

Minu magistritöö põhilisteks allikateks on 2014. aasta detsembrist kuni 2015. aasta märtsi keskpaigani Kopenhaagenis Borgervængeti vahetuskeskuses toimunud välitööl kogutud empiirilised materjalid – välitöömärkmed ja intervjuud. Esmaseks eesmärgiks oli välitöö läbi viia kahes vahetuskeskuses (lisaks Borgervængetile ka Bispeengeni keskus), kuid välitöö arenedes loobusin sellest peamiselt logistilistest põhjustest tuleneva ajamahukuse tõttu.

Borgervængeti vahetuskeskus asub Kopenhaageni põhjaosas Svanemolleni raudteejaama läheduses, jäätmesorteerimis- ja käitlusjaama kõrval. Selle jaama töötajad vastutavad ka vahetuskeskuse heakorra eest.

Välitöö viisin läbi üksi, suhtluskeeleks oli inglise keel. Ma ei valda paraku intervjuude läbiviimiseks piisaval tasemel taani keelt, samas said kõik informandid inglise keeles suhtlemisega hakkama.

Välitöö võib tinglikult jagada kolme etappi. 2014. aasta detsembris tegelesin vahetuskeskuses peamiselt vaatlusega, üritades saada ülevaadet seal toimuvatest vahetusprotsessidest ja küllastajatest ning mõtestada kõrvalseisjana nende tegevust. Küllastasin vahetuskeskust paar-kolm korda nädalas ning külmade ilmastikuolude tõttu veetsin seal korraga maksimaalselt kaks tundi järjest. Vaatlesin asjade annetamise, endalevõtmise ning vahetuskeskuse küllastamise protsesse ning sõlmisin samal ajal kontaktid ka mõnede regulaarsete küllastajatega.

Välitöö teine etapp oli aktiivne intervjuude läbiviimise aeg. 2015. aasta jaanuarist kuni märtsini jätkasin vaatlusega, samal ajal aga hakkasin läbi viima ka intervjuusid vahetuskeskuse küllastajatega. Minu magistritöös on 15 lühiintervjuud 16 informandiga.

Välitöö kolmandas etapis ehk 2015. aasta märtsikuu alguses viisin läbi pikemad lisaintervjuud kolme informandiga, kellega olin ka lühiintervjuud teinud ja lisaintervjuud kokku leppinud. Valiku aluseks oli nende keskmisest tihedam seotus vahetuskeskusega ning nende enda huvi. Nendeks võtmeinformantideks olid Gorm (70aastane), Martin (53aastane) ja Jude (36aastane).

Informant Gorm (70aastane) on viimased 45 aastat tegutsenud Taanis ja ka rahvusvaheliselt kunstnikuna (üks tema skulptuur on olnud näitusel ka Narvas), nooruspõlves oli ta Kagu-Aasias meremees. Minu esmane kontakt tekkis Gormiga tema enda initsiatiivil. Nimelt juhtus

ta vahetuskeskust külastama hetkel, kui olin just lõpetamas lühiintervjuud ühe teise informandiga. Kuuldes meie vestluse lõppu pealt, tekkis tal huvi minu tegevuse ja uurimistöö vastu.

Informant Martin (53aastane) on jäätmekäitlusjaama vastas asuva põhikooli ajalooõpetaja. Kuna tema töökoht asub vahetuskeskuse vastas, külastab ta seda pea iga päev. Enne tema poole lühiintervjuusooviga pöördumist olin teda näinud vahetuskeskuses juba paar korda varem. Hiljem teda vahetuskeskuses uuesti kohates oli ta nõus andma ka pikema intervjuu.

Informant Jude (36aastane) ei soovinud oma täpsemat tegevusala avaldada, väites ainult, et „on samuti tudeng”. Ta on pärit Nigeeriast ning tuli Taani kaks aastat tagasi elama ja õppima. Esimest korda nägin teda vahetuskeskuses juba 2015. aasta jaanuari alguses ning enne esimese lühiintervjuu tegemist olin temaga juba mõnda aega tuttav.

Lisaks töös esindatud ja esindamata intervjuudele olen vestelnud taustainfo ja muu teabe saamise eesmärgil ka paljude selliste külastajatega, kes mingil põhjusel ei soovinud või ei saanud intervjuud anda või kellele ma sellist ettepanekut ei teinudki. Seda peamiselt välitöö esimeses etapis, kuna selle eesmärgiks oligi endale taustateadmiste loomine ning välitööpaika sisseelamine. Seejuures võib mainida, et selgelt üle poole vahetuskeskuses loodud kontaktidest nõustusid peale lühikest tutvumisvestlust esmase lühiintervjuuga. Oli ka neid, kes intervjuuga nõustudes ei soovinud vestluse salvestamist või oma nime avaldamist, kuigi vaid paar-kolm.

Lisaks külastajatele vestlesin ma välitöö teises etapis kahe Amager Ressource Center (ARC) jäätmekäitlusjaama töötajaga. Kuna välitöö käigus selgus, et jäätmekäitlusjaama töötajate roll nende hallatavas vahetuskeskuses on passiivne ehk nad suhtlevad vahetuskeskuse külastajatega minimaalselt ega sekku ise aktiivselt vahetuskeskuses toimuvasse, siis loobusin ka oma esialgselt plaanist neid uurimuse tarbeks intervjuuerida. Samuti ei olnud nad intervjueerimisest ise huvitatud, kuna nende tööeeskirjas on keelatud ettevõtte kõneisikuna esinemine ning nad kartsid seetõttu ka anonüümsena esinedes tööandja poolt probleeme. Samas olid nad nõus mitteametlikult erinevat taustainfot ja hinnanguid andma, mis aitas palju kaasa ka välitöö läbiviimisele ja konteksti mõistmisele.

Välitööl läbi viidud vaatluse käigus selgus, et vahetuskeskusele on iseloomulik selle iseseisev toimimine. Töötajad suhtlesid külastajatega väga harva ning kuigi neil on võimalus jälgida vahetuskeskuses toimuvat läbi sinna paigaldatud kaamera, sekkuti ka vahetuskeskuse reeglite rikkumiste puhul minimaalselt.

Välitööl olid informantideks vahetuskeskuse külastajad, kellega esmakontakti loomisel olin aktiivsem pool, vaid ühel juhul (informant Gorm) pöörduti minu poole uudishimust ise.

Kuigi oma magistritöös käsitlen informante tinglikult ühe uurimise all oleva grupina, siis informandid ise enese identiteeti teiste külastajatega ei seo ning enda gruppikuuluvust selgelt ei tunneta.

Ma käin siin peaaegu iga päev, seega näen ma mõnda inimest ka regulaarselt. Aga ma ei tunne neist kedagi eriti hästi, vaid mõnega me tervitame ja räägime paar sõna juttu (Jesper. 60aastane. Intervjuu.12.02.2015).

Välitöö käigus külastasin keskust erinevatel kellaaegadel – selle avamisel, erinevatel lahtiolekuperioodidel ning ka sulgemisel. Vaatluste põhjal varieerus külastajate arv ja külastuste tihedus üsna palju – oli aegu, mil olin tunni aja jooksul ainukeseks külastajaks ning oli aegu, mil kõik külastajad ei mahtunud korraga vahetuskeskusesse ära. Keskmiseks külastajate arvuks tunnis oli hinnanguliselt 10–15 inimest. Sain kinnitust jäätmekäitlusjaama töötajate väidetele, mille kohaselt sõltub külastajate arv peamiselt ilmast – kuna vahetuskeskuse näol on tegu garaažiboksile sarnaneva kütmata hoonega, mis asub lähimatest ühistranspordipeatustest 5–7minutilise jalutuskäigu kaugusel eraldiseisva jäätmekäitlusjaama juures, on ilm oluliseks külastamistihedust mõjutavaks teguriks.

Nii jäätmekäitlustöötajate kui ka külastajate jutust tuli välja, et vahetuskeskuste põhihooajaks on kevad- ja sügispuhastuse ajad ehk periood, mil inimesed soovivad lahti saada oma kodumajapidamises üle jäänud esemetest. Seega selgus välitöö käigus, et viisin selle läbi pigem vahetuskeskuse madalhooajal.

Informantide valikul üritasin lähtuda kõigi vanusegruppide peegeldamisest, samuti keskenduda peamiselt regulaarsetele külastajatele. Vanuse poolest jäid informandid vahemikku 21–72 aastat. Lisaks taanlastele intervjuueerisin ka ühte rumeenlast, ühte jamaikalast ning ühte nigeerlast. Pea kõik töös tsiteeritud informandid külastasid vahetuskeskust regulaarselt. Keskmine informant oli 20–40aastane mees, kes külastas vahetuskeskust vähemalt korra nädalas.

1.2 Metodoloogia

Oma töös kasutan meetoditena kultuuriuurimises ja etnoloogias üldlevinud kvalitatiivseid meetodeid – osalev vaatlus ja struktureerimata ning poolstruktureeritud intervjuud. Nimetatud

kvalitatiivsed meetodid valisin lähtuvalt oma magistritöö teemast, kuna mind huvitasid just vahetuskeskuse külastajate isiklikud vaatepunktid ja arusaamad vahetuskeskuses toimuvatest protsessidest. Samuti kasutasin mõningal määral fotograafiat, eesmärgiga anda lugejale visuaalselt edasi vahetuskeskuse ning seda ümbritseva keskkonna välimus ning vahetuskeskuses asuvad erinevate esemete paigutamiseks ette nähtud tsoonid.

1.2.1 Osalev vaatlus

DeWalti ja DeWalti järgi (2002: 7) hõlmab välitöö endas „aktiivset jälgimist, toimuva meelespidamist, mitteformaalset intervjuerimist, detailsete välitöömärkmete kirjapanemist ning mis kõige olulisem – kannatlikust”.

Osalev vaatlus on protsess, mis võimaldab teadlastel jälgida ja õppida uuritavate inimeste tegevusi nende loomulikus keskkonnas läbi vaatluse ning nendes tegevustes osalemise. See loob konteksti informantide valikuks ja intervjuude temaatika arendamiseks (*ibid*).

Osalev vaatlus oli minu välitöö puhul üheks põhiliseks meetodiks – vahetuskeskuse külastamine, vaatlus ning teatud määral seal toimuvates protsessides nagu esemete annetamine ja endale võtmises osalemine ning aktiivne suhtlus teiste külastajatega aitas mul mõista vahetuskeskuse külastamisega seotud motivatsioone, tunnetatavaid norme ning mõtestada regulaarselt vahetuskeskust külastava inimese tegevusi.

Clifford Geertz (1973) leiab, et tiheda kirjelduse ehk võimalikult sügava ja üksikasjaliku kirjeldusviisi kasutamine annab antropoloogile uuritavast nähtusest mitmetahulisema pildi ning aitab uuritavat paremini interpreteerida. Vahetuskeskuses osalevat vaatlust läbi viies ning välitööpäevikut pidades üritasin sellest ka lähtuda, pannes vaatlusmärkmetsesse kirja kõikvõimalikku külastajaid ja esemeid puudutavat infot ning külastajate käitumise tõlgendusi, mida suutsin kohapeal vastu võtta ja analüüsida.

1.2.2 Struktureerimata intervjuud

Struktureerimata intervjuu on kõige üldisem ning vabam etnoloogilisel välitööl kasutatav intervjuerimise meetod, teoreetiliselt võib selle alla liigitada kogu vaba suhtlust informantidega.

Struktureerimata intervjuu toimub pidevalt ja peaaegu kõikjal – kodudes, teel kõndides, põldu umbrohist puhastades, baarides aega veetes või bussi oodates (Bernard 2006: 210).

Oma välitöö jooksul kasutasin struktureerimata intervjuud peamiselt selle esimeses etapis, mil eesmärgiks oli vahetuskeskuse külastajatest ja seal toimuvates protsessidest endale esmase ülevaate loomine. Magistritöös kasutan struktureerimata intervjuude abil saadud infot peamiselt konteksti edasi andmisel.

1.2.3 Poolstruktureeritud intervjuud

Bernardi järgi (2006: 210) on poolstruktureeritud intervjuu ehk süvitsi minev intervjuumeetod selgelt osapoolte poolt omavahel kokku lepitud tegevus. Poolstruktureeritud intervjuu on küll avatud, kuid järgib üldist kava ja katab teatud teemasid.

Minu läbi viidud välitöö puhul oli poolstruktureeritud intervjuu osaleva vaatluse kõrval üheks peamiseks kvalitatiivseks meetodiks ning magistritöö tarbeks empiirilise materjali kogumise viisiks. Nagu Bernard ka oma definitsioonis viitab, toimusid kõik intervjuud kokkuleppe alusel – andsin igale intervjuueeritavale selgelt teada oma nime, uurimistöö teema ja põhjuse ning küsisin luba vestluse salvestamiseks.

Poolstruktureeritud intervjuude varem ette valmistatud küsimuskava olin jaotanud kolmeks teemaplokiks: üldküsimused, annetamine ja asjade välja valimine ja endale võtmine. Samas jätsin küsimuskava intervjuud läbi viies lahtiseks; küsimuste arv, esitamise järjekord, ja küsimuste valik olenes konkreetsest intervjuust, informandist ning muudest intervjuu läbiviimist mõjutanud teguritest. Poolstruktureeritud intervjuud kasutasin nii lühiintervjuude läbiviimisel kui ka hiljem läbi viidud pikemate intervjuude puhul.

Intervjuude täpsem küsimuskava on esitatud magistritöö lisan.

1.2.4 Fotograafia

Schwartzi järgi võib fotograafiat kvalitatiivse meetodina kasutada kui kultuuri käsitlevat salvestust – fotod võivad näidata igapäevasündmuste ja -tegevuste ja nende vastavaid kontekste puudutavaid detaile ning pakkuda väärtuslikku informatsiooni vaadeldava kogukonna kohta (Schwartz 1989: 119). Oma magistritöös ei kasuta ma fotograafiat iseseisva meetodina ehk külastajate tegevuste edasiandmise eesmärgil, vaid pigem soovin edasi anda visuaalset teavet vahetuskeskuse sisemuse ning seda ümbritseva keskkonna kohta.

Fotosid olen töös kasutanud kahel puhul. Esiteks olen lisanud vahetuskeskuse foto sissejuhatusele, et täiendada lugejale edasiantavat vahetuskeskuse kirjeldust. Lisaks olen fotodele viidanud vahetuskeskuse reeglistikku käsitlevas osas. Seal viidatud fotod asuvad koos lühikommentaaridega magistritöö lisan 3.

1.2.5 Uurija roll välitööl

Bernardi (2006) järgi võib uurijal välitööl olla kolm väga erinevat rolli: täielik osaleja, osalev vaatleja või täielik vaatleja. Esimene roll on tema sõnul seotud teatud mõttes pettusega – mingi grupi liikmeks saadakse teisi grupi liikmeid välitöö läbiviimisest teavitamata. Kõige suurem osa etnograafilistest välitöödest põhineb aga teisel ehk osaleva vaatleja rollil. Osalevad vaatlejad võivad olla mingi grupi siseliikmed, kes jälgivad ja salvestavad mingeid neid ümbritsevaid aspekte. See teeb neist vaatlevad osalejad. Samas võivad nad olla ka väljaspool gruppi asetsevad inimesed, kes võtavad nende ümber toimuvast osaliselt osa ning jäädvustavad nii palju kui võimalik. See teeb neist aktiivselt osalevad vaatlejad.

Kolmandas, otsese vaatluse kui kvantitatiivse meetodiga seotud rollis jälgitakse inimesi ning salvestatakse nende käitumist ja tegevusi, hoidudes nendega suhtlemast või siis nendega väga vähesel määral suheldes. (Bernard 2006: 347)

Olen töö allikaid puudutavas osas määratlenud uuritavaid subjekte teadlikult üsna üldistava koondnimetuse ehk „vahetuskeskuse külastajad” abil. Sellega sätestan uuritavate gruppi kuulumise tehislikuks nõudeks ainult vahetuskeskuse külastamise tegevuse, mitte esemete annetamise, endalevõtmise ega ka selge eneseidentiteedi määratlemise. Seega, Bernardi määratlustest lähtudes oli vahetuskeskuse vastastiksuhteid uurides minu kanda peamiselt osaleva vaatleja roll.

1.2.6. Refleksiivsus

Sotsiaal- ja humanitaarteadlaste, nende hulgas ka etnoloogide ja antropoloogide jaoks on enda rolli analüüsimine empiirilise materjali kogumisel, tõlgendamisel ning välitööprotsesside mõjutamisel saanud uurimuste loomise lahutamatuks osaks.

Refleksiivsuse all võib mõista nii uurija ja uurimissubjekti või -probleemi vahelise seotuse analüüsi kui ka laiemat lähenemist, mille puhul analüüsitakse uurija kasutatava teooria ning kirjutiste vaheliste suhete problemaatikaid etnograafiliste/antropoloogiliste subjektide loomisel (Reflexivity – Reflexivity In Anthropology 2015).

Antropoloogiliste meetodite ja lähenemistega antropoloogiat ennast uurides on võimalik ületada olulised distsipliinile loomuomased sisemised institutsionaalsed tõkked ning analüüsida antropoloogiliste teadmiste loomisega seotud sotsiaalseid protsesse (Sangren 2007: 13).

Järgnevalt analüüsin lühidalt enda mõju välitööprotsessidele ning välitöö tulemustele kolmest vaatenurgast: käsitlen enda positsiooni välitööl, varasemaid kogemusi ja eelarvamusi ning samuti välitöö mõju vahetuskeskuse protsessidele.

Suurem osa kontaktidest lõin ma ise, kasutades selleks taani keele asemel inglise keelt, kuna Taanis veedetud aja jooksul ei olnud veel jõudnud taani keeles piisava tasemeni, et vabalt suhelda. Tutvustasin paari lausega ennast, oma töö teemat ning uurisin, kas võimalik informant oleks huvitatud pikemast vestlusest ning hiljem ehk ka intervjuust. Suurem osa inimestest ka võimalusel nõustus. Inimestega suheldes märkas, et inglise keeles pöördumine tekitas alguses neis võõristust ning teatavat distantsti, mis pikema vestluse käigus hakkas aga vähenema. Samas nähti mind ikkagi pigem võõrana, kuigi mõneks hetkeks võis see informantidel ununeda. Heaks näiteks oli intervjuu informant Michaeliga, kes, rääkides ida-eurooplaste ahnusest, jäi ühel hetkel poole sõna pealt vait, lõi silmad maha ja vabandas mu ees. Informantide vanus varieerus üsna palju, mis tegi alguses inimestega kontakti loomise ja nende intervjuerimise keerukamaks, kuna üritasin igähele läheneda võimalikult individuaalselt. Samas aitas suhtlemise lihtsamaks muutumisele kaasa informantide avatus – pea kõik tundsid elavat huvi minu eriala ning päritolu kohta ning mõne informandiga vesteldes tundsin, et olen ise intervjueritava rolli sattunud.

Enne vahetuskeskuse esmakülastust ei olnud ma küll viibinud sellise kontseptsiooniga munitsipaaltegevõtete hallatavates asutustes, kuid olin teoreetiliselt ja praktiliselt varem tuttav sarnaselt toimivate skvottide juures asuvate vabade poodidega, kus poes toimuvat koordineerivad vabatahtlikud, kelle tegutsemise motivatsioon oli tihtipeale poliitiline, antikapitalistlikest ideedest kantud. Selliseid vabu poode olin ma külastanud Londonis, Tartus ja Berliinis. Välitööle minnes pärines kogu minu informatsioon vahetuskeskuste kohta ARC ametlikult veebileheküljelt ning mul ei olnud enne välitöö algust ühtegi kokkupuudet selle külastajatega. Eeldasin, toetudes oma varasematele kogemustele vabade poodidega, et vahetuskeskuses on olemas selle toimimist kontrolliv töötaja ning paika on pandud reeglistik, mida kõik külastajad peavad järgima. Kui kohapeal selgus, et reeglistik on küll olemas, kuid keegi selle täitmist aktiivselt ei kontrolli, pidin ma oma esmast ettekujutust vahetuskeskuse töötajate rollist korrigeerima aktiivsest passiivsesse. Samas tundsin ka, et kontrolli puudumise tõttu on mul keskuses palju rohkem tegutsemisvabadust ning inimestega oli palju lihtsam kontakte luua.

Välitööd läbi viies osalesin ka erinevates vahetuskeskuses aset leidvates protsessides ning mõjutasin teatud määral ka nende kulgu. Kuigi osalesin vahetuskeskuse protsessides vaid

episoodiliselt ehk minu huvi ja tähelepanu oli tavakülastajast erinevalt esemete kõrval suunatud ka teistele inimestele, tunnetasin, et nii külastus kui ka asjade annetamine ja endalevõtmine ehk vahetuskeskuse protsessides osalemine mõjutab ka minu arusaamu seal toimuvast ning tekitab teatud hinnanguid seal kehtivate kirjutatud või kirjutamata normide kohta. Näiteks leidsin vahetuskeskuses välitöö jooksul mitu eset, peamiselt raamatuid, mille otsustasin endaga kaasa võtta. Hiljem enese tegevust analüüsisid avastasin, et välitöö esimeses osas, kui polnud veel läbi viinud intervjuusid ning ei olnud tuttav vahetuskeskuse külastajate ideoloogiatega, tundsin ARC poolt idealiseeritud ja kommuniqueeritud käitumishinnangute tõttu teatud kohustust asju endale võttes ka midagi annetada. Aja möödudes see kohustusetunne ilmselt külastajatega läbi viidud intervjuude ja vestluste mõjul mingil määral kadus. Kokkuvõttes tegutsesin ma ilmselt ilma seda endale teadvustamata ning selle peale mõtlemata nagu keskmine külastaja – ma ei hoidnud annetamise ja endalevõtmise vahel tasakaalu, vaid võtsin kõigi oma külastuste jooksul vahetuskeskusest kaasa neli raamatut ja ühe muu tarbeeseme ja annetasin kaks raamatut.

Lisaks vahetuskeskuses annetamisele mõjutasin ma ka mingil määral vahetuskeskuse külastajate omavahelist suhtlemist. Välitöö käigus selgus, et isegi regulaarselt vahetuskeskusi külastavad inimesed ei kipu omavahel peale tervituse teineteisega suhtlema. Kuna suhtlesin välitöö kahes esimeses etapis aktiivselt erinevate külastajatega ning viisin ka mitmed intervjuud läbi kas vahetuskeskuses või selle vahetus läheduses, avastasin teatud hetkel, et see mõjutab silmnähtavalt ka inimeste omavahelist suhtlust. Tihtipeale tulid teised külastajad peale informandiga intervjuu läbiviimist uudishimu tõttu minuga ise rääkima või alustasid tihedamini omavahelist suhtlemist.

2. Senine uurimuslugu ja teoreetiline raamistik

See peatükk on jagatud neljaks alapeatükiks. Esimeses annan lühiülevaate minu töö temaatika lähtekohtade senistest antropoloogilistest käsitlustest. Eraldi peatun Irene Murieli Berliini tasuta asjade poode puudutaval uurimisel ning samuti kirjeldan olulisemaid korduvkasutuse ja ringlussevõtuga seotud lähenemisi, keskendudes seejuures esemete uuesti kasutamisele ning *second-hand* kaubandusele. Olulist rolli mängib see juures Xu et al (2014) poolt loodud kasutatud esemete ostukäitumist puudutav raamistik.

Teises alapeatükis avan vastastikkuse mõiste, selle historiograafilise perspektiivi antropoloogias ning tutvustan üht oma töö teoreetilist põhialust ehk Sahlinsi kolme vastastikkuse vormi ning nende kriitikat.

Kolmandas alapeatükis käsitlen esemetevahetuse majandusantropoloogilist perspektiivi, tuues välja nende eristamise võimalused ning selle rakendamise minu töö raames. Samuti teen lühikokkuvõtte esemete kultuurilis-biograafilisest perspektiivist.

Teoreetilise raamistiku neljandas osas käsitlen ma Bourdieu sotsiaalset ja objektifitseeritud kultuurilist kapitali.

2.1 Senine uurimislugu

Minule teadaolevalt ei ole varasemalt Kopenhaageni munitsipaalettevõtete hallatavate vahetuskeskuste kohta antropoloogilisi uurimusi läbi viidud. Mõningal määral on antropoloogid huvi tundnud vahetuskeskustele teatud määral sarnaneva kontseptsiooniga tasuta asjade poodide vastu. Näiteks on tasuta asjade poode ja nende toimeprotsesse uurinud Irene Muriel, kes uuris oma välitööl Ida-Berliinis toimunud alternatiivseid tarbimispraktikaid – mitterahalisi esemete vahetusvõrgustikke (saksa keeles *Tauschringe*) ning peamiselt skvottide juurde loodud vabu poode (saksa keeles *Umsonstläden*). Muriel (2009) sidus tasuta asjade poodide tegevust Parry (1986) ning Carrieri (1995) „puhta kingi” ideoloogiaga, väites, et objektid annetatakse vabalt ning need võõrandatakse täielikult nende omanikest. Muriel jõuab oma artiklis siiski järeldusele, et annetatud objekte ei saa täpselt paigutada ei kingituste ega kaupade kategooriasse, kuna neis on olemas mõlemale omased tunnused.

Oma magistritöös toetun vastastikuhete ning kingi ja kauba kategooriate analüüsis teatud määral Murieli uurimusele, samas arendades seda edasi vastavalt enda töö ning kogutud

empiirilise materjali loodud kontekstile. Seejuures on kindlasti oluline mainida, et Murieli uuritud vabade poodide ning minu magistritöös uuritavate vahetuskeskuste vahel seisneb mitmeid erinevusi, millest olulisim on objekte vahendava asutuse töötajate roll – kui Murieli uuritud skvottide juures asuvate vabade poodide vabatahtlikest töötajad on pidevalt poes kohal, suhtlevad klientidega ning näevad oma tööd selgelt ideoloogilisena – antikapitalistliku ning tarbimisühiskonna vastasena –, siis vahetuskeskuse toimimise ja heakorra eest vastutavad töötajad aktiivselt keskuses toimivasse ei sekku.

Teatud määral on minu magistritöö seotud ka tarbimisanthropoloogiaga, kuna vaatlen ja analüüsin küllastajate tarbimiskäitumist ja -valikuid vahetuskeskuses.

Tarbimisanthropoloogia sünniajaks peetakse 20. sajandi lõpukümnendeid, mil antropoloogia ning eriti selle etnograafilised meetodid said tarbijakäitumise ning turunduse uurimisel ühe populaarsemateks tööriistadeks ning tarbimise uurimisega hakkas tegelema üha suurem hulk antropolooge (Tian 2001: 159). Oluline osa tarbimisanthropoloogia teoreetilisest baasist on seotud inimeste ostukäitumisega. Teiste hulgas on tarbimist majandusantropoloogilisest perspektiivist uurinud Daniel Miller, kes on tänapäevasele tarbimisühiskonnale omast ostukäitumist sidunud klassikaliste kingiteooriatega (Miller 1998: 15–23).

Minu uurimisobjekti ehk vahetuskeskuse puhul omandatakse asjad tasuta, mistõttu kattuvad tarbimise ja ostlemisega seotud antropoloogilised uurimused minu temaatikaga vaid teatud piirides. Üheks kõige olulisemaks *second-hand* tarbimist käsitlevaks teoseks võib pidada Gregson ja Crewe 2003. aastal ilmunud raamatut *Second Hand Cultures*, kus autorid uurisid *vintage* ostlemist ning teiste *second-hand* tarbimise liike Inglismaal. Lisaks on uuritud näiteks ka *second-hand* riiete sümboolseid sõnumeid (Roux ja Kourchia 2006) ja garaažimüükide ja oksjonite käigus müüdavate esemete omandisuhete muutumist (Lastovicka ja Fernandez 2005).

Tarbimisuuringutes on uuritud ostlemise motivatsioone ning selgelt eristatud majanduslikel põhjustel ostlemist ning hedonistlikku ostlemist (Arnold ja Reynolds 2003). Minu magistritöö temaatikat silmas pidades on oluline Xu et al 2014. aastal ilmunud *second-hand* riiete tarbimise käsitus, mis jaotab kasutatud kaupade ostudest saadavad kasud nelja kategooriasse, mille hulgas esinevad lisaks eelnevalt tarbimisuuringute puhul mainitud majanduslikule ja hedonistlikule motivatsioonile ka keskkonnasäästmise ning unikaalsuse otsingutega seotud põhjused.

Mõningal määral puudutab minu töö ka keskkonnaantropoloogia ning tänapäevase ökoloogilise antropoloogia piire, kuid samas asub fookuspunkt siiski materiaalse kultuuri uurimisel.

Ökoloogiline antropoloogia kerkis esile 20. sajandi teisel poolel ning see uurib, kuidas kultuur edendab ja reguleerib inimeste ning nende hõivatud ökosüsteemide vahelisi suhteid (Sponsel 2007). Taanis on keskkonnaga seotud antropoloogilised uuringud keskendunud peamiselt keskkonnamuutuste mõjule kas Taani kuningriigi koosseisu kuuluvatel omavalitsuslikel aladel Gröönimaal ja Fääri saartel (vt näiteks Sowa 2013) või on tihtipeale osa mingist suuremast interdistsiplinaarsest uurimisprojektist (vt näiteks Blok 2014).

Minu töö kontekstis on oluliseks korduvkasutuse uurimine läbi esemete rolli ning järgnevalt annan põgusa ülevaate mõningate varasemate uurimuste aspektidest, mida olen rakendanud ka enda töös.

2.1.1 Korduvkasutus kui kasu otsimine

Kultuuriteoorias seostatakse korduvkasutust *second-hand* objektidele mingi teatud tähenduse andmisega. *Second-hand* objekte vaadeldakse kaubana ning nad toimivad kultuuriliste artefaktidena, väljendades teatud kultuuri ning osaledes selle kultuuri väärtuste loomise ja tugevdamise protsessides (Boontharm 2015: 76).

Gregson ja Crewe (2003) on pakkunud välja kaks viisi, kuidas *second-hand* artefaktile saab tähendust luua: esimesel juhul taastatakse eseme tähendus, sidudes seda sellele omase kindla ajalooajalooperioodiga ning teisel juhul luuakse tähendus eseme kujuteldava potentsiaali ja tarbija loomingulise mõtlemise koostöös. Mõlemad viisid rakenduvad ka vahetuskeskuses leiduvate esemete puhul.

Xu et al (2014) on analüüsinud tarbijate *second-hand* riietega seotud ostukäitumist, loetledes üles erinevad väärtused ja kasud, mis mõjutavad neid korduvkasutatud riideid soetama. Kuigi minu töö ei puuduta korduvkasutatud rõivaid, vaid muid esemeid, olen võtnud järgnevad Xu et al poolt nimetatud kategooriad ka oma töös kasutusele.

Need on järgnevad:

- 1) Majanduslik kasu, mida saadakse tänu *second-hand* riiete madalale hinnale.

Madal hind on oluliseks põhjuseks, miks inimesed ostavad *second-hand* riideid ning *second-hand* toodete tarbimist seostatakse tihtipeale just väiksema sissetulekuga tarbijatega (Gregson ja Crewe 2003). Majanduslikel põhjustel ostlemine on seotud funktsionaalsete ja ratsionaalsete väärtustega, mis seonduvad aspektidega nagu ülesandele orienteeritus, hinnateadlikkus ning püüd oma pingutusi minimeerida (Bäckström 2012: 67).

2) „Aardejahist” tulenev hedonistlik kasu

Ostlemise hedonistlikud motivatsioonid võivad olla seotud teatud spetsiifiliste ostukäitumistega, näiteks impulsiivostude ja kompulsiivse tarbimisega (Arnold&Reynolds 2003: 90). Näiteks *second-hand* riiete tähendus on Milgrami järgi muundunud odavast ning funktsionaalsest, „vaeste” riietamisvajadusi täitvast kaubast kaubaks, mida ihaldatakse klassist sõltumata (Milgram 2004, viidatud läbi Xu et al 2014: 671). Fakt, et *second-hand* riided pakuvad tarbijatele võimalust leida unikaalseid esemeid soodsate (tihti isegi kaubeldavate) hindadega, seob *second-hand* rõivaste ostmise ka nn seklusostlemisega, kuna millegi väärtusliku leidmine soodsa hinna eest pakub tarbijatele põnevust (Weil 1999, viidatud läbi Xu et al 2014: 670). Bäckströmi järgi on hedonistlik ostlemine naudingutele orienteeritud vaba aja veetmise viis, mis vastandub majanduslikult põhjendatud ostlemisele. Seda iseloomustab pigem kaupade vaatlemine ja sirvimine nauditavate kogemuste eesmärgil, meelte stimuleerimine ning sotsiaalne suhtlus, mitte selge kaupade ostmise soov (Bäckström 2012: 67).

3) Unikaalsuse otsingud

Uuringute järgi teevad isikud, kellel on unikaalsuse järgi suurem vajadus, suurema tõenäosusega mittetraditsioonilisi tarbijavalikuid, näiteks riiete ostmise *second-hand* kanalite kaudu, mitte tavaviisidel, demonstreerides sellega oma individuaalsust ja isikupära (Roux ja Guiot 2008; Guiot ja Roux 2010, viidatud läbi Xu et al 2014: 671).

Hanseni järgi on *second-hand* riided ja aksessuaarid saanud tänapäeva Lääne kultuuriruumis üheks identiteedi konstrueerimise viisiks. *Vintage*'ist on saanud mood ning *second-hand* riiete ostmisest on noorte ja trendikate jaoks saanud oluline valik (Hansen 2015).

4) Uute toodete tarbimise vähendamise tulenev kasu keskkonnale

Üheks oluliseks põhjuseks, miks *second-hand* kaupade tööstus ning tarbijate huvi selle vastu on viimastel aastakümnetel plahvatuslikult suurenenud, on riikide üha suurenev huvi ringlusessevõtu ning taas- ja korduvkasutuse vastu (Darley ja Lim 1999). Tarbijad, seejuures eriti nooremad tarbijad, loovad ning väljendavad sotsiaalselt teadlikku mina läbi *second-hand*

riiete eelistamise (Schultz et al 2005, viidatud läbi Xu et al 2014: 671). Kuigi neil ei pruugi olla majanduslikku võimekust osta kõrge hinnaga „rohelisi“ tooteid, saavad nad oma panuse keskkonnasäästmisesse anda *second-hand* riiete ostmisega, mis vähendab uute toodetavate esemete hulka (Reiley and DeLong, 2011, viidatud läbi Xu et al 2014: 671).

Oma magistritöös kasutan kõiki nelja Xu et al poolt kirjeldatud kasukategooriat. Kuigi käsitlen oma töös muid korduvkasutust leidvaid esemeid, mitte riideid, ning tegu pole mitte ostude, vaid asjade tasuta endalevõtmisega, leian, et loetletud kasud rakenduvad ka minu uurimuse subjektide puhul.

2.2 Vastastikkus

Vastastikkust saab defineerida kui vastastikkusel või koostööl põhinevat teenete või privileegide vahetust, seejuures eriti üksikindiviidide või gruppide vahelist kaubandust puudutavate õiguste ja privileegide vahetust, nähtuna kahe või rohkema indiviidi või grupi vahel toimuva kaupade või teenuste ülekandena (Definitions of Anthropological Terms 2012).

Selles alapeatükis käsitlen vastastikkust kui antropoloogilist mõistet, avades esimeses osas lühidalt selle historiograafilise perspektiivi. Seejärel kirjeldan Marshall Sahlinsi vastastikkuse tüpoloogiat ning selle kasutust minu magistritöö ühe teoreetilise lähtekohana.

2.2.2 Vastastikkuse historiograafiline perspektiiv antropoloogias

Vastastikkust puudutava debati alguseks antropoloogias peetakse Bronislaw Malinowski 1922. aastal ilmunud teose „Argonauts of Western Pacific” ilmumist.

Raamatus kirjeldab Malinowski Paapua Uus-Guineas toimunud Kula vahetussüsteemi, kus erinevate mitte-tarbeesemete kinkimise ja vahetamisega luuakse osapoolte vahel tugevaid sotsiaalsed suhteid. Malinowski väitis, et Kula vahetuse näol on tegu ratsionaalsuse universaalsuse näitega, kuna kinke ei vahetatud mitte altruistlikel eesmärkidel, vaid need panid selgelt paika poliitilised võimusuhted (Malinowski 1932).

Anette Weiner väidab, et kuigi selline inimese ratsionaalsusel põhinev „primitiivse vastastikkuse” käsitlus on aidanud nii Malinowskil kui ka teistel antropoloogidel tekitada vastastikkusesse ning sellega ka esmapilgul üksteisest mittesõltuvate kinkide tegemisse teatud loogikat, on see loogika siiski mõjutatud Lääne kultuuriruumi majandusmõtlemisest ning aja

jooksul on see raskendanud selle tajumist, kuidas Lääne majanduse ratsionaalsusi on teiste kultuuride majandusüsteemide mõtestamise puhul kehtestatud (Weiner 1992: 2).

Tema sõnul on vastastikkuse kui majandusliku käitumise teooria antropoloogilised põhimõtted sätestatud juba sajandeid varem tänapäevase Lääne turumajanduse mõtlemise sünniga.

„Kapitalismi tõusu ajal sai vastastikkuse diskussioon Lääne majandusteadlaste seas peaaegu maagilised, pühad mõõtmed. 18. sajandil väitsid Adam Smith ja teised, et vastastiksuhted toimisid turul täiesti omalaadsetena, hoides turu õiglase ja stabiilsena, ilma, et oleks tarvis olnud välist õiguslikku kontrolli. Sajand hiljem kirjeldati seda sama usku vastastikusse kui reguleerivasse mehhanismi „primitiivsete ühiskondade” puhul, kui arvati, et „pärismaalased” elasid ilma valitsusorganite või seadustikuta ning vastastikkuse roll oligi hoida need grupid sotsiaalselt ja poliitiliselt stabiilsetena.” (Weiner 1992: 2)

Esimene mõjukas kriitika Malinowski ratsionaalsusele rõhuvale vastastikkuse käsitlusele ilmus 1925. aastal, mil Marcel Mauss väitis oma essees „The Gift” erinevaid kultuure analüüsid, et hoolimata „vaba turgu” pooldavate majandusteadlaste väidetest ei ole inimese põhiloomuses erinevate isikliku kasu vormide (materiaalsed hüved, naudingud, mugavused jms) ratsionaalne maksimeerimine ning kõiki inimkäitumuse vorme ja nende taga olevaid motivatsioone ei ole võimalik kirjeldada puhtalt majanduslike terminitega.

Mauss selgitas, et kingivahetus kui üks majandussuhte vorm loob kinki andva ja kinki vastuvõtva inimese vahele vastastiksuhte ning kingivahetuse põhiline eesmärk ei ole mitte majanduslik väärtus, vaid „moraalne/.../, selleks, et luua kahe (vastastiksuhtega, K.A) seotud inimese vahele sõbralikud tunded” (1954: 18).

Maussi mõjukas essee innustas majandusteadlasi ja -antropolooge inimkonna majandustegevuste vorme edasi analüüsima ja kategoriseerima.

Levi Strauss jõudis järeldusele, et kõik inimestevahelised suhted põhinevad vastastikkusel; inimsuhted põhinevad sõnade, toidu, toodetud esemete ja naiste vahetamisel (Levi Strauss 1969: 52–68).

Karl Polanyi (1957) nägi vastastikkust ümberjagamise ja turujõudude kõrval kolmanda põhilise majandusvormina, mis hõlmab endas kaupade vahetust inimeste vahel, kes on omavahel turuvälistes ning hierarhiata suhetes. Seejuures ei tekita vastastikkus nende vahelist suhet, vaid on osa käitumisest, mis annab sellele suhtele konteksti.

Vastastikkust kui eraldiseisvat majandussuhete vormi analüüsis erinevates aspektidest edasi majandusantropoloog Marshall Sahlins, jagades vastastikkuse oma teoses „Stone Age Economics” üldiseks, tasakaalustatud ning negatiivseks vastastikkuseks (Sahlins 1972: 194–195). Täpsemalt avan need mõisted järgnevas alapeatükis.

Turutehingute ja kingivahetuse vastandamine antropoloogias on tekitanud ka kriitikat. David Graeber on väitnud, et tasakaalustatud kingivahetusel ning turutehingutel on tegelikult rohkem ühist, kui seni väidetud, kuna mõlemal puhul on tegu tasakaalustatud ning võlal baseeruva sotsiaalse suhtega (Graeber 2001: 219). Samuti oleneb palju ka kahe osapoole staatustest – kui vastastikkust mõista kahe osapoole tegutsemisena üksteisega võrdsetel viisidel, siis kahe ebavõrdse staatusega inimese vahel ei eeldata alati vastastikkust, näiteks kerjusele dollari kinkimisel ei oodata samaväärset vastukinki (Graeber 2001: 225).

2.2.3 Negatiivne vastastikkus

Negatiivne vastastikkus on Sahlinsi järgi püüd saada karistamatult midagi mitte millegi eest saada. Negatiivne vastastikkus on kõige umbisikulisem tehingutüüp. Tehingu osapooled on vastanduvate huvidega ning loodavad oma kasu teise osapoole kulul maksimeerida. Üks negatiivse vastastikkuse kõige sotsiaalsemaid ja tasakaalu poole suunatumaid vorme on tingimine vaimus „saada nii palju kasu, kui vastaspoolele on talutav” (Sahlins 1972: 192–196). Negatiivset vastastikkust on vaadeldud erinevate kapitaliliikide konverteerimise või ka akumulierimise viisina, näiteks sotsiaalse kapitali puhul (Gaag 2005: 32–35).

Minu magistritöö kontekstis on negatiivsel vastastikkusel mängida oluline roll vahetuskeskuses toimivate vastastiksuhte kirjeldamisel, kuna see aitab selgitada teatud osa küllastajate huvi kasutada vahetuskeskuseid majandusliku või muud laadi kasu saamise eesmärgil ehk soovides saada vastastiksuhtest midagi mitte millegi eest või vähema kui selle üldtunnustatud väärtuse eest. Peamiselt käsitlen negatiivset vastastikkust magistritöö neljandas ja viiendas peatükis, kus analüüsin vahetuskeskuse küllastamise põhjuseid ning küllastajate suhtumist majandusliku kasu otsimisse.

2.2.4 Üldine vastastikkus

Üldine vastastikkus on Sahlinsi järgi seotud tehingutega, mis on näiliselt altruistlikud, tehingud, mis on seotud üksteise abistamisega ja ressursside jagamisega. Ideaalne tüüp on Malinowski Trobriandi saarte kirjeldustes mainitud „puhas kingitus” ehk kingitus, millele ei anta midagi vastu. Kuna vastastikkuse kohustus ning selle kvaliteet, kvantiteet ja ajastus ei ole

üldise vastastikkuse puhul täpselt piiritletud, on Sahlinsi hinnangul osapoolte vahelised kohustustega seotud sidemed nõrgad. Kui teine osapool ei vasta kingile, ei tähenda see tingimata, et esimene osapool lõpetab endapoolse kinkimise (Sahlins 1972: 193–194)

Üldise vastastikkuse mõistet kasutan ma peamiselt vahetuskeskuse annetamisprotsesse käsitledes.

2.2.5 Tasakaalustatud vastastikkus

Tasakaalustatud vastastikkus viitab otsesele, ilma ajalise viibeta tehingule ning võib esineda nii kingi- kui ka kaubavahetuse puhul. Täpse tasakaaluga vastastikkus hõlmab kahe asja samaaegset vahetust. Sahlins väidab, et perfektselt tasakaalustatud vastastikkus ehk samatüübiliste kaupade samaaegselt ja samas hulgas vahetamine ei ole ainult kujuteldav nähtus, vaid seda on kirjeldatud ka mitmetes etnograafiates, näiteks erinevate abielutehingute, sõprussidemete ja rahulepingute sõlmimise puhul (Sahlins 1972: 192–196).

Tasakaalustatud vastastikkust kasutan ma oma magistritöös lähtekohana vahetuskeskuse poolt küllastajatele kommuniqueeritava ideoloogia ning vahetuskeskuse ja küllastajate vaheliste vastastiksuhte analüüsimisel.

2.2.6 Sahlinsi tüpologia kriitika

Graeber on välja pakkunud, et Sahlinsi üldise ja tasakaalustatud vastastikkuse asemel tuleks kasutusele võtta pigem avatud ja suletud vastastikkuse teooriad. Avatud vastastikkuse puhul ei ole omavahelist arvepidamist, kuna see eeldab pidevat omavahelist pühendumust ja kohustust. Sellest saab suletud vastastikkus, kui omavaheliste arvete tasakaalustamine lõpetab osapoolte suhte või vähemalt toob endaga kaasa võimaluse seda suhet lõpetada (Graeber 2001: 220). Samuti leiab ta, et avatud ja suletud vastastikkuse mõisteid kasutades on võimalik vastastiksuhteid paremini teatud määrade või astmetena näha – suletud suhted saavad muutuda rohkem avatuks ja vastupidi. Sahlinsi üldise ja tasakaalustatud vastastikkuse puhul muutub aga kasutatav mõiste (*ibid*).

Oma töö puhul leian, et Sahlinsi tüpologia kasutamine on siiski õigustatud, kuna vahetuskeskuse ja küllastajate vaheliste suhte kirjeldamisel oleks Graeberi duaalse käsitluse eelistamine liiga üldistav. Näiteks aitab Sahlinsi üldise vastastikkuse mõiste lahti mõtestada annetamisprotsesse ning tasakaalustatud vastastikkus vahetuskeskuse kommuniqueeritavaid ideoloogiaid.

2.3 Esemete vahetuse majandusantropoloogiline perspektiiv

Majandusantropoloogias on traditsioon jagada esemete vahetustehingud kolmeks: kaubavahetuseks, kingivahetuseks ja bartertehinguteks. Siinses peatükis toon oma töö lähtekohtadena ära lühidalt kõik kolm vahetusekategoriat ning lisan kultuurilis-biograafilise perspektiivi.

2.3.1. Kingid ja kingivahetus

Marcel Mauss väitis oma mõjukas essees „The Gift” (originaal 1925, inglise keeles 1954) erinevate kultuure analüüsid, et kingituste näol ei ole tegu lihtsalt suuremeelsete annetustega, nagu esmapilgul võib tunduda, vaid kingi vastuvõtmisele kaasneb alati kohustus sellele ka kingitusega vastata, mis aga omakorda seob inimesi vastastiksuhetesse.

Ideed, et kingivahetus on turupõhisele kaubavahetusele oponeeriv tehinguvorm arendas edasi Chris A. Gregory, kes defineeris kaubavahetust võõrandatavate asjade vahetusena, mida viivad läbi üksteisest sõltumatud osapooled, samas kui kingivahetus on võõrandamatute asjade vahetus osapoolte vahel, kes on omavahel vastastiksuhte kaudu sõltuvad (Gregory 1982: 12).

Kingitused on Tsingi järgi vastupidiselt kaupadele inimestega seotud; nad toovad endaga kaasa midagi isiklikku, tõmbavad vastuvõtja kaasa mingile teatud sotsiaalsele väljale ning toimivad vastutehingu vajaduse pideva meeldetuletajana. Seetõttu hingestavad kaubad ja kingitused erinevaid väärtussüsteeme: kaubasüsteemis seisneb väärtus asjades, mida saab kasutada ja vahetada. Kingisüsteemis on väärtus aga sotsiaalsetes kohustustes, ühendustes ja tühimikes (Tsing 2013: 22).

Kinkide puhul on oluline ka ajaline mõõde.

(*Kingi-*, *K.A*)vahetus algab tehingust, millele oodatakse vastutehingut. Vastutehing toimub tavaliselt ajalise viivitusega. Vastastikkust märkiva žesti väärtus ja ajastus oleneb vastaja vabast valikust, kuigi see on tihti tugevalt reguleeritud tavade ja traditsioonidega. Kui vahetus on lõpule viidud, saab alata uus (vahetus *K.A*) järk (Offer 1997: 451).

Bourdieu järgi on kinkimine üks (võimu, *K.A*) omandamise viise, kuna kingitus, millele ei vastata vastakingitusega, loob jääva sideme, mis piirab võlguoleva osapoole vabadust ning sunnib talle peale rahumeelset, koostööle suunatud, „mõistlikku” hoiakut (Bourdieu 1977: 195).

2.3.1.1 Parry „India kingitus”

Samas ei ole kõik antropoloogide vaadeldavad kingituste vormid kohaldatavad Marcel Maussi poolt paika pandud vastastiknormidega.

Kuigi juba Malinowski kirjeldas Trobriandi saartel toimuvaid majanduslikke tehinguid analüüsid nn puhast kingitust ehk „kingitust, millele ei anta midagi vastu” (Malinowski 1932: 176), leidis ta siiski, et mittealtruistlikke kinke ei ole olemas ning tehingud toimuvad kalkuleeritud vastastikkuseprintsibi alusel, kusjuures loodetav kasu võib olla ka sotsiaalsetel suhetel põhinev.

Jonathan Parry (1986: 461) on kirjeldanud Indias esinevat kingivormi *dana*. Tegu on hinduismis levinud religioosete kingitustega, mida jagatakse erinevate rituaalide ja tseremooniate käigus peaaegu igapäevaselt ning milleks kasutatakse suuri materiaalseid ressursse. Kingi tegemisega „saadetakse” annetajalt vastuvõtjale, kelleks võivad olla brahmaanid, juuksurid või ka naist võttev sugulane, ära teatud pahaendelisus. Juhul, kui ei võeta ette vajalikke ettevaatusabinõusid, võib kingitus vastuvõtjale kaasa tuua ebaõnne.

Parry vaatleb *danat* puhta kingina, kuna selle puhul on kingitav ese täielikult annetajast võõrandatud, vastuvõtjal ei ole mitte mingisugust kohustust vastukinki teha ning kinkimistehing ei too endaga kaasa osaliste vaheliste sotsiaalsete suhete loomist või nende kinnitust (Parry 1986: 460–469).

Parry väitel saab selline puhta kingi ideoloogia toimida vaid eetikapõhise lunastusreligiooni ning arenenud ärisektoriga majanduse kontekstis (1986: 467). Parry puhta kingi ideoloogiat on Berliini vabu poode puudutava uurimuse puhul kasutanud Irene Muriel ning mina rakendan seda veidi mugandatud kujul teoreetilise lähtekohana oma magistritöö kuuendas peatükis vahetuskeskusesse annetamist analüüsid.

2.3.2 Kaubad ja kaubavahetus

Kaupade ja kingituste vahetuse erinevust iseloomustavad nendega kaasnevad kohustused. Kapitalistlikus majandussüsteemis on kaubad nende valmistajatest vabastatud ning nende saatus sõltub turul toimuvatest tehingutest. Peale vahetuse lõpule viimist võib vahetuse enda ja selleni viinud sammud unustada; kaup on vaba kasutamiseks või järgmisteks tehinguteks (Tsing 2013: 22).

Rus (2008: 82) on rõhutanud kaubavahetuse puhul selle lühikest ajalist kestust ning anonüümsust. Kaubavahetuse puhul ei kesta suhe osapoolte vahel tavaliselt pikemalt kui tehingu protsess ning peale tehingu läbiviimist ei too see osapooltele kaasa mingeid sotsiaalseid lisakohustusi, nagu kingivahetuse puhul näiteks tänutunne. Osapooled „kõnnivad puhaste kätega minema”.

Gelli järgi on kaup objekt, mis vähemalt ühe oma eksisteerimise faasi jooksul vahetuse käigus võõrandatakse. Kaupade vahetus on võõrandatavate objektide vahetus, mille käigus luuakse objektide vahel kvantitatiivne suhe: kaubavahetus toimub „teatud kvantiteediga” kauba A liigutamisel „samaväärse kvantiteediga” kauba B vastu (Gell 1992: 144).

Offer (1997: 451) väidab, et kingivahetus on tänapäevases majandusteaduses liiga vähe analüüsitud ja mõõdetud majandussuhete vorm, kuna see ei mahu eksisteerivate kategooriate alla. Uusklassikalise majandusteaduse järgi tuleneb kogu eksisteeriv kasu otseselt kauplemise tagajärjel. Iga müük on samaaegselt ost ning iga viivitus on hinnastatud intressimääraga. Kontrastina – kinkide vahetuste puhul on hind määramatu ning „kättetoimetamist” ja „makset” saab eraldada vaba valiku toimimise ja mööduva aja abil. Lisaks kauplemisest saadavale materiaalsele kasule omandatakse veel midagi muud. Vahetus ei ole vaid majanduslik tehing, see on ka ise kaup, „protsessist saadav kasu”, tavaliselt isikliku suhte vormis.

2.3.3 Bartertehingud

Barter on vahetussüsteem, mille abil vahetatakse kaupu või teenuseid otseselt teiste kaupade või teenuste vastu ilma maksevahendit, nagu näiteks raha, kasutamata (O’Sullivan ja Sheffrin 2003: 243).

Belli sõnul ei leia suurem osa antropolooge, et kingivahetus ja bartertehingud omaks ühiseid põhijooni (Bell 1991: 161). Näiteks on välja toodud asjaolu, et bartertehingu puhul lepitakse vahetuskurss eelnevalt kokku, samas kui kingivahetuse puhul on kingi vastuvõtjal võimalik määrata vastukingitust ilma eelneva spetsiifilise leppeta (Firth 1959, viidatud Bell 1991: 161 järgi). Samas on Ssorin-Chaikov (2000: 358) välja toonud, et tehingu iseloom võib oleneda ka osapoolte hinnangutest – näiteks võib üks osapool tajuda seda kui bartertehingut, samal ajal, kui teine tajub seda kingivahetusena.

Appadurai (1988: 9) järgi on bartertehing objektide üksteise vastu vahetamine ilma raha vahenduseta, seejuures on oluline, et tehingu kultuurilised, poliitilised või isiklikud kulud

üritatakse hoida selle osapoolte poolt minimaalsel tasemel. Rahalise vahenduse puudumine jätmise peaks bartertehingut Appadurai järgi kaubatehingust eristama ning definitsiooni teine, erinevaid kulusid minimeeriv pool välistab barterteingu kattuvuse kinkidevahetusega. Erinevalt teistest tehinguliikidest ma vahetuskeskuse vastastiksuhte puhul bartertehingule iseloomulike jooni ei märganud, mistõttu ka seda tehinguliiki oma analüüsis ei kasuta.

2.3.4 Klassikaliste kategooriate kriitika

Appadurai järgi on kolm põhilist asjade vahetuse viisi, mida antropoloogid vaatlevad – kingivahetus, kaubavahetus ning ka bartertehing oma loomult üksteisele sarnased. Bartertehingute jaoks ei ole küll vaja raha, kuid sarnaselt kaubavahetusele on selle loomus objektikeskne, suhteliselt mittepersonaalne ning mittesotsiaalne, mistõttu näeb ta bartertehinguid kaubavahetuse ühe erivormina. Samuti lähtub kingivahetus teatud enese huvidest lähtuva loogikaga nende vastastiksuhte näol, mida ta endaga kaasa toob (Appadurai 1988: 10–11).

Samuti on problemaatiline bartertehingute ja kingivahetuse erinevus. Bourdieu väitel on barterteingu ja kingivahetuse erinevuseks tihti peale ainult andmisele ja sellega seotud presentatsioonile kulutatud lisatöö ning kingi ja vastukingi tegemise vaheline selgelt määramata ajavahemik (Bourdieu 1977: 193–194). Bell (1991:162) näeb barterteingut aga kingivahetuse alatüübina, mida sooritatakse tasakaalustatud suhete hoidmiseks mõlemale osapooltele võrdväärselt kasulikuna. Selles kontekstis võib barterit vaadelda kui kingivahetuse alaarenenud vormi, mille puhul on kingid annetajast võõrandatud ning kauba või eseme väärtust vastuvõtjale ei mõjuta annetaja isiklikud omadused või atribuudid.

Lähenedamine, mille puhul kingivahetust ja kaupade vahetust üksteisele vastandatakse, on samuti saanud mitmelt poolt kriitikat, seda eriti tänapäevaste kapitalistlike majandussuhete kontekstis. „Traditsioonilised definitsioonid rõhutavad liiga palju kingivahetuse ja kaupade vahetuse erinevusi. Kingivahetus on palju rohkem kaupade vahetusele sarnane, kui Gregory on valmis endale tunnistama” (Gell 1992: 144).

2.3.5 Asjade kultuurilis-biograafiline perspektiiv

Appadurai sõnul annavad asjadele tähenduse inimeste teingud, omistused ja motivatsioonid, väljaspool neid aga asjadele tähendusi ei eksisteeri. Samas, selleks, et vaadelda asjade ajaloolist ringlemist, tuleb siiski jälgida asju endid, kuna nende tähendused on sisse kirjutatud nende vormidesse, kasutusviisidesse ja trajektooriesse (Appadurai 1986: 4–5).

Igor Kopytoffi järgi on objekti kultuuriline biograafia ehk tema vahetuste ajalugu üheks selle väärtuse komponendiks. Esemed võivad oma eksisteerimise jooksul läbida mitmeid etappe, kus neid väärtustatakse erinevatel viisidel. Põhjuseks, miks objekt ühest seisundist teise liigub, on majanduse surve asjade kaupadeks muutmise suunas ning kultuuri vastupanu sellele survele, mille käigus luuakse erinevaid kategooriaid ja sfääre – näiteks pühad ja mittepühad sfäärid –, mille vahel ei saa vahetusi esineda või esineb ainult väga komplekssetes ühiskondades teatud erandjuhtudel (Kopytoff 1988: 66–87).

Kopytoffi (1988: 90) järgi peegeldab asjade biograafiline perspektiiv komplekssetes ühiskondades inimeste sotsiaalsete identiteetide mitmesust ning konfliktisust. Kaupu saab biograafilisest perspektiivist vaadelda nende subjektiivse kultuurilise klassifitseerimise ja kategoriseerimise kaudu.

Just seda Kopytoffi lähenemist kasutan ma vahetuskeskuses vahetatavate objektide puhul, kuna see aitab lahti mõtestada esemete külastajate poolt kirjeldatud identiteete kingi ning kauba vahel.

2.4 Sotsiaalne kapital ja objektifitseeritud kultuuriline kapital

Vahetuskeskuses toimuvate protsesside mõtestamiseks kasutan lähtekohana ka Pierre Bourdieu sotsiaalse ning kultuurilise kapitali mõisteid.

Bourdieu järgi on kolm fundamentaalset viisi, mille kaudu kapital end avaldab. Majanduslik kapital on kohe ja otse rahasse konverteeritav ning seda on võimalik omandiõiguse vormidena institutsionaliseerida. Kultuuriline kapital on teatud tingimustel majanduslikuks kapitaliks konverteeritav ning seda on võimalik institutsionaliseerida hariduslike kvalifikatsioonide kaudu. Sotsiaalne kapital koosneb aga sotsiaalsetest kohustustest (ühendustest). See on teatud tingimustel konverteeritav majanduslikuks kapitaliks ning seda saab institutsionaliseerida näiteks omistavate tiitlite või auastete kaudu (Bourdieu 1986: 46–58).

2.4.1 Sotsiaalne kapital

Bourdieu järgi on sotsiaalne kapital tõeliste või potentsiaalsete ressursside kogum, mis on seotud kestvate rohkemal või vähemal määral institutsionaliseeritud tutvus- ja tunnustussuhete omamisega – teisisõnu gruppikuuluvusega –, mis pakub igale grupi liikmele kollektiivselt omatud kapitali tuge, mis annab neile õiguse krediidile selle sõna erinevates tähendustes.

Need suhted eksisteerivad ainult praktilises vormis ning läbi materiaalsete ja/või sümboolsete vahetuste, mis aitavad nende gruppide toimimisele kaasa (Bourdieu 1986: 51–52). Bourdieu järgi põhineb sotsiaalne kapital mõlemapoolsetel tunnetustel ja tunnustustel, millega sotsiaalne kapital omandab sümboolse iseloomu ning muutub sümboolseks kapitaliks (*ibid*).

Minu magistritöö raames on sotsiaalne kapital mõistena lähtekohaks vahetuskeskuse küllastajate tunnetatavate normide ning keskkonnasäästmise ja hedonismiga seotud küllastuspõhjuste mõtestamisel. Korduvkasutust võib Bourdieu sotsiaalse kapitali teooria kontekstis näha kui ühte sümboolset praktikat, millega sotsiaalset kapitali tekitatakse, kinnitatakse ja hoitakse alal. Laidley hinnangul mõjutab sotsiaalne keskkond selgelt keskkonnasäästmisega seotud inimkäitumist ning aitab kaasa sotsiaalsete võrgustike loomisele ja alalhoidmisele. Kuigi mitmed struktuurilised tegurid, nagu sotsiaalne klass, võivad inimeste hoiakuid ja käitumisi mõjutada, on normide kinnitamine läbi sotsiaalse konteksti (näiteks jäätmete sorteerimine, kuna ka kõik teised naabrid seda teevad) nende tegutsemismudelite konstrueerimisel oluliseks faktoriks (Laidley 2013: 176–177).

Sotsiaalse kapitali suurendamise ja kinnitamise praktikana on uuritud ka hedonistlikku ostlemist (vt näiteks Stebbins 2010; McCarville et al 2013). Oma magistritöös käsitlen seda teemat põgusalt küllastajate poolt kirjeldatud vastastiksuhte norme analüüsid.

2.4.2 Objektifitseeritud kultuuriline kapital

Bourdieu järgi võib kultuuriline kapital eksisteerida kolmel kujul: kehastunud seisundina ehk näiteks keha ja mõistuse pikaajsete kalduvuste või meelelaadide kujul; objektifitseeritud seisundina ehk kultuuriliste kaupade nagu piltide, raamatute, muusikariistade, masinate jms kujul, mis on nende (*kultuurilist kapitali teostavate K.A*) teooriate või nende teooriate kriitika peegeldused, problemaatikad, vms. Kolmandaks kultuurilise kapitali vormiks on Bourdieu järgi institutsionaliseeritud kultuuriline kapital ehk kultuuriline kapital, mida on võimalik omandada näiteks haridusega seotud kvalifikatsioonide omandamise puhul (Bourdieu 1986: 47–49).

Oma magistritöös kasutan Bourdieu objektifitseeritud kultuurilise kapitali teoreetilise lähtekohana vahetuskeskuse küllastajate ning vahetuskeskusesse annetatavate ja sealt kaasavõetavate esemete suhete analüüsimisel. Näiteks võib küllastaja mingit eset endaga kaasa võttes ehk selle omanikuks saades saada ka eseme kultuurilise kapitali omanikuks, samas on tal võimalik eseme kultuurilist kapitali tarbida ka ilma selle omanikuks saamata – kui ta on selle kultuurilisest tähendusest teadlik.

3. Korduvkasutus

See peatükk on jagatud kaheks osaks. Esiteks annan ma lühiülevaate korduvkasutusest ning selle rollist tänapäeva Lääne majandus- ja kultuuriruumis. Teiseks käsitlen ma konkreetsemalt korduvkasutuse rolli Taani jäätmemajanduse ja jaekaubanduse kontekstis.

3.1 Korduvkasutuse majanduslik perspektiiv

Kui taaskasutuse puhul võetakse jäätmed või neis sisalduv aine või materjal kasutusele uute toodete valmistamisel, töö tegemisel või energia saamisel, siis korduvkasutus on toote (näiteks klaaspudel) korduv kasutamine algotstarbeks. (Säästva Arengu sõnaseletusi 2014)

Korduvkasutus on osa ringlussevõtust (inglise keeles *recycling*). Ringlussevõtt on jäätmete taaskasutusmoodus, kus jäätmetes sisalduvat ainet kasutatakse tootmises algsel või muul otstarbel (nt paberi ümbertöötlemine, klaasi ümbersulatamine, õlide taasrafineerimine, metalliühendite taasväärtustamine), kaasaarvatud bioloogiline ringlussevõtt (kompostimine), kuid väljaarvatud jäätmete energiakasutus (*ibid*).

Jäätmete ja kasutuskõlblike kaupade korduvkasutus on ringlussevõtu kontekstis saanud viimastel aastakümnetel Lääne kultuuriruumis avaliku sektori jäätmemajandus- ja keskkonnapoliitika oluliseks osaks (vt näiteks Euroopa Parlamendi ja Nõukogu Direktiiv 2008/98/EÜ).

Lisaks avaliku sektori jäätmemajanduspoliitikale tegelevad kaupade korduvkasutuse kui keskkonnasäästliku tegevuse ja mõtteviisi propageerimisega ka mitmed ametlikud ja mitteametlikud kodanikuühiskonna algatused, liikumised, kogukonnad ja võrgustikud (nt Reuse Development Organization, Freecycle.org, Tauschringe jt) ning ka erasektor. Kasutatud esemete müügiga tegelevad *second-hand* poed, komisjonikauplused, heategevuspoed ja muud sarnase kontseptsiooniga füüsilised kauplused. Interneti leviku ja mõjuga on üha suurenenud ka internetipõhiste kasutatud kaupade vahenduskeskkondade nagu ebay.com tähtsus. Eesti puhul võib näideteks tuua Osta.ee ning algselt ainult kuulutustelehtedena toiminud Kuldse Börsi ja Soovi.

Muuhulgas ka keskkonnateadlikkuse suurenemise tõttu on kasutatud kaupade müük maailmas viimastel aastakümnetel pidevalt kasvanud. Kogu kasutatud kaupade müügikäibe kohta pole maailmas mitteametlike kanalite rohkuse tõttu väga täpset statistikat tehtud, kuid ametlikku statistikat on kogutud füüsiliste poodide kohta. Eurostati andmetel kasvas 2006. aastal

kasutatud kaupu müüvate kaupluste käive Euroopa Liidus 2004. aasta 7,3 miljardilt eurolt (Eurostat 2006) 8,1 miljardi euroni (Eurostat 2009). Seejuures tuleb meeles pidada, et Eurostati „European business facts and figures” 2006. ja 2009. aasta väljaannetes esitatud statistikas jäetakse välja kasutatud autode sektor ning kajastatakse toonase 25 liikmesriigi statistikat (Rumeenia ja Bulgaaria liitusid Euroopa Liiduga 2007. aastal, Horvaatia 2013. aastal).

Võrdluseks: ka USAs on füüsiliste poodide kogukäive Statista andmetel näidanud pidevalt mõneprotsendilist kasvu, suurenedes 2008. aasta 13,32 miljardilt dollarilt 2013. aastaks 15 miljardi dollarini (Statista 2015).

Korduvkasutus mängib olulist rolli ka mitterahaliste majandussuhete puhul. Heaks näiteks on vabad poed (inglise keeles *freeshop*), kus külastajatel on võimalik esemeid, mida neil enam vaja ei ole, tasuta annetada ning samas ka neid esemeid, mida nad endale tarvilikuks peavad, kohapealt tasuta kaasa võtta. Tänapäevase vaba poe idee sai alguse 1960ndate lõpus USAs San Franciscos ning selle ümbruses osana kontrakultuurilise liikumise Diggers tegevustest. Liikumine, mis laenas oma nime 17. sajandil Inglismaal maapiirkondades tegutsenud kogukonnaaktivistidelt, organiseeris toona tasuta toidu jagamist, tasuta meditsiiniteenuseid ning vabu poode, kus kõik väljapandud esemed olid tasuta saadaval (Diggers 2015). Tänapäevaks leidub vabu poode pea kõikjal maailmas ning selle põhimõtted on jäänud samaks – isemajandavaid poode peavad tavaliselt vabatahtlikud ning kõik esemed annetatakse ning antakse poe poolt uuesti ringlusesse tasuta. Euroopas on vabad poed tihti peale majutatud skvotitud pindadele ning neid peavad skvotteritest vabatahtlikud, kes näevad seda selgelt kapitalismi- ja tarbimisühiskonnastase tegevusena (vt näiteks Weggeefwinkels 2015).

3.1.2 Korduvkasutus Taanis

2011. aastal tootsid Taani kodumajapidamised valitsuse ametliku statistika järgi 2,4 miljonit tonni jäätmeid, millest 36% ehk 856 000 tonni taas- või korduvkasutati, 1,3 miljonit tonni ehk 56% põletati energiatootmise eesmärgil ning 100 000 tonni ehk 4% ladestati prügilatesse (Denmark Without Waste 2013).

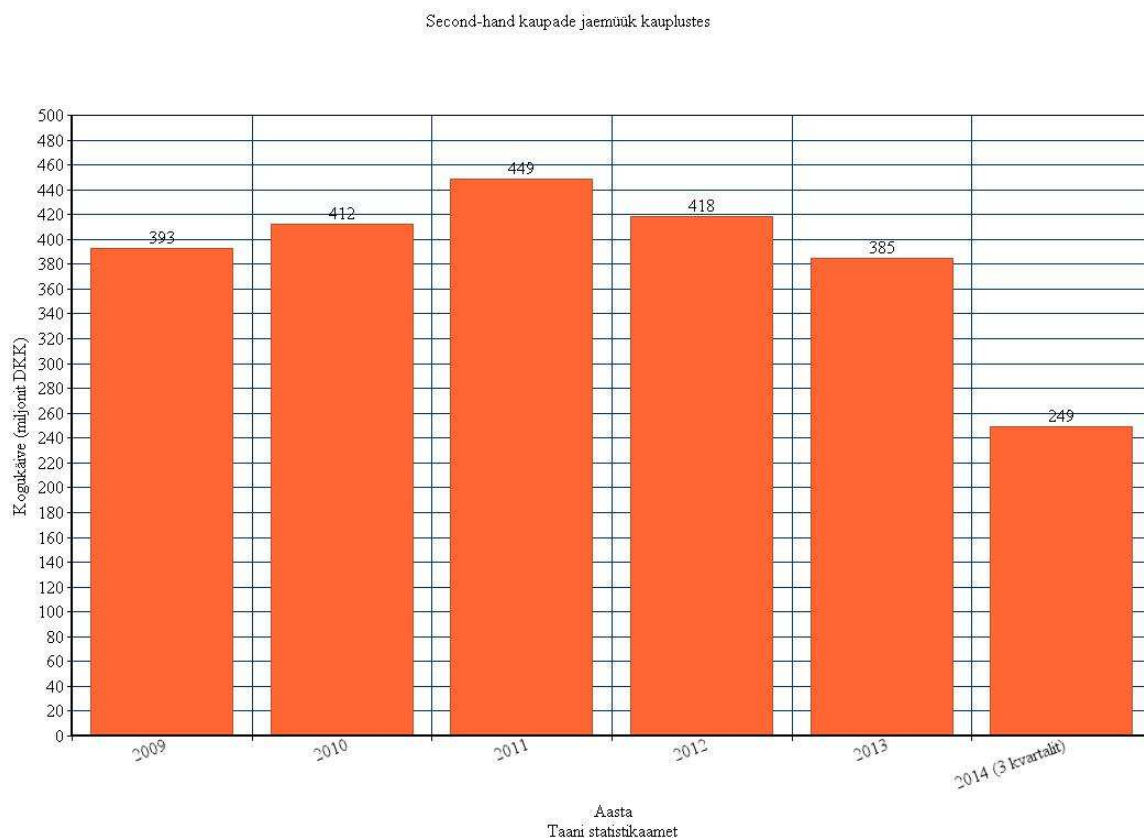
Taani riikliku strateegia järgi on seatud eesmärgiks vähendada jäätmete põletamist ning suurendada korduv- ja taaskasutamist aastaks 2022 vähemalt 50 protsendile, seejuures lasub peamine vastutus selle eest kohalike omavalitsuste õlul (*ibid*).

Omavalitsused on korduvkasutuse propageerimise eesmärgil teinud erinevaid samme. Näiteks on Gentofte omavalitsus loonud *second-hand* kauplused, kus müüakse kasutuskõlblike annetatud esemeid, rakendades selleks vaimse puudega inimesi, keda töötegemisel aitavad vastava väljaõppe saanud sotsiaaltöötajad (Gentofte 2015). Gladsaxe omavalitsus jagab kogutud kasutatud esemed mitmetele heategevusorganisatsioonidele, mis need hiljem edasi müüvad (Gladsaxe 2015). Dragøri, Frederiksbergi, Hvidovre, Københavni ning Tårnby omavalitsuste ühisomandis munitsipaalettevõtte Amager Ressource Center (ARC) on loonud oma nelja jäätmekäitlusjaama kasutatud esemete tasuta vahetuskeskused, mis toimivad otsese korduvkasutuse passiivsete vahendajatena. Neljast ARC vahetuskeskusest on Borgervængeti vahetuskeskus ka minu uurimuse läbiviimise paigaks.

Lisaks omavalitsuste eraldiseisvatele algatustele tegutseb mitmete omavalitsuste koostöö tulemusena alates 2008. aastast ka internetiportaal storskrald.dk, mis toimib virtuaalse kasutatud asjade vahenduskeskkonnana.

Sarnaselt muule maailmale ei ole ka Taani kohta olemas täpset statistikat kogu *second-hand* turu suuruse kohta. Samas on olemas andmed *second-hand* kaupluste jaekäibe kohta (vt joonis 1).

Joonis 1. *Second-hand* kaupade jaemüük kauplustes.

Jaekaupluste käive moodustab aga vaid murdosa kogu Taani *second-hand* kaupade turust – hinnanguliselt ulatub see 100 miljardi Taani kroonini aastas ning 75%–80% kogu tehingutest toimub läbi kahe populaarseima vahendusportaali Gul & Gratis ning Den Blå Avis (Seerup 2014).

Korduv- ja taaskasutuse olulisus ning selle tähtsustamine osana ringlussevõtust tuleb välja ka minu magistritöö järgmistes, empiirilisele materjalile tuginevates osades, kus mainin seda nii olulise vahetuskeskuse küllastamise põhjusena kui ka vahetuskeskuse kommunikeeritavate normide puhul.

4. Vahetuskeskuse külastamise põhjused

Selles peatükis analüüsin ma välitööl intervjuudest välja tulnud vahetuskeskuse külastamise põhjuseid Xu et al (2014) poolt nimetatud *second-hand* kaupade ostmise kasukategooriate järgi. Nendest kategooriatest oli juttu kolmandas peatükis. Keskendun eraldi alapeatükkidena majanduslikule kasule, „aardejahist” motiveeritud külastusele, keskkonna ja korduvkasutuse tähtsustamisele ning unikaalsete asjade otsimisele. Seon põhjuseid teises peatükis esitatud teoreetilise raamistikuga – Bourdieu sotsiaalse kapitali ja objektifitseeritud kultuurilise kapitali ning Sahlinsi vastastikkuse kontseptsioonidega.

4.1 Külastus kui aardejaht

Välitöö käigus läbiviidud intervjuudest selgus, et kõige olulisemaks vahetuskeskuse külastamise põhjuseks oli huvi põnevate esemete leidmise vastu ning selle protsessiga seotud naudingud. Seejuures oli nende esemete juures olulisemaks väärtuseks nendega seotud ning nende poolt tekitatavad emotsioonid ja kujutlused, mitte nende funktsionaalne väärtus.

Inimesed peaks rohkem mõtlema sellele, mida nende asjadega teha saaks, mitte sellele, milleks need on algselt ette nähtud/.../ Kui mõnda asja natukene parandada ja kaunistada, näeb see nagu uus välja/.../rohkem peaks kasutama oma kujutlusvõimet. Ma olen siit leitud plastknõudest teinud näiteks lilleskulptuure/.../Noh, mina olen kunstnik ja näen asju võib-olla teistmoodi...aga asjadega mängimine on lõbus. Seda tulevad lapselapsed mulle alati meelde (Gorm 70aastane. Intervjuu. 20.02.2015).

Suuremat osa vahetuskeskuse külastustest saab liigitada Xu et al (2014) kategooriate järgi „aardejahi” alla ehk neid iseloomustab hedonistlik naudingutele orienteeritus, mis Bäckströmi (2012) järgi vastandub majanduslikult põhjendatud ostlemisele.

Arnold ja Reynolds (2003: 90) järgi saab hedonistlikku ostlemise motivatsioone seostada teatud spetsiifiliste ostukäitumistega, näiteks impulssostude ja kompulsiiivse tarbimisega. Tasuta esemete vahetuskeskuse külastajaid jälgides ja intervjuerides märkasin, et impulssostudele sarnaseid käitumisi sai vaadelda ka keskkonnas, kus esemete eest ei pidanud raha välja käima. Külastajad otsisid enda sõnul väga harva mingit konkreetset eset, vaid pigem oli neil ähmane ettekujutus mingitest esemekategooriatest, mis neile võisid huvi pakkuda. Selliseid väiteid toetasid ka välitöö vaatlusel tehtud tähelepanekud – keskmine vahetuskeskuse külastus kestis paar-kolm minutit, mille käigus üritati silmad üle lasta kõigist

vahetuskeskuses esinevatest esemetest. Kui leiti midagi huvipakkuvat, kestis külastus kauem. Endale meelepärast eset silmates langetasid külastajad selle kaasavõtmist puudutava otsuse üsna ruttu.

Noh, tavaliselt tulen siia esmaspäeviti või kolmapäeviti peale tööd, kui ma ei lähe trenni/.../Ega see ei võta kaua – ma tean kohe, mida ma tahan, kui ma seda näen/.../panen asja rattakorvi ja lähen (Kasper 31aastane. Intervjuu. 20.01.2015).

Pikemalt jäid uusi annetusi ootama mõned regulaarselt esemete müügiga tegelevad külastajad, minu poolt intervjueeritud külastajatest näiteks Robert. Samas ei liigitunud ta intervjuu põhjal aga nende külastajate hulka, kes otsisid vahetuskeskusest hedonistlikku kasu, vaid tema tegevuse motiiviks vahetuskeskuses olid pigem majanduslikud eesmärgid.

Hedonistlikku ostlemist on vaadeldud ka kultuurilise kapitali kogumisena (Rahkonen ja Purhonen 2005). Vahetuskeskusest esemete kaasavõtmist on teatud tingimustel ning teatud esemete puhul võimalik näha samuti objektifitseeritud kultuurilise kapitali suurendamist. Koos sõbrannaga vahetuskeskust külastanud pensionär Finn selgitas lühiintervjuus, et tema jaoks on kõige olulisem külastamise põhjus just see, et ta ei tea kunagi ette, mida ta keskuse lettidelt leida võib.

Sa tuled siia, võtad endale mingi sulle varem tundmatu olnud asja, mille endalevõtmist sa ei ole ette plaaninud – näiteks me avastasime siit ühe 1934. aastal kirjutatud romaani – ning sa pead oskama selle (mitterahalist, K.A) väärtust hinnata. (Finn, 72aastane. Intervjuu. 10.02.2015.)

See tähendab, et tema jaoks seisneb esemete väärtus ka nendega kaasa tuleva objektifitseeritud kultuurilise kapitaliga – igauks võib vahetuskeskusest mingi eseme omandada, kuid selleks, et osata teatud esemete väärtust hinnata, tuleb omada nende esemete kohta kultuurilisi taustateadmisi. Finn selgitas intervjuus, et talle meeldib vahetuskeskusesse toodud asju, eriti raamatuid, ka lihtsalt uurida, ilma, et ta tingimata pruugiks neid endaga kaasa võtta.

„Mõned asjad on huvitavad lihtsalt selle poolest, et nad panevad mõtlema selle peale, kust need võiksid pärit olla.” (Finn, 72aastane. Intervjuu. 10.02.2015.)

Selline lähenemine esemete kultuurilisele tarbimisele ilma tingimata nende omanikuks saamata ühtib Bourdieu objektifitseeritud kultuurilise kapitali teooriaga, kuna vahetuskeskuse külastajal on võimalik eseme kultuurilist kapitali tarbida ka ilma selle omanikuks saamata, seda juhul, kui ta on selle kultuurilisest tähendusest teadlik.

Yim et al on väitnud, et hedonistlikel põhjustel ostlejad ei näe poodides ringivaatamist ja väljapanekutega tutvumist ajaraiskamisena, vaid pigem rahuliku ning nauditava tegevusena (Yim et al 2014: 529–530).

Seda väljendas intervjuus ka kooliõpetaja Martin, kes selgitas, et paarisaja meetri kaugusel asuvast koolist vahetuskeskusesse jalutamine ning seal ringivaatamine võib vahel toimida ka lihtsalt närvide rahustamise viisina.

Isegi, kui ma pole pikka aega siit midagi kasulikku leidnud, tulen ikka. Peaaegu iga päev. Kas või korraks, vahetunni ajaks. See on nii lähedal, et ei nõua erilist pingutust/.../(küsimusele vastates, naerdes) Ei, see pole osa minu päevakavast, ega rituaal. Aga (see on) korraks väike muutus (Martin. 53aastane. Intervjuu. 02.03.2015).

Nn aardejahist motiveeritud ostlemise puhul on olulisteks omadusteks ebatavalisus ja põnevus, eriti võrreldes igapäevase, rutiinse ostlemisega. Bäckström (2012: 73) võrdleb esemete ostmist seiklusega – see sisaldab endas ühelt poolt rõõmu ja põnevust, teiselt poolt aga riskide kalkuleerimist.

Kui tavakauplustes on hedonistlik, aardejahile sarnanev ostlemine seotud teatud materiaalsete riskidega, siis vahetuskeskuse puhul neid sellisel määral ei eksisteeri – kaupade vaatlemisest, otsimisest, omandamisest ning tarbimisest saadav nauding- ning põnevustunne saadakse kätte tasuta.

Eriti hästi tuli see asjaolu välja noore IT-spetsialisti Kasperi intervjuust. Teda motiveeris vahetuskeskusi regulaarselt külastama just põnevustunne, mida ta tavalistes ostu-situatsioonides ei pruugi kogeda.

„See pole tavaline pood. Siin ei tea kunagi, mida leida võid, ja hind on alati sama – tasuta! /.../Vahel, kui tulen siia rattaga, vihmase ilmaga, läbimärjana ja siin pole midagi, mille pärast oleks tasunud tulla, teeb see vihaseks. Mõnikord aga satud siia kogemata, ruum on inimesi täis, aga keegi ei ole märganud mingit väärtuslikku asja, siis see teeb tuju heaks/.../(küsimusele vastates) Jah, see tekitab vahel hasarti...(Kasper 31aastane. Intervjuu. 20.01.2015).

Kuna vahetuskeskusest asjade tasuta endalevõtmisel materiaalsed riskid puuduvad või on ostlemisega võrreldes palju väiksemad, ei tunnetata ka ebaõnnestunud valiku tõttu nii suurt kahju. Mõnikord võib isegi „aardejahist” saadud esialgne positiivne emotsioon kompenseerida vahetuskeskuse külastajale hiljem selgunud halva valiku tõttu tekkinud kahetsustunnet.

„Ükskord leidsin siit mitu head vinüülplaati, ABBA ja vanu rockmuusika plaate. Sa oled ilmselt nii noor, sa ei tea neid, Deep Purple ja Led Zeppelin ja...Kui mina noor olin, olin ikka suur fänn...Aga ma olin nii õnnelik, et ma need leidsin, et panin ratta peale ja sõitsin koju. Ja tead, mis juhtus? Kodus, kui olin maha rahunenud, avastasin, et mul olid mõned plaadid juba olemas ning teistel olid kriipsud peal. Ma siin unustasin kontrollida. Aga noh, pool päeva oli ikka hea tuju. (Gorm 70aastane. Intervjuu. 10.02.2015).

See Gormi kirjeldus ühest vahetuskeskuse külastusest peegeldab suurepäraselt hedonistlikult motiveeritud külastuse erinevaid tahke – ta läks vahetuskeskusesse ilma kindla eesmärgita, kuid leides sealt endale sobivad esemed, tegi ta kiire, impulsiivse otsuse need kaasa võtta, kontrollimata nende esemete kvaliteeti. Samas, kuigi kodus selgus, et majanduslikust küljest vaadatuna oli tegu nurjunud külastusega, leidis ta siiski, et impulsiivse tarbimisotsusega kaasnenud ajutine positiivne emotsioon kaalus ettevõtmise majandusliku külje nurjumise üles.

„Aardejahi” puhul on oluline ka keskkond, kuna selleks, et ostlemise puhul oleks tegu positiivse, naudingule orienteeritud tegevusega, ei tohi ostlemisprotsessi liigselt mõjutada negatiivsed välistegurid. Oma välitöö ajal külastasin kõiki nelja ARC vahetuskeskust ning mulle jättis Borgervængeti vahetuskeskus kõige organiseerituma ning vaiksema mulje. Mõõdukas külastajate arv, korrastatud keskkond ning „peidetud aarete” leidmise suurem tõenäosus mängivad külastamise põhjustena olulist rolli ning seda väitsid oma intervjuudes ka informandid.

Ma küll käin vahel ka teistes vahetuskeskustes, kuid see on neist kõige parem, sest inimesed ei tea sellest midagi/.../Mujal on palju rahvast ja tunglemist /.../välismaalased, kes ainult võtavad ja võtavad/.../ siin on rahulikum ja head asjad on kauem alles. (Gorm 70aastane. Intervjuu. 10.02.2015).

Paarist intervjuust tuli välja, et vahetuskeskuse eelisteks teiste kasutatud esemete kauplemisega ja vahendamisega tegelevate organisatsioonide ja ettevõtete ees on see, et sinna võivad sattuda esemed, mida mujalt ei pruugi leida. Samuti on külastajatel rohkem tegutsemisvabadust.

Jah, ma käin Folkekirke poodides ja teistes kasutatud asjade ärides ka, aga seal kontrollitakse asju rohkem. Ja ma olen näinud, kuidas töötajad võtavad annetatud asju enne müüki panekut endale. Häid asju, tead. Ma ei tea, mis selle heategevuse mõte siis on/.../Siin võid aga leida tõelisi väikeseid aardeid, täiesti juhuslikult (Martin 34aastane. Intervjuu 08.03.15).

Mõned külastajad kirjeldasid vahetuskeskuste külastamist põnevate esemete leidmise eesmärgil kui osa oma eluviisist, mida toetavad mitmed muud sarnased tegevused. Üheks selliseks külastajaks oli Michael, kes kogub teda huvitavaid kasutatud esemeid, eriti raamatuid, kuid samas enda sõnul ei ole huvitatud nende endalehoidmisest, vaid peale mõningast aega annab uuesti ringlusesse – kas sõpradele, tuttavatele või siis annetab edasi mõnele heategevusinstituudile või ka kasutatud asjadega kauplevale poele. Oluliseks peab ta aga just asjade leidmise protsessi.

Ma olen teatud mõttes kolleksionäär, mulle meeldib huvitavaid asju leida. Ma käin ka kirikupoodides ja Punase Risti kauplustes, mulle meeldivad sellised asjad...ka telerist tulevad antiigisaated. (Michael 57aastane. Intervjuu.10.02.2015).

4.2 Majanduslik kasu

Gregson ja Crewe (2003) järgi seostatakse kasutatud kaupade tarbimist üldiselt pigem madalate sissetulekutega inimestega ning säästmisest tulenev majanduslik kasu on *second-hand* kaupade soetamisel üks olulisemaid faktoreid.

Vahetuskeskuses läbiviidud välitöö käigus selgus aga, et majanduslik kasu, mida saadakse tänu korduvkasutatavate kaupade omastamisele, oli külastajate jaoks peale aardejahist saadavat naudingut koos keskkonnasäästmise eesmärgiga olulisuselt alles teiseks-kolmandaks motivaatoriks.

Üheks põhjuseks, miks majanduslikud põhjused ei ole vahetuskeskuse külastamise puhul kõige olulisemaks teguriks, võib pidada ilmselt Taani kõrget heaolutaset, mistõttu on inimestel võimalik omandada vahetuskeskustes leiduvaid esemeid ka nende eest raha makstes.

Ma ei usu, et on väga palju inimesi, kes tulevad siia, sest neil pole raha uute asjade ostmiseks. Võib-olla mõned välismaalased või tudengid. Siin käivad ikkagi kõik. Meil Taanis saavad ikka kõik inimesed hakkama, kui tahavad. Kui ma olin noor, olid ajad keerulisemad...me oleme ikka palju rikkamaks saanud.../Paljud inimesed tulevad siia, sest soovivad loodust säästa või midagi huvitavat leida (Jesper 60aastane. Intervjuu.12.02.2015).

Seda, et majandusliku kasu otsimine ei ole suurema osa vahetuskeskuse külastajate jaoks põhiliseks motivatsiooniks, näitas välitöö käigus ka fakt, et vahetuskeskust külastasid väga erinevatest vanusegruppidest ning elualadelt inimesed, kelle sissetulekud varieerusid ilmselt

üsna palju. See tähendab, et välitööl Gregson ja Crewe'i hüpotees, et suurim huvi on *second-hand* esemete vastu madalama sissetulekuga inimeste seas, tõestust ei leidnud.

IT-valdkonnas töötav Kasper selgitas intervjuus, et tegelikult ei valmistaks talle erilist probleemi ka uute asjade ostmine, lisaks hoiaks ta sellega kokku palju aega. Sellegipoolest käib ta lisaks vahetuskeskusele regulaarselt ka *second-hand* esemetega kauplevates poodides erinevaid asju otsimas, kuna see on tal lihtsalt juba harjumuseks saanud.

Selleks, et midagi tõeliselt head leida, kulub vahel palju aega ja energiat. Ja ega see ei pruugi alati ära tasuda. Kui mul on tööl kiiremad ajad, siis ma pean veidi aega vahet. Aga korra kuus ma ikka paari kohta külastan/.../See on lõbus. (Kasper 31aastane. Intervjuu. 20.01.2015).

Vahetuskeskusest majandusliku kasu otsimine saab tinglikult jagada kaheks kategooriaks: esemete kaasa võtmine edasimüügiks ning esemete kaasavõtmine isiklikuks tarbeks. Esemete isiklikuks tarbeks tasuta kaasavõtmise majanduslikku olulisust mainisid peamiselt madalamate sissetulekutega külastajad, nagu pensionärid ja üliõpilased.

Seejuures võib vahetuskeskusest isiklikuks tarbeks kaasavõetud esemete abil raha säästmine olla nii juhuslik kui ka sihipärane tegevus. Näiteks Gorm selgitas oma intervjuus, et kuigi raha säästmine vajaminevate esemete tasuta kaasavõtmise abil ei ole vahetuskeskuse külastamisel tema jaoks kõige olulisem, on talle sellega kaasnev kokkuhoid siiski teatud määral tähtis.

Ma enam ei saa kunstnikuna töötada ega projekte kirjutada, sest saan riigilt pensioni ja ei tohi liiga palju teenida. Aga eks ma ikka teen stuudios asju edasi/.../aga kõik värvid ja materjalid maksavad palju/.../ Ah tead, mulle ei ole uhkeid asju vaja ning kui ma saan siit korraliku riiuli tasuta, selle asemel, et sadu kroone maksta, on see ikkagi raha, mida saab säästa. Saan oma lapselastele selle eest midagi osta. (Gorm 70aastane. Intervjuu. 10.02.2015).

Sellegipoolest väitis ta, et raha säästmine tasuta esemete kasutusele võtmise abil on pigem lisahüve ning eraldi ta sellepärast vahetuskeskust ei külasta.

Ka Michael nägi vahetuskeskuse esemete isiklikuks tarbeks kasutuselevõtmises võimalust raha säästa. Samas viitas ta, sarnaselt Gregsonile ja Crewe'i teorialele ja informant Gormile, et majanduslik kasu on tema hinnangul pigem oluline mingile piiratud majanduslike võimalustega grupile, näiteks alles oma kodu loovatele noortele.

Ma otsin tavaliselt raamatuid, kuid muidugi jäävad vahel silma ka muud esemed, nagu vaasid või klaasid või muud asjad. Selles mõttes...Kui ma oleks noorem ning alles kolinud oma korterisse sisse, oleks see (vahetuskeskus, K.A) minu jaoks suurepärase võimalus tasuta asju leida...siis ma tuleks siia iga päev! (Naerab). (Michael 57aastane. Intervjuu.10.02.2015).

Intervjueeritud informantide hulgas paistis silma, et isiklikuks tarbeks esemete tasuta kaasavõtmist rahalise säästu eesmärgil ei nähtud tavaliselt sihipärase tegevusena. Ainukesena tunnistas seda intervjuu käigus rumeenlannast üliõpilane Lana. Ta rääkis, et sai äsja ühte Kopenhaageni Norrebro linnaosas asuvasse kohvikusse osaajaga tööle, mis tähendas seda, et ta sai esitada taotluse Taani riiklikule stipendiumile, mida makstakse Euroopa Liidust pärit osakoormusega Taani tööandja heaks töötavatele üliõpilastele. Enne positiivse otsuse langetamist ei julgenud ta aga väljaspool hädavajalikke kulusi suuremaid oste teha, kuna tema niigi napid säästud kulusid kõrgete elamiskulude peale.

Ma olen Copenhagen Business Schooli üliõpilane, õpin ärijuhtimist.../Praegu üritan otsotsaga kokku tulla/.../ootan SU (stipendiumi)otsust ja käin Aldis(Saksa päritolu soodsatele toidukaupadele spetsialiseerunud jaekett K.A)/.../Vahetuskeskusest otsin peamiselt raamatuid, peamiselt just õpikuid, need on Taanis nii kallid. Olen ostnud mõned kasutatud õpikud ka Facebooki gruppidest, aga vahel leiab ka siit midagi kasulikku (Lana 21aastane. Intervjuu. 14.01.15).

Majanduslik kasu oli peamiseks küllastamise põhjuseks ka jamaika päritolu Robertile, kes oli ainuke informant, kes tegeles igapäevaselt vahetuskeskustes leiduvate esemete otsimise ja müügiga. Tema sõnul külastas ta regulaarselt ka teisi vahetuskeskusi ning esemete müük Borgervængeti vahetuskeskusest mõned kilomeetrid kaugemal Amageris asuvas osaliselt temale kuuluvas komisjonikaupluses oli talle enda sõnul „muude asjade” kõrval lisaelatusallikaks. Välitöö käigus nägin Roberti kõrval ka kolme-nelja teist regulaarset külastajat, kes käisid organiseeritult müügikõlblikke esemeid otsimas, intervjuud nad mulle aga andma ei soostunud.

Robert selgitas, et teda huvitavad põhiliselt sissepääsust vasakule poole jäävale alale ladustatud suuremad majapidamises kasutuses olevad esemed, nagu diivanid, lauad, kapid, riiulid ja lambid, samuti tehnikaseadmed, nagu kõlarid ja vinüül- ja CD-plaadimängijad. Vahetuskeskuse sissepääsust paremale poole jääv riiul raamatute ning väiksemate esemetega teda niivõrd ei huvitanud.

Diivanid, kui nad on heas korras, need on kõige paremad. Neid on lihtne edasi müüa ja nendega võib teenida väga palju raha, mees. Tavaliselt tulen ma siia kõigepealt luurele, vaatan ringi ja kui leian midagi head, helistan sõbrale, kes tuleb kaubikuga kohale. Ma niikaua hoian sellel asjal silma peal, et keegi ära ei võtaks/.../(küsimusele vastates)Ei, raamatutega ma ei ole äritsenud. Nendega on keerulisem ja see võtab liiga palju aega. Laua või riuliga on lihtne. Aga endale võtsin küll ükskord ühe raamatu...nimi ei tule meelde.(Robert 31aastane. Intervjuu. 16.12.14.)

Teised informandid väitsid, et isegi juhul, kui nad otsustavad vahetuskeskusest pärit esemeid müüa, ei tehta seda regulaarselt ja süsteemselt, vaid pigem on tegu juhuslike müükidega. Peamiselt pandi asjad müüki populaarsete Taani internetikeskkondade Gul & Gratis ning Den Blå Avis vahendusel, kuna leiti, et see on müügiks kõige efektiivsem viis.

Vahel ma ikka vaatan asju siin, et kas saab müüa. Ega sellega rikkaks ei saa, aga mõnisada krooni ikka/.../See (asjade müümine, K.A) on muutunud tänapäeval nii lihtsaks...võtab nii vähe aega/.../Teen mõned pildid ja panen internetti üles/.../Ma olen niimoodi ka muid asju müüinud, mis mul on kodus üle olnud. See on mugav. Mul ei ole autot ning auto tellimine, et näiteks suur kapp ära viia, on nii kallis. Seal (keskkonnas Den Blå Avis, K.A) saad sa selle odavalt müüki panna ja märkida kuulutusse, et ostja peab ise sellele järgi tulema. (Jesper. 60aastane. Intervjuu.12.02.2015).

Vahetuskeskusest leitud esmapilgul teadmata väärtusega asjade müümisel võib olla üheks motivaatoriks raha teenimise kõrval ka eelmises peatükis mainitud põnevustunne. Näiteks Michael rääkis intervjuus, et vahel võtab ta mingid esemed kaasa ning kodus uurib interneti vahendusel, kui palju võiks selle eest raha saada.

„Inimesed, kes siia asju toovad, ei tea, kui palju need väärt on. Ega ma ka alati ei tea, aga mõne asja puhul aiman, et see võib palju maksta./.../Ma alati ei müü, aga vahel on ikka huvitav vaadata, kas sarnaseid asju on kuskil müügis ja palju need maksavad/.../eBays ja mujal (Michael 57aastane. Intervjuu.10.02.2015).

4.3 Keskkonna ja korduvkasutuse tähtsustamine

Üldine keskkonnateadlikkuse kasv on viimastel aastakümnetel selgelt mõjutanud ka *second-hand* kaupade ostmise ja tarbimise kasvu (Roux ja Guiot 2008:65–66). Vahetuskeskuse külastamise üheks oluliseks põhjuseks on hedonistliku aardejahi ning majandusliku kasu

otsimise kõrval ka soov keskkonda säästa ning oma tegevusega rohelist mõtteviisi propageerida.

Seejuures on keskkonnasäästlikkusega seotud motivatsiooni oluline vaadelda ka teoreetilises osas viidatud Bourdieu sotsiaalse kapitali vaatepunktist. Taani on selgelt keskkonnateadlikkust ning taas- ja korduvkasutust propageeriv ja sellele ka oma majanduses panustav ühiskond ning keskkonnateadlikkus on selgelt üks viis, kuidas ühiskonnasiseselt moodustatakse ja kinnitatakse gruppikuuluvust puudutavaid suhteid. Seetõttu saab väita, et ühe ühiskonnaliikme keskkonnateadlikkus loob talle ka kollektiivse toe. Näiteks Martin tundis intervjuus keskkonnasäästmisest rääkides selget uhkust Taani seniste edusammude üle.

Sa ikka tead, et Taani oli esimene riik, mis võttis kasutusele (pudelite, K.A) pandisüsteemi? Mulle ei meeldi meie riigi juures paljud asjad, aga loodust oskame me hinnata/.../Ma käisin eelmisel aastal Pariisis, tänavad on prügi täis/.../ja kedagi ei huvita. (Martin. 53aastane. Intervjuu.01.03.2015).

Seejuures võib üksikindiviidi sotsiaalset kapitali ja kuuluvust tekitav või kinnitav suhe ühiskonna kui suurema grupiga olla mittepersonaalne ehk toimida korduvkasutuse kaudu, kuid samas on võimalik ka aktiivne isiklik suhestumine ehk oma sotsiaalse kapitali omandamise kogemuse jagamine teiste grupiliikmetega. Üheks näiteks võib tuua Nigeeria päritolu immigrandi Jude'i, kes enda sõnul on üliõpilane ja õpib aktiivselt taani keelt, lootes Taani pikemaks elama jääda. Tema puhul võib vahetuskeskuse ja selle näol korduvkasutuse aktiivset propageerimist näha ka kui soovi kiirendada oma Taani ühiskonda sulandumise protsessi.

Asi on ka ju jagamises. Ma räägin alati kõigile inimestele sellest kohast, „tulge vaadake, siit võib leida kasulikke asju!”, selle asemel, et nad läheks uusi asju ostma. Ma räägin kõigile! Ja kui nad kolivad, saavad nad asjad, mida nad uues kohas enam ei vaja, siia ära tuua (Jude. 36aastane. Intervjuu.12.02.2015).

Seda, kuidas korduvkasutus on Taanis sotsiaalse normina kinnistunud, peegeldas ka lühiintervjuu kahe kahekümnendate lõpus oleva noormehega, kes sattusid keskusesse juhuslikult, olles ise pärit hoopis Jüüti poolsaarelt Aarhusist.

„Meil on samasugused keskused. Ma (Jesper) töötasin kolimisfirmas, viisin tihti sinna asju, mida kliendid enam ei tahtnud ja mul endal vaja ei läinud/.../Jah, minu (Jens) arust olid need juba siis olemas, kui ma päris väike olin. See on meil alati tavaks olnud.(Jesper 27aastane ja Jens 29aastane. Intervjuu. 01.03.2015)“.

Intervjuude käigus mainisid keskkonnasäästmist ühe vahetuskeskuse külastuspõhjusena pea kõik informandid, kuid tavaliselt mitte peamise külastuspõhjusena. Teistest eristus vahetuskeskuse ja jäätmekäitlusjaama kõrval oleva kooli algklasside õpetaja Martin, kelle sõnul väljendab korduvkasutus tema jaoks „elamise ideoloogiat”.

Sa ei kujuta ette kui palju kasutuskõlblikke asju saab tänavalt ja jäätmekonteineritest leida/.../Ma kannan ainult kasutatud riideid. Ma ei osta kunagi uusi riideid, ainult aluspesu ja sokke. Kõik muu olen ma leidnud. Niimoodi säästab loodust ning kokkuvõttes ka palju raha. (Martin. 53aastane. Intervjuu.01.03.2015).

Kuigi see ei olnud esialgses küsimuskavas kirjas, tuli mitme intervjuueeritavaga jutuks ka vahetuskeskusest leitavate esemete edasine saatus peale kasutaja jaoks nende kasutusväärtuse kadumist. Üsna sarnaselt väideti, et juhul kui esemed on veel kasutuskõlblikud, ei visata neid kunagi ära.

Ma käin palju ka teistes kasutatud asjadega kauplevates kohtades...tead, nendes kirikute second-hand kauplustes, selle koha avastasin ma alles aasta tagasi. Paljud asjad ei ole küll odavamad, aga ikkagi on hea tunne, kui loodust säästad. Ja huvitavamaid asju leiab ka./.../Ma üritan endale võtta ainult neid asju, mida ma tõepoolest ka vajan. (Küsimusele vastates)Mida ma nendega teen, kui ma enam neid ei vaja? Annan ringlusesse edasi, ma ei viska kunagi neid ära. (Michael 57aastane. Intervjuu.10.02.2015).

Vahetuskeskuses leiduvad esemed võivad olla ka korduvkasutuse ideoloogia edasikandjateks. Vahetuskeskuses sattusin juhuslikult jutule hiljuti pensionile jäänud Taani kunstniku Gorm Biering Sorenseniga, kelle mitmete tuntumate tööde sõnumid on seotud just keskkonnasäästmise ja taas- ning korduvkasutusega. Näiteks 2004. aastal püstitas ta Kopenhaageni raekoja platsile 10 meetri kõrguse skulptuuri, millega propageeris autode süsinikdioksiidi väljalaske vähendamist ning keskkonnasõbralikumaid transpordivõimalusi (Bilskulptur 2015).

Ma otsin pidevalt asju, mida saaksin oma töödes kasutada. Näiteks oli mul projekt, kus ma lõin kasutatud vinüülplaatide abil lillekujulisi skulptuure. Ka praegu otsin ma järgmise töö jaoks erinevaid plastnõusid/.../Ma ei mõista inimesi, kes viskavad lihtsalt töökorras asju nagu ära, mõtle mata, et teised saaksid neid veel kasutada/.../Me oleme saanud nii rikkaks, meil on nii palju asju ja me ostame asju üha juurde. Kui meile ei meeldi enam vana auto, ostame uue ja...nii see on. (Gorm 70aastane. Intervjuu. 10.02.2015).

Ületarbimise ja raiskamisega tegeleva ühiskonna suunas avaldasid kriitikat mitmed külastajad. 49aastane vabakutseline ajakirjanik Lisa oli minu informantidest ainuke, kes

tegeles vahetuskeskuses peasjalikult ainult annetamisega. Tema põhiliseks motivatsiooniks annetamise juures oli just soov anda oma panus liigse tarbimise vähendamisesse.

Ma olen elus väga palju kolinud ning mul on aja jooksul tekkinud nii palju asju, mida ma tegelikult ei vaja. Praegu elan väga väikeses korteris ning suur osa asju on mul keldris kastides. Aga see on olnud tegelikult kasulik – aja möödudes olen mõistnud, kui vähe asju mul igapäevaselt tegelikult vaja on/.../Mul on seal kastides nii palju heas korras raamatuid, kirjandusklassikat. Täna ma tõin siia näiteks Kafka „Lossi”. Järgmine inimene, kes siia tuleb, saab selle tasuta kaasa võtta ja lugeda. Mulle meeldib mõelda, et äkki tänu sellele trükitakse üks raamat vähem ja mõned puud jäävad vihmametsas püsti. (Lisa 49aastane. Intervjuu. 08.03.2015).

4.4 Asjade unikaalsus

Vahetuskeskuses toimunud välitöö ja intervjuude põhjal selgus, et vahetuskeskuses leiduvate asjade unikaalsus on neljast põhilisest külastamispõhjusest külastajatele kõige ebaolulisem.

Cervellon et al (2012: 960) järgi on kõige levinumaks viisiks, kuidas tarbijad väljendavad oma individuaalsust või unikaalset identiteeti, isiklikku stiili loomine unikaalsete või originaalsete tarbekaupade ostmise kaudu. Selline käitumine iseloomustab loomingulisi või ebapopulaarseid otsuseid, eesmärgiga vastanduda normidega kohandumisele.

Unikaalsete asjade otsinguid identiteediloome protsessi osana seostatakse korduvkasutatavate kaupade puhul tihti *second-hand* riietega, eriti viimaste aastatel aastatel populaarsust kogunud *vintage* rõivastega (vt Roux ja Guiot 2008; Guiot ja Roux 2010; Hansen 2015; Cervellon 2012).

Samas, kasutatud esemete puhul ei pruugi see mängida sama suurt rolli. Näiteks minu välitööl ei tulnud ühestki vestlusest ega intervjuust välja vahetuskeskuse külastajate otsest soovi kasutada vahetuskeskustest leitud esemeid oma identiteedi väljendajana, vaid pigem mingi konkreetse funktsiooni täitjana. Mingil määral on see põhjendatav asjaoluga, et vahetuskeskuses reeglina ei leidunud vastavalt sisekorrale rõivaid ega muid välimusega seotud aksessuaare, mis on üheks peamiseks inimese identiteedi igapäevase materiaalse väljenduse viisiks. Samuti mängivad mingil määral rolli ka ilmselt ka vahetuskeskuse poolt kommuniqueeritavad eesmärgid ehk esiplaanil on annetatavate asjade kasutuskõlblikkus, mitte väline vorm või stiil. Mõnedest intervjuudest jäi kõlama mõte, et kui ese võeti

vahetuskeskusest kaasa eesmärgiga kasutada seda koduses majapidamises, oli selle välimus siiski mingil määral tähtis, kuna see pidi sobituma juba olemasolevate esemetega.

Eks ma ikka vaatan ja mõtlen selle peale, kas see vaas sobiks minu koju/.../Ega ma niisama asju ei võta kaasa. Ma pean ikka kindel olema, et ma neid endale tahan/.../Mulle ei meeldi väga kirevad ja silmatorkavad asjad (Dite 71aastane. Intervjuu 11.01.15).

Jamaikalt pärit Robert märkis, et tema hinnangul ei soovigi taanlased ennast teistsugusena või teistest erinevana näidata, mistõttu leidub ka nende poolt vahetuskeskusesse annetatud asjade seas harva mingeid selliseid esemeid, mis oleks täiesti unikaalsed või üllatavalt teistsugused.

Minu arvates on kõik taanlased sarnased. Kui sa neid tänaval vaatad, kõik käivad ühtemoodi riides/.../riietatud musta/.../Ma ei tea, miks see nii on. Aga minu töö teeb see lihtsamaks. Mul ei ole raske mingeid (vahetuskeskusest pärit, K.A) kappe või laudu maha müüa, need on kõigil kodus niikuinii samasugused/.../Inimesed on harjunud. (Robert 31aastane. Intervjuu. 16.12.14.

Esemete unikaalsust vahetuskeskuses saab vaadelda ka nurga alt, mis on seotud üleelmises alapeatükis kirjeldatud „aardejahiga.” Mitmed külastajad nimetasid ühe põhjusena, miks nad vahetuskeskusi külastavad, võimalust leida asju, mida mujalt on väga keeruline saada või mille maksumus käib neile üle jõu.

Ma otsin põhiliselt raamatuid ja mõned raamatud on siin tõesti väga head. Mõnda raamatut ei saagi mitte kusagilt mujalt, kuna need on nii vanad. (Jude. 36aastane. Intervjuu.12.02.2015).

Esemete unikaalsus võib olla seotud ka ainult teatud osale inimestest teadaoleva infoga, näiteks haruldususega.

Oh, ma olen suur muusikafänn. Käin siin iga päev ja vahel leian väga häid viniüülplaate, mida enam mujalt ei saagi. Mõned asjad on tõesti haruldased. Ja...inimesed viskavad tihti asju lihtsalt ära, teadmata, kui haruldased need on. Ma olen siit leidnud mitu vana võimendit, mille sain väga lihtsasti uuesti töökorda seada (Martin. 53aastane. Intervjuu.01.03.2015).

5. Vahetuskeskuses tajutavad normid ja reeglid

Selles peatükis analüüsin, kuidas Borgervængeti vahetuskeskuse külastajad tunnetavad, kirjeldavad ning järgivad vahetuskeskuses annetamise, asjade endale võtmise ning seal aja veetmisega seonduvaid norme ning kuidas suhtutakse nendest normidest üleastujatesse. Peatükk tugineb peamiselt välitööl kogutud empiirilisele materjalile ehk informantidega läbiviidud intervjuudele. Magistritöö selle osa eesmärgiks on kirjeldada vahetuskeskuse külastajate arusaamu külastamisega seotud normidest ning samas tuua välja ka laiemalt levinud arvamusest hälbivad arusaamad. Lisaeesmärgiks on kõrvutada vahetuskeskuse ametlikku ideoloogiat ja norme külastajate seas enim levinud arusaamade ning tunnetuslike normidega ning leida sarnasused ja ebakõlad vahetuskeskuses ametlikult sätestatud normide ning külastajate tunnetatavate normide vahel.

Peatüki esimeses osas avan lühidalt vahetuskeskuse poolt vahendatava ametliku ideoloogia, lähtudes igale külastajale kättesaadavast informatsioonist. Kuna minu magistritöö lähtepunktiks on tavakülastaja arusaamad, otsustasin teadlikult loobuda vahetuskeskuse töötajate intervjuude lisamisest, kuna suurem osa külastajaid nendega kokku ei puutu. Seega lähtusin vahetuskeskuse veebilehel ning vahetuskeskuses pakutavast informatsioonist.

Peatüki teises ja kolmandas osas kirjeldan vahetuskeskuse külastajate arusaamu vahetuskeskusega seonduvatest normidest – kirjeldan levinud tasakaalutaotlusi ning suhtumist normidest hälbijatesse.

Minu magistritöö viies peatükk tugineb esimeses peatükis ehk teoreetilist raamistikku puudutanud osas kirjeldatud negatiivse vastastikkuse ja sotsiaalse ning kultuurilise kapitali teooriatele, mida kasutan ka empiirilise materjali analüüsis.

5.1 Vahetuskeskuse poolt kommuniqueeritavad normid ja reeglid

Munitsipaalettevõtte Amager Ressource Center (ARC) jäätme- ning ümbertöötlemiskeskuste juures asuvaid vahetuskeskuseid tutvustavas veebikeskkonnas kirjeldatakse vahetuskeskuste külastamist puudutavaid reegleid üsna lühidalt:

- 1) Vahetuskeskustes on võimalik kasutuskõlblikke esemeid annetada ning endale võtta, kuid teistest jäätme- ning ümbertöötlemiskeskuste juures asuvatest konteineritest on asjade võtmine keelatud.

- 2) Vahetuskeskused on heaks võimaluseks tegeleda otsese korduvkasutusega, mis toimib põhimõttel: anneta midagi ning võta midagi kaasa.
- 3) Vahetuskeskuse kontseptsiooni järgi annetavad inimesed kasutuskõlblikke esemeid, mida nad enam ei vaja, ning teised inimesed saavad tulla ja need tasuta endale võtta – juhul, kui nad tunnevad, et nad saavad neid esemeid millegi tarbeks kasutada.

(Byttecetre 2015)

Borgervængeti vahetuskeskuse välisseinal on ametlik teabetahvel, kuhu on koondatud kõige olulisem vahetuskeskuse reegleid puudutav informatsioon (vt lisa 3, foto 7):

- 1) Ühele inimesele lubatud külastusaja kestuseks ühe päeva jooksul on 30 minutit.
- 2) Vahetatavad esemed tuleb asetada vahetuskeskusesse, mitte selle ette.

Vahetuskeskused ei võta vastu:

- 1) ehitusmaterjale, külmkappe, kuivateid ning pesumasinaid – ruumipuuduse tõttu;
- 2) kemikaale ega kemikaalide jäätmeid – keskkonnale ning tervisele kujutava ohu tõttu;
- 3) relvi.

Vahetuskeskuse siseseinal asub lisaposter, kus on kirjas kolm järgmist reeglit:

- 1) Vahetatavad esemed tuleb võimalusel asetada riiulitele.
- 2) Vahetatavad esemed tuleb kastidest või kottidest välja võtta.
- 3) Vahetuskeskuse külastajad on oodatud panustama selle puhtusesse ja heakorda.

Lisaks on vahetuskeskuse seintele kinnitatud sildid, mis märgivad vahetatavate esemete paigutamiseks ettenähtud asukohti/tsoone. Esemed on jaotatud järgnevasse kategooriatesse: mööbel ja suuremõõdulised esemed, spordi- ja vabaajatarbed, raamatud ning väiksemõõtmelised esemed.

Peale selle on siseseinale kinnitatud suitsetamist keelav märk, vahetuskeskuse korrashoidmise vajalikkust meeldetuletavad sildid ning ukse kõrvale lisaks taani keelele veel üheksasse keelde tõlgitud silt, millega palutakse vahetatavaid esemeid mitte ukse ette paigutada.

Nende reeglite sisu ja paigutus on näha magistritööle lisatud fotodel (lisa 3).

5.2 Vahetuskeskuse ideoloogiad

Ülalmainitud, tavakülastajale suunatud informatsiooni põhjal on minu töö temaatika kontekstis võimalik vahetuskeskuse poolt soovitud normide kohta teha mõned konkreetset järeldused.

Vahetuskeskuse ametliku ideoloogia kohaselt on esemete annetamise ja kaasavõtmise näol tegu selgelt ühtse vahetusprotsessiga, mida ei jagata kaheks eraldiseisvaks ehk annetamise ja omastamise protsessiks. Esiteks viitab sellele keskuse nimetuses ning annetavate/kaasavõetavate esemete kirjeldamisel kasutatav taanikeelne tegusõna *bytte*, mis tähendab vahetamist. Teiseks kirjeldatakse asjade otsest vahetamist idealiseeritud teguviisina ka vahetuskeskuse ametlikus tutvustuses: „anneta midagi ning võta midagi kaasa” (Byttecentre 2015).

Sama lause kirjeldab ka vahetuskeskuse püüdu tasakaalu poole – ideaali järgi peaks külastajad vahetuskeskuses sama palju annetama kui endaga kaasa võtma. Päevas 30 minutiga piiratud külastusaeg viitab sellele, et soovitakse anda kõigile külastajatele võrdsed võimalused tasuta esemete leidmisest ja endalevõtmisest kasu saada ning taunitakse vahetuskeskuse ülemäärast eksploateerimist isikliku kasu saavutamise eesmärgil.

Seega võib vahetuskeskuse poolt kommuniqueeritud ideoloogiat vaadelda teatud mõttes kui püüdu Sahlinsi tasakaalustatud vastastikkuse suunas – selle ideaalseks eesmärgiks on esemete samaaegne vahetus, mis peaks kätkema endas mõlemale osapoolele aktsepteeritavaid kasusid. Seejuures on vastastikkustehingu eripäraks selle vahendatus – kui üheks osapooleks on konkreetne vahetuskeskuse külastaja, siis teiseks osapooleks on anonüümne, kuid selgelt teatud ideoloogiat kandev vahetuskeskus. Kui külastaja poolt saadavaks kasuks võib olla konkreetne materiaalne ese, sellega omandatav majanduslik kapital ning korduvkasutamise protsessiga omandatud või kinnitatud sotsiaalne kapital, siis vahetuskeskuse kasuks on tasakaalustatud vastastikkuse puhul lisaks selle toimimisele ka vahetusprotsess ise ehk korduvkasutuse ideoloogia ja sellega seonduva sotsiaalse kapitali kinnistamine.

Kolmandaks vahetuskeskuse poolt kommuniqueeritud ideoloogia- ja käitumisnormiks on keskkonnasäästlikkus. Selle olulisust kirjeldatakse nii vahetuskeskuse kontseptsiooni tutvustamisel ja tunnuslauses – vahetuskeskus kui võimalus praktiseerida otsest korduvkasutust – kui ka vahetuskeskuse sees olevates reeglites.

Vahetuskeskuste haldaja ARC näeb vahetuskeskuse külastamist kui võimalust tegeleda „otsese korduvkasutusega”.

„Selle ideeks on millegi annetamine ja millegi endaga kaasavõtmine. Vahetuskeskused näevad välja nagu klassikalised majast eraldiseisvad, pereauto tarbeks mõeldud garaažid. Need on täidetud raamatute, pottide, pannide, isegi telerite ja palju muuga. Kontseptsioonikohaselt saavad kodanikud tulla ja annetada kasutuskõlblikke asju, millest neil enam rõõmu ei ole, ning teised saavad tulla ning need absoluutselt tasuta endale võtta – juhul, kui nad arvavad, et saavad neid millegi tarbeks kasutada.“ (ARC 2015)

Kuigi vahetuskeskus on oma külastajatele selgelt kirjeldanud nende poolt oodatud käitumisnorme ja vahetuskeskuse ideoloogiat, võin ma välitööl käigus toimunud vaatluse põhjal väita, et jäätme- ja ümbertöötlemiskeskuse töötajad sekkusid nende rikkumisse harva ning samuti ei tegelenud nad nende reeglite ja ideoloogia aktiivse propageerimisega. Esimest korda tutvustasin ma ennast ametlikult vahetuskeskuse töötajatele alles kuuenda-seitsmenda külastuse ajal, seda enda algatusel, soovides nendega intervjuud läbi viia.

Minu välitöö ajal ei sekkunud minu tegevusse kordagi, ei enne minu formaalset tutvustamist ega pärast seda, kuigi ma rikkusin igal välitööl oldud päeval vahetuskeskuses kehtivat 30minutilise külastusaja reeglit ning samuti ei tegelenud ma peajasjalikult mitte asjade annetamise ja kaasavõtmise, vaid vaatluse ja külastajatega intervjuude läbiviimisega. Kuigi märkasin välitöö kestel mitmeid vahetuskeskuses sätestatud reeglite rikkumisi, nägin ma töötajate sekkumist vaid paaril-kolmel korral – näiteks, kui üks meeskülastaja lootis vahetuskeskusesse sokutada kolme mittetöötavat pesumasinat.

Samuti selgus välitöö käigus, et töötajad ei suhtunud erilise rangusega kohustusse saata rohkem kui 14 päevaks seismajäänud esemed põletamisele ning nägid vahetuskeskust mõnes mõttes nagu isereguleeruva turu mudelit. Kui pöörasin välitöö käigus ühe töötaja tähelepanu sellele, et üks vana taanikeelne entsüklopeediakomplekt seisab riulil juba teist kuud, naeris ta ning ütles: „*Keegi ei viitsi nendel asjadel silma peal hoida. Me tuleme hommikuti kopaga ja viime suuremad asjad, mida keegi ilmselt ei taha, minema. Väiksemate asjade paigutamise tegelevad inimesed ise.*”

5.3 Külastajate kirjeldatud reeglid ja normid

5.3.1 Vastastiksuhted ja normid

Vahetuskeskuses saab vaadelda mitmeid vastastiksuhte vorme. Negatiivne vastastikkus on neist kõige umbisikulisem vahetusetüüp, kuna ei ole suunatud isiklike suhete loomisele ja kinnistamisele, vaid maksimaalse kasu lõikamisele. Näiteks on see omane turumajanduses olukordadele, kus samaaegselt esineb vähene konkurents ning kõrge nõudlus (Pereira, Silva, Silva 2006). Kuigi vahetuskeskus tegutseb väljaspool vaba turgu ehk seal leiduvate esemete majanduslik väärtus ei ole sätestatud nõudluse ja pakkumise protsessi tulemusena, väidan, et negatiivne vastastikkus esineb teatud tingimustel ka vahetuskeskuses esemete kaasavõtjate seas: nad on huvitatud erinevate kasude – majandusliku, sotsiaalse või kultuurilise kapitali maksimeerimisest. Negatiivset vastastikkust põhjustab vahetuskeskuses asjaolu, et vahetuskeskuses puudub aktiivne kontroll külastajate tegevuse üle, mistõttu on külastajatel vastastiksuhtes olemas eelis tegutsemisvabaduse näol – teoreetiliselt võivad nad kaasa võtta ükskõik kui palju esemeid ning neid kasutada oma majandusliku, sotsiaalse või kultuurilise kapitali suurendamiseks.

See ongi selle koha juures hea...see põnevus ja vabadus. Ma tulen siia ja kui mulle meeldib mingi asi, võin selle lihtsalt endale võtta, keegi minult ühtegi küsimust ei küsi ja raha maksmata ei pea (Jude. 36aastane. Intervjuu.12.02.2015).

Samas, peaaegu kõik intervjuueeritud külastajad väitsid, et asju tasuta kaasa võttes tunnevad nad teatud kohustust mingil hetkel kasvõi sümboolsel määral midagi keskusele annetada. Sellist tajutavat kohustust vaatlen ma kui osa kasu maksimeerimist eesmärgina nägeva külastaja ja vahetuskeskuse vastastiksuhtest – külastajad üritasid lõigata vahetuskeskuse külastamisest nii palju kasu kui võimalik, kuid samas leidsid, et olemas on ka mingi piir, millest ei tohiks üle astuda.

Asjad ongi ju siia toodud selleks, et inimesed saaksid neid kaasa võtta ja kasutada/.../ Aga ega ma korraga palju võta. Mu ei olegi palju vaja. Ma üritan ikkagi teistega ka arvestada, mõelda, et võib-olla on kellelgi teisel mingit asja rohkem vaja (Dite 71aastane. Intervjuu 11.01.15).

Võimaluse enda soovi järgi vabalt ja karistamatult kasu lõigata tekitab vahetuskeskuse kui teise vastastiksuhte osapoole anonüümsus. Selle põhjuseks on vahetuskeskuse haldaja aktiivse, kontrolliva rolli puudumine, mis näiteks Murieli poolt kirjeldatud skvottide juures asuvate vabade poodide juures on aga olemas.

Ma olen vist korra või paar rääkinud siin töötajatega/.../Nad on siin rohkem nagu teised külastajad/.../ võtavad asju kaasa, mis neile meeldivad. Ei, ma ei tunne, et siin keegi mind kontrolliks või ütleks, mida ma ei tohi teha. (Martin. 53aastane. Intervjuu. 02.03.2015).

Vahetuskeskuses läbi viidud intervjuude käigus väitsid pea kõik informandid, et lisaks asjade tasuta kaasa võtmisele tegelevad nad ka esemete annetamisega, kuid väiksemal määral. Suurem osa neist selgitasid, et tunnevad moraalselt kohustust asju endale võttes ka midagi vahetuskeskusele annetada, kuid mitte seejuures samaaegselt ega sama suurtes kogustes, pigem millalgi endale sobival ajal.

Annetamine ja asjade kaasavõtmine ei pea tingimata olema tasakaalus. Inimestel on erinevad arvamused selle kohta, mis on prügi ning mis on kasutuskõlblik. Ilmselt sellepärast ma ka võtan rohkem, kui ma annan. (Jesper. 60aastane. Intervjuu.12.02.2015).

Seejuures on huvitav, et küsimusele, mille põhjal annetamist ja asjade kaasavõtmist puudutavad moraalsed piirid paika pannakse, ei olnud külastajatel ühtset vastust. Suurem osa neist väitsid, et ei olnud vahetuskeskuse kodulehte külastanud, vahetuskeskusesse paigaldatud reegleid olid lugenud hinnanguliselt veidi üle poole informantidest. See aga ei tähendanud, et neist tingimata kinni peeti.

Näiteks Jude, kes oli reeglitega hästi kursis, tutvustades neid esmakohtumisel ka mulle, leidis, et vahetuskeskuse külastajate hulgas on ka neid inimesi, kelle jaoks see on ainukeseks võimaluseks endale vajalikke tarbeesemeid hankida. Seetõttu ei tohiks tema hinnangul ka annetamise kohustust liiga tõsiselt võtta.

Siin ei pea asjad olema tasakaalus. Üks hea asi nende kohtade juures on see, et inimesed, kellel pole raha, kuid ikkagi vajavad neid asju, saavad neid endale hankida. Keegi tuleb ja võtab selle diivani siin endale. Ta ei läheks poodi seda ostma, kuna ta ei saa seda endale lubada, kuid nüüd on tal see olemas (Jude. 36aastane. Intervjuu.12.02.2015).

Seda, miks esemete annetamist ja endalevõtmist siiski ei suudeta tasakaalus hoida, selgitasid intervjuude käigus inimesed, kes tasakaalu tähtsustasid, kuid saavutada ei suutnud, põhiliselt väliste teguritega, mitte sisemise motivatsiooni puudumisega.

Ma tulen siia ainult siis, kui ma satun tööga seonduvalt siin läheduses olema. Ma töötan rattakullerina ning seetõttu ei saa ma asju kodust kaasa võtta ja pidevalt kaasas vedada. Kui ma sõidaks autoga, siis ma ilmselt ka tooks siia asju. (Michael 57aastane. Intervjuu.10.02.2015).

Paar intervjueeritut selgitasid, et olid annetanud ja asju kaasa võtnud ka samaaegselt, mis sarnaneb Sahlinsi kirjeldatud tasakaalustatud vastastikkusele ehk otsesele vahetustehingule ning ühtib ka vahetuskeskuse poolt küllastajatele kommuniqueeritud ideoloogiaga. Näiteks tegi seda Gorm, kes oli vahetuskeskuse pikaajaline regulaarne küllastaja.

Ma teen mõlemat – toon asju siia ning võtan asju kaasa, vahel ka üheaegselt. Mul on kolm last, kellel omakorda on väikesed lapsed, ning vahel palutakse mul neid hoida, näiteks kui nad on haiged ja vanemad peavad tööl olema. Siis ma käin vahel siin mänguasju otsimas ja toon vanad mänguasjad siia tagasi. Lapsed suudavad ju vanadest mänguasjadest juba poole aastaga tüdineda (Gorm 70aastane. Intervjuu. 10.02.2015).

Otsest, samaaegset vahetustehingut nägi normina vaid Marianne, teised küllastajad seda oluliseks ega ka praktiliseks ei pidanud.

Jah, see ongi asja mõte, kui sa tuled siia asju võtma, siis sa peaks siia tulles ka midagi kasutuskõlblikku kaasa tooma. (Marianne 69aastane. Intervjuu. 16.02.2015).

Teatud määral nõustus temaga Finn, kelle hinnangul ei tule tasakaalu poole püüelda küll iga küllastuse puhul ehk iga küllastus ei pea olema otsene, samaaegne vahetustehing, vaid pigem tuleks tasakaalu silmas pidada pikemas perspektiivis.

Mina näen seda niimoodi, et me oleme siin iseenda peeglid. Kui sa võtad, siis pead ka andma. Mitte kindlasti sama palju, aga ainult võtmine on halb. (Finn, 72aastane. Intervjuu. 10.02.2015).

Finni kommentaar selgitab ka tema arusaama vahetuskeskuse küllastamisest – mingi eseme kaasavõtmisega seotud küllastus loob inimesele vahetuskeskusega vastastiksuhte, kuna tekib moraalne võlg. See sarnaneb aga üsna palju kingivahetusega seotud vastastiksuhtega.

Samas ei saa väita, et kõik küllastajad oleks tajunud annetamise ja asjade kaasavõtmise tegevust kingivahetusega sarnaneva, moraalset võlga seotud vastastiksuhtena. See võis sõltuda ka küllastaja tegevuse isiklikest motivatsioonidest.

Lisa, kes oli informantidest ainuke, kes väitis, et annetas rohkem, kui ta ise kaasa võtab, nägi oma tegevust pigem keskkonnasäästmisesse panustamisena ega leidnud, et oleks tänu sellele teistega võrreldes paremal positsioonil või et tal oleks õigust, võrreldes nendega, kes vähem annetasid või üldse ei annetanud, rohkem asju vahetuskeskusest endale võtta.

Eks see ole iga inimese enda asi, kuidas ta seda näeb. Minu arvates võivad nad neid asju võtta nii palju, kui tahavad. Ma ju toongi siia asju sellepärast, et teised inimesed neid

kasutada saaksid. Näiteks raamatuid. Minu jaoks on kõige kurvem asi see, kui heas korras häid raamatuid ära visatakse/.../Ega ma ei oota mingit tänu/.../Jah, ma võtan ka vahel siit asju kaasa, aga ma ei tunne, et mul oleks selleks rohkem õigust kui teistel. Kõik on siin võrdsed. (Lisa 49aastane. Intervjuu. 08.03.2015).

Kuna Lisa annetas rohkem, kui ta ise kaasa võttis, ei tunnetanud ta ka mingit moraalset võlga ega isiklikku suhet vahetuskeskusega, mis esines teistel regulaarsetel külastajatel, kes annetasid vähem ning võtsid kaasa rohkem.

Samas, mõned külastajad siiski ei leidnud, et need külastajad, kes asju kaasa võtavad, kuid ise kunagi ei anneta, oleks nendega, kes annetavad, võrdsel positsioonil. Näiteks Dite ei näinud vahetuskeskust kui anonüümset kasulõikamise kohta, vaid tema jaoks kehtivad seal mingid teatud vastastiksuhtega seotud reeglid.

Mina näen seda nii, et selle mõtte on ikkagi, et sa pead ise ka midagi panustama, mitte ainult võtma, võtma, võtma/.../Inimestel on erinevad võimalused, muidugi. Aga mõned on siin ahned, see mulle ei meeldi. Ma käin siin vahel ka lihtsalt asju toomas, ilma, et ma kohe midagi kaasa võtaks. Aga kui ma kunagi hiljem midagi võtan, siis ma tean, et ma olen asju ka andnud (Dite 71aastane. Intervjuu 11.01.15).

Kui teiste vahetuskeskuse külastajate suhteid vahetuskeskusega saab kirjeldada peamiselt negatiivse vastastikkuse kaudu ehk vahetuskeskuse kui teise osapoole passiivsust kasutati mingi piirini oma huvides, siis Dite puhul on tegu pigem üldise vastastikkusega. Tema jaoks loob esemete annetamine pikemaegse nõrgalt seotud vastastiksuhte ehk ta ei oota, et peaks kohe peale eseme annetamist ka ise midagi vastu saama, vaid annetamise abil on tal võimalik kunagi hiljem endale sobival ajal mingi endale meeldiv ese ilma südametunnistusepiinadeta kaasa võtta.

Intervjuude käigus kirjeldati vahetuskeskuse külastajate poolt norme vastastiksuhte puhul kasu taotlemisel erinevate kapitaliliikide puhul erinevalt. Laidley järgi mõjutab sotsiaalne keskkond keskkonnasäästmisega seotud inimekäitumist ning mingite sellega seotud käitumisnormide järgimine võib olla sotsiaalse kapitali kogumise vahendiks (Laidley 2013: 176–177). Taanis on keskkonnasäästlik eluviis ühes korduvkasutamisega selgelt oluliseks ühiskondlikuks normiks ning seega saab selle järgimist vaadelda sotsiaalse kapitali kogumisena. Kui vahetuskeskuse külustus on põhiliselt motiveeritud korduvkasutusest, pole annetamise ja asjade kaasavõtmise vaheline tasakaal eriti oluline.

Ma usun küll, et paljud inimesed tulevad siia, kuna nad tahavad loodust säästa. Meil Taanis inimesed ikka armastavad loodust/.../Sellepärast see siin ju ongi. Muidu visatakse nii palju asju ära/.../Mida rohkem asju siit kaasa võetakse, seda parem loodusele. (Gorm 70aastane. Intervjuu. 10.02.2015).

Gormi kommentaar põhjendab üsna selgelt, miks minu magistritöö kontekstis võib korduvkasutust vaadelda sotsiaalse kapitali loomise ja hankimise viisina, näidates ühtlasi ka, milline on vahetuskeskuse küllastajate suhtumine selle abil sotsiaalse kapitali hankimisse. Bourdieu järgi on sotsiaalne kapital seotud gruppikuuluvusega ning üksikisiku ja grupi suhted toimivad läbi materiaalsete ja/või sümbolsete vahetuste, mis aitavad nende gruppide toimimisele kaasa (Bourdieu 1986: 51–52). Selles kontekstis saab keskkonnasäästmist korduvkasutuse abil vaadelda ühe normina, millega luuakse, kinnitatakse ja hoitakse alal oma sotsiaalset kapitali. Korduvkasutus on vahetuskeskuse küllastajate seas heakskiidetud praktika, mis loob ja kinnitab inimese ja grupi sidusust ning aitab ühtlasi kaasa ka grupi toimimisele vastavate, keskkonnasäästmisest kantud normide abil.

Vahetuskeskuse küllastamist hedonistlikel motiividel ehk eelmises peatükis kirjeldatud aardejahina saab samuti vaadelda grupile omase normina ning sotsiaalse kapitali suurendamise viisina. Intervjuudest tuli välja, et hoolimata kriitilisusest tarbimisühiskonna suhtes, tunnistatakse siiski, et esemete omandamisel tuntakse selle kui protsessiga seotud naudinguid ning alati ei pruugi eseme funktsionaalsus olla selle kõige olulisemaks omaduseks. Kui tavalises turusituatsioonis võiks tekkida keskkonnasäästmise ning hedonistliku ostlemise normide koosinemisega selge vastuolu, kuna hedonistlikku ostukäitumist seostatakse pigem keskkonnale kahjuliku tegevusena, siis vahetuskeskuse puhul leidsid küllastajad, et esemete tasuta korduvkasutusse võtmine võib aidata kaasa inimeste hedonistliku ostlemise vähendamisele turusituatsioonides.

(Küsimusele vastates, K.A) Jah, muidugi on põnevus oluline, kõigile on/.../Poodides käiakse ka ju endale põnevust ostmas...aga see (põnevus, K.A) on odav. Tead, miks see on odav? Sest see ei nõua mingit kujutlusvõimet/.../ Kui ma teaks juba ette, mis siin on, siis ma tuleks siia vähem/.../Siit saan ma oma põnevuse kätte tasuta/.../ja asjad saavad uue elu(Martin 34aastane. Intervjuu 08.03.15).

Kui sotsiaalse kapitali loomisega seotud normid tulid vahetuskeskuse küllastajate poolt intervjuudest üsna selgelt välja, siis suhtumine vahetuskeskuse abil majandusliku kapitali suurendamisesse oli vastuolulisem. Pikemalt käsitlen ma seda järgnevas alapeatükis.

5.3.2 Suhtumine esemete müüki

Külastajate suhtumist vahetuskeskuses leiduvate esemete endalevõtmist nende esemete edasimüümise eesmärgil saab kirjeldada pigem negatiivsena, kuigi suurem enamus oli nõus seda teatud tingimustel aktsepteerima.

Põhilise negatiivse suhtumise põhjusena nimetati vahetuskeskusest pärit esemete müügi ebasobivust vahetuskeskuse tajutavate eesmärkidega.

Ei, see ei ole eetiline. Ma ise ei ole ka ühtegi asja müüinud. Ma ei arva, et see, et inimesed võtavad siit asjad kaasa ja müüvad, oleks hea mõte... See on muidugi nende enda asi, aga... idee seisneb ikkagi ju selles, et inimesed vahetavad asju, mitte, et sellest tehakse äri. /.../ Kui palju sa ikka nende asjade müügiga teenid? (Jude. 36aastane. Intervjuu. 12.02.2015).

Ka Marianne leidis, et vahetuskeskuse abil rikastuda ei ole võimalik.

Ega sellega midagi ei teeni, selle viniüüplaadi ehk saaks kümne krooni eest maha müüdnud, aga selleks, et siit väärtuslikke asju leida, tuleb kulutada palju aega. (Marianne 69aastane. Intervjuu. 16.02.2015)

Suurem osa informantidest leidsid, et üksikmüügid ei pruugi olla ebaeetilised, kuid selgelt tauniti tasuta endalevõetud asjade müügi süsteemseks äriks muutmist.

Põhimõtteliselt on see (kasutatud asjade müümine, K.A) OK, vähemalt nii kaua, kui sellest ei tehta süsteemi. On inimesi, kes tulevad siia, võtavad asjad endale ning müüvad neid oma poes või internetis. See mulle väga ei meeldi. Vahetuskeskuse eesmärk on ikkagi see, et inimesed, kes viskavad siin (Borgervængeti jääme- ning ümbertöötlemiskeskustes, K.A) oma muu prügi ära, vaatavad ka siia sisse ja võtavad mõne silma jäänud riuli või raamatu endale. See ei ole ikkagi kommertskasutuseks ette nähtud, aga ega seda peatada ka ei saa. Tavaliselt on need ida-eurooplased, kes selliste kahtlaste asjadega tegelevad. Mitte, et see mind häiriks, aga... (Michael 57aastane. Intervjuu. 10.02.2015).

Intervjuudest selgus, et külastajad nõustusid üldjoontes vahetuskeskuse poolt paikapandud reegluga, mis piiras külastuse kogupikkuse ühe päeva kohta 30 minutile. Pikemalt vahetuskeskuses ootamist peeti pigem ebaeetiliseks, kuna sellega saavutati eelis teiste vahetuskeskuse külastajate ees.

Need inimesed mulle ikkagi ei meeldi, kes sellega pidevalt tegelevad. Tead, vahel seisavad nad siin pikalt ja ootavad... Ma tahaks minna nende juurde ja öelda „Hei, võta nüüd rahulikult! (Dite 71aastane. Intervjuu 11.01.15).

Seejuures on huvitav, et ebaeetilisenä nägid seda, et edasimüüjad vahetuskeskuses uusi esemeid ootavad, need külastajad, kelle põhiliseks motivatsiooniks oli pigem põnevusele orienteeritud, hedonistlik külustus. Negatiivsena ei nähtud mitte ainult seda, et tasuta esemete müügist tehakse äri, vaid ka seda, et teistel külastajatel jääb seetõttu saamata külustusega seotud nauding.

Need intervjueritustest, kes leidsid, et asjade müügi äriks muutmine on aktsepteeritav, mainisid põhjusena seda, et esemete müümine viib need hävitamise asemel ikkagi tagasi kasutusse.

Ma arvan, et see ei ole vale. Tead, siin visatakse asjad ära või põletatakse, kui keegi pole 14 päeva jooksul nende vastu huvi tundnud. Sel juhul on parem, kui mõned inimesed teenivad nende müügi veidi raha. Paljud inimesed on vaesed ning inimesed, kes on pärit teistest riikidest, ei saa riigilt väga palju toetust, seega võib asjade müümine neid aidata. (Gorm 70aastane. Intervjuu. 10.02.2015).

Gormi suhtumine vahetuskeskuse esemete tulevikku peegeldab ka tema enda motivatsioone vahetuskeskuse külustamisel – ta kinnitas intervjuudes pidevalt korduvkasutuse ning keskkonna säästmise olulisust. Tema arvamusega esemete edasimüügi kohta nõustus ka Jens.

Inimesed ju enam ei soovi neid asju, need asjad ei puutu enam neisse. Tegelikult, meie ühiskonnas, kui me viskame asju koguaeg ära...siis tegelikult on parem, kui keegi neile uue elu annab, katkiseid asju parandab ja edasi müüb. (Jens. 29aastane. Intervjuu. 11.02.2015.)

Robert oli ainuke intervjueritud vahetuskeskuse külustaja, kes tunnistas, et tegeleb regulaarselt vahetuskeskusest leitud esemete müügi, selgitades ühtlasi, et tema jaoks on tegu lisaelatise teenimise viisiga.

Ma ei tule siia mängima, see on minu jaoks tõsine asi, puhtalt äri. Ma pean Amageris, mitte kaugel siit, oma poodi/.../Siit olen leidnud parimaid asju/.../paar nädalat ühe voodi, mille müüsin 1500 krooniga maha. Need asjad ei kuulu kellelegi, kes õigel ajal siia satub, see võidab. See on lihtsalt raha, mees, mis vedeleb. (Robert 31aastane. Intervjuu. 16.12.14).

Teised intervjueritud külustajad võisid küll tunnistada, et on tegelenud asjade müügi, kuid huvitava muustrina mainiti mitmel korral peale müügi kirjeldamist, et vahetuskeskusest pärit eseme müügi näol on tegu erandliku juhtumiga.

Parim asi, mille ma siit leidnud olen, on tool, mille müüsin üsna hea raha eest maha/.../Minu arvates ei ole see ebaeetiline, igäiks võib siit mida tahes võtta ja mida tahes siia ka

jätta...aga ega ma tavaliselt ei müü siit leidud asju.(Kasper 31aastane. Intervjuu. 20.01.2015).

Ka Dite, kes eelnevalt oli esemete organiseeritud müüki kritiseerinud, tunnistas, et on ka ise vahetuskeskusest leidud esemeid müünud. Samas ruttas ta kinnitama, et tegu oli ainukese korraga ning tavaliselt peab ta enda tajutavatest normidest siiski kinni.

Tavaliselt otsin ma siit raamatuid, mitte küll täna, sest mul on neid kodus juba liiga palju. Aga ükskord leidsin siit Royal Danishhi (1775. aastal asutatud Taani portselanivabrik, tuntud oma sini-valge-triibulise logo poolest, K.A) vaasi, mille hiljem kirbuturul 50 krooniga maha müüsin. See pole küll palju (raha, K.A), aga ikkagi midagi. Aga see on ka ainuke kord, kui ma olen müünud, tavaliselt ma ikka pigem annan ise asju, näiteks, kui ma kolin. (Dite 71aastane. Intervjuu 11.01.15).

6. Esemete identiteet ja sotsiaalne elu vahetuskeskuse külastaja perspektiivist

Oma magistritöö kuuendas peatükis käsitlen ma varem väljatoodud majandus-antropoloogilisele teoreetilisele raamistikule toetudes vahetuskeskuses vahetatavate esemete identiteeti ning selle muutusi, lähtudes seejuures välitööl kogutud empiirilisest materjalist ehk vahetuskeskuses toimunud vaatlusest ning külastajatega läbiviidud intervjuudest.

Esimeses kahes alapeatükis uurin eri viise, kuidas vahetuskeskuse esemeid on võimalik kirjeldada kaupade ning kinkidena, ning kolmandas käsitlen mõningaid esemete identiteedimuutustega seotud aspekte.

6.1 Esemed kui kaubad

Kuigi suurem osa vahetuskeskusesse annetatud asjadest on oma eluea jooksul olnud turul toimivate tehingutega omanikke vahetavad kaubad, siis vahetuskeskusesse jõudmisega nende kaubaidentiteet kaob, kuna vahetuskeskus toimib esemeid vahendava keskkonnana väljaspool turumajanduse reegleid.

Tsingi (2013: 22) järgi hinnatakse kaupu nende funktsionaalsuse järgi. Informantidega nende annetamise põhjustest rääkides selgus aga, et vahetuskeskusesse jõudvad kaubana defineeritavad esemed on tihti nende senise omaniku jaoks oma funktsionaalsuse mõõtme kaotanud.

Ma toon asju, mis mul on pikemat aega kuskil seisnud ja mida ma ei plaani ka tulevikus kasutama hakata/.../ Mina võib-olla enam ei vaja neid asju, aga mõnel inimesel läheb neid kindlasti tarvis (Jude. 36aastane. Intervjuu.12.02.2015).

Samuti kaob annetamise tagajärjel kauba rahalise väärtuse mõõde, kuna kõik esemed on, olenemata oma varasemast turuväärtusest või potentsiaalsest turuväärtusest tulevikus, vahetuskeskuses saadaval tasuta.

Appadurai (1986: 4–5). sõnul annavad asjadele tähenduse inimeste tehingud, omistused ja motivatsioonid. Sellest järelduvalt saab väita, et vahetuskeskusesse annetatud esemed on pärast annetamist ning enne uue omaniku leidmist teatud mõttes vaakumis, üleminekufaasis, kus neil puudub igasugune tähendus, kuna nad ei ole enam ühegi konkreetse inimesega

seotud, varasemad inimeste poolt antud tähendused on kadunud ning lisaks on neilt eemaldatud ka rahaline väärtus.

Sarnase järelaluseni jõudis ka Berliinis asuvaid vabu poode uurinud Muriel, leides, et poodides tasuta vahendatavad esemed on oma senistest omanikest, tootjatest, varasematest kasutajatest ning muudest kontekstidest võõrandatud ning täielikult oma personaalse tähenduse kaotanud (Muriel 2009: 69).

Samas, kultuurilis-biograafilisest perspektiivist vaadeldes ei saa ei vabades poodides ega ka vahetuskeskuses olevaid esemeid alati liigitada ka anonüümseteks võõrandatavateks objektideks, kuna, nagu märgib Rus (2008), pole ka kaubad vastupidiselt alati täielikult võõrandatavad objektid.

„On kaupu, mida vahetatakse raha vastu, kuid mida ei saa sellegipoolest nende loojast eraldada, näiteks kunstiteosed. Kunstiteost ei saa autorist võõrandada, isegi kui ta on selle puhta turutehingu käigus maha müünud. Kunstiteos jääb alatiseks oma autoriga seotuks, mitte tema omanikuga, olenemata sellest, et omanikul on õigus sellega enda suva järgi talitada ning kasvõi see hävitada. Isegi juhul, kui kunstiteos ei antud ära kingina, vaid turutehingu käigus, on kaup ehk kunstiteos siiski seotud võõrandatamatusena, mis on tavaliselt omane hoopis kingile.“ (Rus 2008: 96)

Vahetuskeskuses on palju selliseid esemeid, millel on oma looja või eelmise omanikuga olemas selgelt võõrandamatu suhe ning see jääb alles ka juhul, kui ese peaks uuesti tururinglusesse naasma. Üheks selliseks esemetüübiks on raamatud.

Vahel on raamatutes sees eelmise omaniku nimi, pühendus või...see eksliibris. Ja vahel on raamatutesse tehtud väikeseid märkmeid. Siis sa ikka mõtled, et ahh...see inimene on seda raamatut lugenud või selle inimese oma oli see raamat. Ma mõtlen siis, et mis neist saanud on või miks nad seda raamatut enam ei taha. (Jude. 36aastane. Intervjuu.12.02.2015).

See tähendab, et hoolimata sellest, et eseme looja, eelmise omaniku või eelmiste omanike jaoks võib suhe esemega olla lõppenud, võib ese nende suhetega seotud teavet siiski edasi kanda.

6.2 Esemed kui kingid

Berliini vabasid poode uurinud Muriel (2009: 70) väitis, et kuigi annetatud esemete vaatlemine kinkidena on problemaatiline, kuna annetaja ja vastuvõtja ei sõltu üksteisest, nende vahel ei ole vastastikust moraalset kohustust anda ning vastu võtta ning annetatavad ja vastuvõetavad esemed ei mängi annetaja ja vastuvõtja vaheliste sotsiaalsete suhete loomisel mingit rolli, saab neid siiski teatud tingimustel kingina vaadelda.

Näiteks on Murieli sõnul võimalik vabasse poodi annetamise näol kohaldada Parry „puhta kingituse” käsitlust – objekt on annetajast täielikult võõrandatud, vastuvõtjal puudub kohustus vastu annetada ning tehingu käigus ei looda ega tugevdata osapooltevahelisi suhteid (*ibid*).

Kui Maussi klassikalise definitsiooni järgi ilma vastastiksuhteta kinkimisprotsessi ei toimu, siis Parry „puhta kingi” kontseptsiooni järgi ei ole vastastiksuhe alati kinkimise puhul nõutav (Parry 1986: 462).

Ka vahetuskeskuses läbi viidud intervjuudest selgus, et kuigi annetusi tehti ilma vastastikkuse ootuseta ning ilma vastuvõtja peale mõtlemata, nähakse eseme annetamist siiski teatud mõttes kingituse tegemisena.

/.../Ei, tavaliselt ma ei mõtle nende inimeste peale, kes minu toodud asjad endale saavad, ma ei näegi neid. Aga...üskord tōin ma siia ũhe suure laeka ja jāin ise veel raamatuid vaatama. Siis ma nāgin kahte poissi, kes selle endale vōtsid ja selle ũle rōõmustasid. Ja ma muutusin samuti rōõmsaks...ma oleks nagu neile kingituse teinud (Naine 43aastane. Intervjuu. 20.01.2015).

43aastase naise kirjeldus laeka annetamise protsessist ũhildub Murieli kāsitlusega Parry „puhta kingi“ teooriast – laegas oli naisest tāielikult vōõrandatud, vastuvōtjal puudub kohustus vastu annetada ning tehingu kāigus ei looda ega tugevdata osapooltevahelisi suhteid. Samas vōivad omavahelised suhted osapoolte juhuslikul kohtumisel ka hetkeks tekkida, kuid vastukingi kohustust ei pruugi sellegipoolest jārgneda.

See nagu vallandab emotsioonid, see on nagu heade emotsioonide tulv minu sees – keegi tahtis neid asju. Ja ma tean, et kui inimesed tulevad ja vōtavad asja endale ja nāevad mind, tulevad mōned neist tagasi ja ũtleavad „see tōõtab ja seda saab kasutada” ja nad on nii ũnnelikud, et keegi selle asemel, et asjad āra visata, tōi need siia. (Jude. 36aastane. Intervjuu. 12.02.2015).

Parry „puhta kingi“ definitsiooni saab kohaldada ka näiteks Lisa puhul, kes annetas rohkem kui ise esemeid kaasa võttis. Tal ei tekkinud vahetuskeskusega mingit isiklikku moraalsel võlatundel põhinevat sidet, vaadeldes oma tegevust pigem keskkonnasäästmise vaatepunktist. Samas, nagu kirjeldasin eelmises peatükis, valis ta selgelt esemeid, mida annetada, ning mõtles ka selle potentsiaalse vastuvõtja isiku peale, hoolimata sellest, et ta suure tõenäosusega teda vahetuskeskuses ei kohta.

Seega oleneb vahetuskeskuses esemete vaatlemine kingi perspektiivist annetaja motivatsioonidest. Selleks, et saaks rakendada Murieli käsitlust Parry kingitusest, ei pruugi annetajale olla oluline mitte eseme side annetajaga, vaid hoopis see, et ese omaks selle kaasavõtjale mingit tähendust või funktsiooni.

Esemeid saab kingina vaadelda ka eelmises peatükis käsitletud küllastajate tajutud vastastikkuse normide kontekstis. Näiteks võib esemete annetamine olla osa üldisest vastastikkusest, mis loob pikemaajase nõrgalt seotud kujuteldava vastastiksuhte. Annetust võib vaadelda kingina, kuna see loob vastastiksuhte, mis kulmineerub ajaliselt määramata vastukingiga ehk mingi eseme kaasavõtmisega. Seejuures toimib see vastastiksuhe vastavalt selle algataja tajutavatele normidele.

6.3 Esemete identiteedimuutused

Kopytoffi kultuurilis-biograafilisest perspektiivist vaadelduna kulgevad esemed mööda omaenda, turu- ja kultuurisurve mõjutatud trajektoori ning esemete eelmistel omanikel ei ole nende sotsiaalsele elule enam mingisugust mõju. Seejuures tuleb silmas pidada, et suurem osa vahetuskeskuses leiduvatest esemetest olid algstaadiumis müüdavad ning ostetavad kaubad. Nende eelmine omanik või omanikud võisid neile anda ka kingi identiteedi või kohelda neid edasi kaupadena, kuid esemete vahetuskeskuse lettidele jõudmisel ei saa neid vaadelda ka kui kaupu, kuna nad jäävad väljaspoole turgu ning neile ei ole omistatud selget majanduslikku väärtust.

Kopytoffi järgi põhjustab objekti ühest seisundist teise liikumist majanduse surve asjade kaupadeks muutmise suunas ning kultuuri vastupanu sellele survele, mille käigus luuakse erinevaid kategooriaid ja sfääre, mis peaksid vähendama majanduse mõju esemete kaubastamisele (Kopytoff 1988: 66–87). Seega võib väita, et vahetuskeskusesse annetatud

esemete puhul on majanduse surve eseme kaubastamisel vähenenud minimaalseks, kuna tegu on eikellegimaaga, keskkonnaga, kus turujõud ei toimi.

Kui Tsingi (2013: 22) järgi sõltub kauba saatus turul toimuvatest tehingutest, siis vahetuskeskuses leiduvate esemete saatus sõltub nende potentsiaalsest kasust nende kaasavõtmist kaaluvatele küllastajatele ning nende oskusest seda potentsiaalset väärtust hinnata.

Üheks viisiks, kuidas vahetuskeskuses leiduvale esemele on võimalik kaubaidentiteet tagasi anda, on selle endaga kaasavõtmine ning müümine ehk tururinglusesse tagasi toomine. Kuigi tasuta asjade müük oli küllastajate sõnul pigem taunitav, vaadeldi esemeid sellegipoolest lisaks muudele potentsiaalsetele kasudele ka ka turuväärtusest lähtuvalt.

Otsin siit kõiksugu asju/.../Ma ei müü küll asju väga tihti, kuid seda juhtub...aga kui ma siin asju vaatan, mõtlen ka selle peale, kas seda asja on võimalik müüa. (Jesper. 60aastane. Intervjuu.12.02.2015).

Seega, küllastajad tegelesid aktiivselt ka vahetuskeskuses leiduvate esemete kaubaidentiteedi potentsiaali hindamisega. Seejuures tuleb meele pidada, et esemelt kaubaidentiteedi äravõtmine ning selle tagasiandmine sõltus küllastaja subjektiivsest arvamusest. Näiteks kasutati vahetuskeskust ka selliste esemete annetamiseks, mis küllastaja hinnangul olid kasutuskõlblikud ning korduvkasutust väärt, kuid mis ei omaks turul piisavat majanduslikku väärtust.

Ma annetan tavaliselt raamatuid ja riideid. Ma võiksin riideid annetada ka Punasele Ristile või Folkekirkele, aga nad ei võta kõike vastu. Nende jaoks peaks kõik olema nagu uus, nagu poest ostetud. Aga vaestel inimestel pole vahet, kas särk on siit natuke katki või nõõp puudu/.../ nii saab riideid uuesti kasutada. (Marianne 69aastane. Intervjuu. 16.02.2015).

Juhul, kui Marianne oleks esemed siiski annetanud Punasele Ristile ja Folkekirkele ning need oleks ka vastu võetud ja müüki pandud, oleks need esemed säilitanud hinnastatuna ja võõrandatavana oma kaubaidentiteedi. Selle asemel aga tõi ta esemed vahetuskeskusesse, kus selle potentsiaalset väärtust ja selle identiteedi tulevikku määrab selle järgmine omanik.

Vahetuskeskust saab vaadelda kultuurilis-biograafilisest perspektiivist kui kultuuri vastupanuviisi majanduse kaubastavale mõjule ehk loodud on sfäär, mis toimib väljaspool turumajanduse reegleid. Seejuures ei pruugi vahetuskeskusest kaasavõetavad esemed alati uuesti kaubastuda, kuna küllastajal on võimalik anda vahetuskeskuse esemele kauba asemel ka vastastiksuhtega seotud kingi identiteet.

Ükski nendest (vahetuskeskuses olevatest, K.A) asjadest ei ole isiklikud. Mõnikord ma kasutan neid kingitustena, kui ma lähen teiste inimeste juurde, kui ma näiteks tean, et nad võiksid olla huvitatud mingist raamatust, mille ma siit leidnud olen /.../tead, ühel päeval sain siit lambi, ühe väga hea lambi, see oli väga ilus ja maksab 3000 krooni, see on ühe Taani disaineri tehtud, Roland (?). Ma tegelikult kasutasin seda kingitusena, kuna mul on kodus juba piisavalt lampe (Jesper. 60aastane. Intervjuu.12.02.2015).

Vahetuskeskuse külastaja rolli olulisust selle sotsiaalse elu suunamisel kirjeldab hästi Jude'i vastus intervjuu käigus esitatud küsimusele, kuidas ta võrdleb *second-hand* poes käimist ning vahetuskeskuse külastamist.

Siin pole hinnasilte. Igaüks peab ise aru saama, mida mingi ese väärt on/.../Võib-olla on see isegi hea – inimesed mõtlevad rohkem südamega, mitte ei arvuta koguaeg/.../Ma ei tea, vahel tundub, et inimesed ikka mõtlevad sellest kohast nagu poest. /.../Kas sa oled tähele pannud, kuidas inimesed, kes siia asju toovad, neid riulitele panevad? Täpselt nagu poes müüjad seda teevad. (Jude. 36aastane. Intervjuu.21.02.2015).

See Jude'i märkus pani mind tähelepanelikumalt vaatlema annetajate tegevust esemete paigutamisel. Kui suuremate mööbliesemete puhul asetati need ettenähtud tsooni või selle ümbrusesse üsna juhuslikult, siis raamatute, lauanõude, mänguasjade ning muude väiksemate esemete paigutamisel oldi palju hoolikamad. Kui mingi kategooria esemed olid riulitel juba olemas, siis lisati esemed sarnaste hulka. Mitu korda panin tähele, et lisaks enda toodud esemetele kohendati kogu kategooria väljapanekut. Näiteks tegi seda ühel juhul Gorm, kes mänguasju riulile paigutades sättis nii enda toodud kui ka juba riulil varem olnud mänguasjad profiiliga vahetuskeskuse ukse poole, mis tegi mänguasjade väljapaneku sisseastuvale külastajale varasemast palju silmatorkavamaks. Kui küsisin, miks ta seda teeb, ei osanud ta kohest vastust anda.

Noh, nii on nad ilusamad siin...Neid on paremini näha. Võib-olla mõni laps või ema muidu ei näegi neid/.../Siin on ju häid asju, minu lastelastele meeldisid (Gorm 70aastane. Intervjuu. 20.02.2015).

Gormi tegevus ja kommentaar paljastab vahetuskeskuse külastajate suhtes esemetega ühe huvitava nüansi, mida näiteks heategevusega tegelevates *second-hand* kauplustes või ka paljudes vabades poodides ei eksisteeri. Nimelt ei lõppe annetaja suhe annetatava esemega mitte selle üleandmisega seda edasivahendavale insitutsioonile, kes vastutab edasi selle

käekäigu eest, vaid annetaja ise mängib aktiivset rolli eseme edasise sotsiaalse elu mõjutamisel, kuna vastutab selle väljapaneku eest vahetuskeskuses.

Kuigi Murieli uuritud vabades poodides oli esemete edasise sotsiaalse elu määramisel aktiivne roll poodide vabatahtlikel töötajatel, mitte külastajatel, saab Borgervængeti vahetuskeskuse esemete võõrandatusega siiski paralleele tõmmata. Keskusesse toodud esemed on riulile asetamise hetkest kaotanud oma senised tähendused ning asuvad nõ eikellegimaal – neutraalsel pinnal, olemata enam kellegi omand, nad ei oma enam tihtipeale mingit personaalset tähendust ega kanna endas infot varasemate tähenduste kohta.

Seejuures on oluline märkida, et eseme sotsiaalse elu üks etapp, mis on seotud selle funktsiooni või tähendusega mingi isiku jaoks, võis lõppeda ka juba enne selle vahetuskeskuse riulile jõudmist. Suurem osa informantidest väitsid, et töid vahetuskeskusesse esemeid, millega neil oli emotsionaalne side aja jooksul kadunud või see polnud kunagi tekkinudki.

Need (piimakastitüis lauanõusid, K.A) on minu vanaema omad/.../Kunagi kinkis need mulle/.../ Ma olen neid hoidnud vist juba üle kümne aasta keldris/.../Ei, ma ei ole neid kunagi kasutanud/.../Nüüd ma ostsin teise jalgratta ja pidin keldris ruumi tegema. Ega ma ausalt öelda ei teagi, mis mul on seal. (Naine 43aastane. Intervjuu. 20.01.2015).

43aastase naise kirjeldus tema poolt vahetuskeskusesse toodud esemete kohta annab üsna palju infot nende nõude sotsiaalse elu varasemate etappide kohta. Algul olid nad kuulunud naise vanaemale, seejuures ei ole teada, kas ta omandas need kinkimise või ostmise teel. Seejärel otsustas ta kinkida need oma lapselapsele, kelle jaoks ei omanud kingitus mingit funktsionaalset ega emotsionaalset väärtust ning kellel ei tekkinud esemetega emotsionaalset ega ka omanditundega seotud sidet. Sellele viitab tema selgitus, et esemed on vanaema omad, hoolimata sellest, et need olid talle edasi kingitud. Kuigi ta tunnistas, et tegu oli tema vanaema poolt isiklikuna mõeldud kingiga, väitis ta, et ei tunneta esemete vahetuskeskusele edasiannetamisel oma vanaema ees mingeid süümepiinu. Homicki (2007: 23) järgi on kingituste edasikinkimine Lääne kultuuriruumis üsna hiljutine nähtus ning selle eelduseks on, et algne kinkija ei tea, et kingitus ei ole enam selle vastu võtnud osapoole omanduses. Sellele viitas naine ka intervjuus.

Ma ei usu, et ta enam üldse mäletab, et mulle need kinkis. Ta on juba väga vana/.../Ega ma talle seda ütleva pea. (Naine 43aastane. Intervjuu. 20.01.2015)

Peamise põhjusena, miks esemete vahetuskeskusesse annetamise otsus langetati, mainisid külastajad esemete tarbetuks muutumist ehk nende funktsionaalse väärtuse kadumist. Sellel võis omakorda olla mitu põhjust.

Näiteks võis eseme tähenduse muutumine olla seotud mitte eseme enda kvaliteedi halvenemise, vaid selle omaniku elustiili muutusega. Lisa jaoks kaotasid mingid teatud tarbeesemed senise olulisuse peale seda, kui ta peale laste kodust väljakolimist hakkas vähem kodus süüa valmistama ning kolis hiljem ka ise väiksemale pinnale.

Ma tõin ükskord siia suure kastitäie köögitarbeid/.../ hakklihamasin, leivaküpsetaja, serviisid...ma ei mäletagi. Palju asju, kõiki sai kasutada/.../Kunagi tegin ma kodus palju süüa...Mulle meeldis süüa teha...Lapsed kasvasid suureks ja kolisid välja...siis muutud laisaks. Endale ei hakka küpsetama. Ja kiire on ka koguaeg (Lisa 49aastane. Intervjuu. 08.03.2015)

Sarnaselt varasemalt mainitud emotsionaalse sidemega, ei pruukinud vahetuskeskusesse toodud esemed selle omanikule ka mingit funktsionaalset väärtust omada. Heaks näiteks on eelnevalt toodud 43aastane naine, kellel ei läinud vanaema poolt kingitud nõusid tegelikult kunagi vaja. Vahetuskeskusesse toodud esemete praktilise väärtuse puudumine endisele omanikule võib olla seotud aga inimese enda tarbimisvalikutega.

Mõnikord avastan kodus, et olen poest ostnud asju, mida mul tegelikult üldse vaja ei lähe. /.../ma üritan neid ära kinkida sõpradele või lihtsalt kuskile ära anda. Mul on kodus tunne, et mul on liiga palju asju, aga poes tunne, et liiga vähe (naerab) (Michael 57aastane. Intervjuu.10.02.2015).

Põhjuseks, miks mingist tarbeesemest loobuda, võib olla ka lihtsalt vajadus uuema või moodsama eseme järgi. Näiteks 34aastane Martin rääkis, et tõi vahetuskeskusesse muusikakeskuse, kuna ta enam CD-plaate ega helikassette ei kuula.

Mul on võimendi ja kõlarid ja kuulan arvutist või telefonist. Isegi juhtmeid pole tänapäeval vaja/.../Paljud inimesed on hakanud uuesti vinüülplaate kuulama, aga ma vist ei ole nii moodne. (Martin 34aastane. Intervjuu 08.03.15).

Kokkuvõte

Oma magistritöös uurisin Kopenhaagenis asuva Borgervængeti tänaval asuva tasuta esemete vahetuskeskuse külastamise põhjuseid, vahetuskeskuse külastajate poolt tajutavaid norme ning seda, millisena tajuvad vahetuskeskuse külastajad keskusesse annetatud esemete identiteeti ja selle muutumisprotsesse. Kopenhaageni omavalitsuste poolt loodud jäätmesorteerimis- ja jäätmekäitlusjaamade juures asuvad vahetuskeskused (taani keeles *byttecentre*) on garaažile sarnanevad umbes 25–30 m² põrandapindalaga boksid, mille külastajad saavad sinna tasuta tuua korduvkasutuseks kõlblikke esemeid ning samuti on neil võimalus vahetuskeskusesse ladustatud esemeid ka tasuta kaasa võtta.

Minu magistritöö eesmärgiks on vastata kolmele uurimisküsimusele: mis motiveerib inimesi vahetuskeskust külastama, esemeid annetama ja endale võtma; kuidas tajuvad külastajad esemete identiteeti ning selle muutumist; millised norme, reegleid ja kohustusi külastajad vahetuskeskuses tajuvad ja järgivad. Töö põhineb 2014. aasta detsembrist kuni 2015. aasta märtsi keskpaigani toimunud välitööl kogutud empiirilistel materjalidel – välitöömärkmetel ja välitööl kogutud struktureerimata ning poolstruktureeritud intervjuudel, keskendudes peamiselt viimatinimetatutele. Magistritöös kasutasin kvalitatiivseid meetodeid, mille täpsema kirjelduse leiab esimesest peatükist. Leian, et valitud meetoodika õigustas ennast, samas võiks tulevikus sarnase töö läbiviimisel kaaluda eraldi meetodina ka fotograafia kasutamist.

Töö teoreetilised lähtekohad ning senise uurimusloo avasin teises peatükis. Senise uurimusloo selgitamise käigus tõin eraldi välja Irene Murieli 2009. aasta uurimuse Berliini vabade poodide kohta, samuti minu töö temaatikaga seostuvad tarbimisanthropoloogia uurimused. Seejuures avasin pikemalt neljanda peatüki ehk vahetuskeskuste külastamise põhjuste analüüsi baasiks oleva Xu et al (2014) loodud kasutatud esemete ostlemise kasude tüpoloogia. Töö teoreetiliste lähtekohtadena kasutasin majandusantropoloogia teooriaid: vastastikkust, majandusantropoloogia klassikalist vahetustehingute tüpoloogiat ning asjade sotsiaalse elu kultuurilis-biograafilist perspektiivi. Samuti käsitlesin töö teoreetilist raamistikku selgitavas osas Pierre Bourdieu sotsiaalse ja objektifitseeritud kapitali teooriaid.

Kolmandas peatükis käsitlesin korduvkasutust, andes lühiülevaate selle rollist tänapäeva Lääne majandusruumis ning kirjeldades ühtlasi konkreetsemalt korduvkasutuse rolli Taani jäätmemajanduse ja jaekaubanduse kontekstis. Selgitasin, et Taani jäätmemajanduse riiklikud strateegiad on selgelt orienteeritud ringlussevõtu ning taas- ja korduvkasutuse

suurendamisele, mille mõjul on Kopenhaageni linnaosade omavalitsused loonud jäätme-käitlusjaamade juurde ka kasutatud esemete vahetuskeskused.

Neljandas peatükis uurisin vahetuskeskuse külastamise põhjuseid, võttes empiirilise materjali analüüsi aluseks juba varem mainitud Xu et al (2014) kasude tüpoloogia ning põimides seda Bourdieu sotsiaalse ja objektifitseeritud kapitali teooriaga. Töö käigus selgus, et kuigi vahetuskeskus toimib väljaspool turgu ehk esemeid on võimalik omandada tasuta, on mitmed selle külastajate motivatsioonid sarnased ning kohaldatavad tavalisel ostukäitumisel kirjeldatud motivatsioonidega.

Tarbimisuuringutes on uuritud ostlemise motivatsioone ning selgelt eristatud majanduslikel põhjustel ostlemist ning hedonistlikku ostlemist (Arnold ja Reynolds 2003). Vahetuskeskuse külastamise kõige olulisemaks põhjuseks oli huvi põnevate esemete leidmise vastu ning selle protsessiga seotud naudingud, mida näiteks Xu et al (2014) on võrrelnud ka hedonistliku aardejahiga ning mida saab vaadelda ka kui sotsiaalse ja objektifitseeritud kultuurilise kapitali suurendamise ja alalhoidmise viise. Külastajate jaoks oli esemete juures olulisemaks väärtuseks nendega seotud ning nende poolt tekitatavad emotsioonid ja kujutlused, mitte nende funktsionaalne väärtus. Vahetuskeskuse külastajad jäljendasid oma tegevustes hedonistlikule ostlemisele omaseid ostukäitumisi, nagu näiteks impulssoste.

Majanduslik kasu oli vahetuskeskuse külastajate puhul hedonistlike naudingutega võrreldes vähemtähtsaks motivatsiooniks. Raha säästmist nähti lisahüvena, esemete regulaarse edasimüügiga tegeles enda sõnul vaid marginaalne osa külastajatest. Üheks põhjuseks, miks majanduslikud põhjused ei ole vahetuskeskuse külastamise puhul kõige olulisemaks teguriks, võib pidada Taani kõrget heaolutaset, mistõttu on inimestel võimalik omandada vahetuskeskustes leiduvaid esemeid ka nende eest raha makstes.

Oluliseks külastamis põhjuseks oli ka soov korduvkasutuse kaudu keskkonda säästa ning ühtlasi korduvkasutuse kui tegevuse abil luua ja kinnitada oma sotsiaalset kapitali. Kõige vähemtähtsamaks motivatsiooniks oli unikaalsete esemete otsingud, selle vähest olulisust seostati mõnede informantide poolt Taani egalitaarsusele püüdleva ühiskonnaga ning üksikindiviidide vähese huviga silma paista ning ebatraditsioonilisi tarbimisvalikuid teha. Sellised väited on huvitavad, väärides kindlasti edasist põhjalikku uurimist.

Viiendas peatükis analüüsisin vahetuskeskuse külastajate tajutavaid norme ja reegleid vahetuskeskuse poolt selle siltidel ning veebilehel kirjeldatud reeglite taustal. Kuigi vahetuskeskuse kirjeldatud reeglite ja põhimõtete kohaselt peaks esemete vahetuskeskusesse

annetamine ja kaasavõtmine olema tasakaalustatud tegevused, siis suurem osa külastajaid sellega ei nõustunud. Regulaarsete külastajate puhul saab vahetuskeskuse külastamist vaadelda vastastiksuhtena, milles suurem osa külastajatest üritasid vastastiksuhtes teise osapoole ehk vahetuskeskuse anonüümsust ära kasutades lõigata nii palju kasu kui võimalik, leides samas, et on olemas siiski ka mingid moraalsed piirid, millest ei tohiks üle astuda. Oma töös vaatlen seda kui negatiivset vastastikkust ehk ühe osapoole soovi saada külastusest nii palju kasu, kui teisele osapoolele talutav, kusjuures vastastiksuhte üheks tingimuseks on nende moraalsete piiride ning võlatunde olemasolu, mis olid tekkinud inimeste enda arusaamade ja vahetuskeskuse poolt kirjeldatud normide koostöös. Näiteks nimetati taunitavate tegevustena esemete organiseeritud müüki ehk vahetuskeskuse kaudu otsese majandusliku kasu otsimist, samas kui keskkonnasäästmise eesmärgil oli esemete kaasavõtmine ilma annetatud pigem õigustatud.

Viimases, kuuendas peatükis uurisin vahetuskeskuses olevate esemete kirjeldamise ja tajumise problemaatilisust majandusantropoloogiale omaste kaupade ja kinkide kategooriate kontekstis, samuti käsitlesin mõningaid esemete identiteedimuutustega seotud aspekte. Rangelt võttes ei ole vahetuskeskustesse annetatud esemeid võimalik liigitada ei kaupade ega kinkide kategooriasse, samas on neil olemas mõlemaga seotud omadused. Esemed kaotavad annetamise tagajärjel kaubale iseloomulikud omadused ning nende naasmine turule sõltub nende järgmise omaniku otsustest. Mõnedel juhtudel on esemeid võimalik vaadelda Parry „puhaste“ kinkidena, millega vastastiksuhteid ei looda ega kinnitata ning olenevalt annetaja motivatsioonidest ning tajutud normidest võivad esemed luua külastaja ja vahetuskeskuse vahele vastastiksuhte. Leidsin, et vahetuskeskuses asuvad annetatud esemed kultuurilis-biograafilist perspektiivist vaadelduna „eikellegimaal” ning vahetuskeskust võib vaadelda kui kultuuri vastupanu viisi majanduse survele esemete kaubastamisel.

Kasutatud esemete, nende tarbimise põhjuste ning neid vahendavate keskkondade uurimine majandusantropoloogilisest perspektiivist annab panuse inimeste tarbimiskäitumise mõistmisele ning sillutab loodetavasti teed kauba ja kingi range eristamise problemaatika edasisele uurimisele majandusantropoloogilises diskursuses. Kuigi minu töö keskendub ühe konkreetse Taani jäätmekäitlusjaama juures asuvale vahetuskeskusele, võiks see anda lisatõuke korduvkasutuse ja tarbimise antropoloogiliste uuringute intensiivistumisele ka Eestis. Näiteks on etnoloogide ja antropoloogide poolt korralikult läbi uurimata kogu *second-hand* turg – internetikeskkondadest ning kasutatud rõivaste kauplustest kuni komisjonipoodideni. Huvitav oleks just selle majandusantropoloogiline perspektiiv –

millisena identifitseerivad kasutatud esemete müüjad ning ostjad esemeid, oma tegevust ning selle taga peituvaid motive.

Allikad ja kirjandus

Allikad

Aasmäe, Kalev (2014, 2015). Välitööpäevikud. Käsikiri autori valduses.

Aasmäe, Kalev (2014, 2015). Välitööl salvestatud intervjuud. Helifailid autori valduses.

Internetiallikad

Bilskulptur (2015). Atelier de Art Moderne. Kättesaadav seisuga 05.03.2015 veebiaadressil <http://atelier-de-art-moderne.dk/side11dk.htm>.

Byttecentre (2015). Kättesaadav seisuga 09.03.2015 veebiaadressil: <http://www.a-r-c.dk/privat/byttecentre>.

Definitions of Anthropological Terms (2012). Oregon State University. Kättesaadav seisuga 04.03.2015 veebiaadressil <http://oregonstate.edu/instruct/anth370/gloss.html>.

Denmark Without Waste. Recycle more – incinerate less (2013). Kättesaadav seisuga 26.02.2015 veebiaadressil: http://eng.mim.dk/media/mim/67848/Ressourcestrategi_UK_web.pdf.

Diggers (2015). Overview: who were (are) the Diggers? Kättesaadav seisuga 26.03.2015 veebiaadressil <http://www.diggers.org/overview.htm>.

Enet (2015). EN-ET. Eesti Keele Instituudi toorandmebaasil põhinev Inglise-Eesti sõnaraamat. Kättesaadav seisuga 11.05.2015 veebiaadressil: <http://enet.animato.ee/>.

Euroopa Parlamendi ja Nõukogu Direktiiv 2008/98/EÜ. Kättesaadav seisuga 24.02.2015 veebiaadressil: http://eesringlus.ee/wp-content/uploads/2012/12/J%C3%A4%C3%A4tmete-direktiiv-2008_98_E%C3%9C1.pdf.

European Commission 2015. Directive 2008/98/EC on waste (Waste Framework Directive). Kättesaadav seisuga 22.02.2015 veebiaadressil: <http://ec.europa.eu/environment/waste/framework/>

Eurostat (2006). Archive:Second-hand goods in-store retail trade statistics – NACE Rev. 1.1. European business facts and figures online publication. Kättesaadav seisuga 26.02.2015 veebiaadressil:

http://www.ontit.it/opencms/export/sites/default/ont/it/documenti/archivio/files/ONT_2006-01-01_00919.pdf

Eurostat (2009). Archive: Second-hand goods in-store retail trade statistics – NACE Rev. 1.1. European business facts and figures online publication. Kättesaadav veebiaadressil:

http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Archive:Second-hand_goods_in-store_retail_trade_statistics_-_NACE_Rev._1.1

Freecycle. Kättesaadav seisuga 24.02.2015 veebiaadressil: <https://www.freecycle.org/>.

Gentofte (2015). Direkte Genbrug. Kättesaadav seisuga 24.02.2015. veebiaadressil:

<http://www.gentofte.dk/da/Borger/Bolig/Affald-og-Genbrug/Genbrugsstation/Direkte-Genbrug>.

Gladsaxe (2015). Genbrugstationen. Kättesaadav seisuga 24.02.2015 veebiaadressil:

http://www.gladsaxe.dk/kommunen/borger/byg_og_bolig/affald_og_genbrug/genbrugsstationen

Reuse Development Organization. Kättesaadav seisuga 24.02.2015 veebiaadressil

<http://loadingdock.org/redo/>.

Reflexivity – Reflexivity In Anthropology. Science Encyclopedia. Kättesaadav seisuga 18.03.15 veebiaadressil:

<http://science.jrank.org/pages/11001/Reflexivity-Reflexivity-in-Anthropology.html>.

Statista. Revenue of used goods stores (NAICS 45331) in the United States from 2008 to 2013 (in billion U.S. dollars). Kättesaadav seisuga 25.02.2015 veebiaadressil:

<http://www.statista.com/statistics/293221/revenue-of-used-goods-stores-in-the-us/>.

Säästva Arengu sõnaseletusi (2014). Säästva Eesti Instituut. Kättesaadav seisuga 24.02.2015 veebiaadressil: www.seit.ee.

Tauschring. Kättesaadav seisuga 24.02.2015 veebiaadressil:

<http://www.tauschring.de/hauptseite.php>

Weggeefwinkels (2015). What is a free shop? Kättesaadav seidusga 26.03.15 veebiaadressil <http://weggeefwinkels.nl/wat-zijn-weggeefwinkels-2/what-is-a-freeshop/>

Kirjandus

Aasmäe, Kalev (2011). Subkultuuri ja ajakirjanduse suhted Londonis skvottimise näitel. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

Appadurai, Arjun (1988). Commodities and the Politics of Value. *The Social Life of Things. Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge University Press.

Arnold, Mark J; Reynolds, Kristy E (2003). Hedonic shopping motivations. *Journal of Retailing* 79 (2003) 77–95. Pergamon.

Bell, Duran (1991). Modes of Exchange: Gift and Commodity. *The Journal of Socio-Economics*, Volume 20, Number 2, lk 155–167. Kättesaadav seisuga 01.04.2015 veebiaadressil <http://www.economics.uci.edu/~dbell/Modes.pdf>.

Bernard, Russell, H. (2006) *Research Methods in Anthropology. Qualitative and Quantitative Approaches*. Altamira Press. Oxford.

Blok, Anders (2014). "Articulating social science in the wild of global natures? On economics and anthropology in transnational environmental politics" *Environment and Planning A* 46(9) lk 2125 – 2142.

Boontharm, Davisi (2015). Creative Milieux of Fashion and Reuse in Tokyo, Bangkok and Singapore. *Journal of Urban Design* 2015 vol.20, No.1, lk 75–92. Routledge.

Bourdieu, Pierre (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press. Cambridge.

Bourdieu, Pierre (1986). The Forms of Capital. Avaldatud J. Richardsoni kogumikteoses *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, lk 46–58. New York, Greenwood. Kättesaadav seisuga 20.03.15 veebiaadressil <https://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm>.

- Bäckström, Kristina (2012). Adventures, auctions and aspirations: illuminating shifts, tensions and contradictions in consumers' leisure shopping experiences. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*. 3:1, lk 65–86.
- Carrier, James (1995). *Gifts and Commodities: Exchange and Western Capitalism since 1700*. London, Routledge.
- Cervellon, Marie-Cécile; Lindsey Carey; Trine Harms, (2012). Something old, something used. *International Journal of Retail & Distribution Management*, Vol. 40 Iss 12 lk. 956–974.
- Darley, W.K. & Lim, J.-S. (1999). Effects of store image and attitude toward secondhand stores on shopping frequency and distance traveled. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 27, lk 311–318.
- DeWalt, Kathleen M. & DeWalt, Billie R. (2002). *Participant observation: a guide for fieldworkers*. AltaMira Press. Walnut Creek.
- Gaag, van der, Johannes Peter (2005). *Measurement of Individual Social Capital*. NWO Groningen.
- Geertz, Clifford (1973). *Thick Description: Toward an Interpretive Theory of Culture*. Basic Books.
- Gell, Alfred (1992). Inter-tribal Community Barter and Reproductive Gift-Exchange in Old Melanesia. Avaldatud C.S Humphrey ja S. Hugh-Jonesi kogumikus "Barter, Exchange and Value". Cambridge University Press, Cambridge.
- Graeber, David (2001). *Toward An Anthropological Theory of Value. The False Coin of Our Own Dreams*. Palgrave.
- Gregory, Chris A (1982). *Gifts and Commodities. Studies in Political Economy*. Academic Pr.
- Gregson, Nicky; Crewe, Louise (2003). *Second Hand Cultures (Materializing Culture)*. Bloomsbury Academic.
- Guiot, D. & Roux, D. (2010) A second-hand shoppers' motivation scale: antecedents, consequences and implications for retailers. *Journal of Retailing*, 86, lk 355–371.

Hansen, Karen Tranberg (2015). Anthropology of Secondhand clothes. Kättesaadav seisuga 22.03.2015 veebiaadressil: <http://fashion-history.lovetoknow.com/fashion-clothing-industry/anthropology-secondhand-clothes>.

Homick, Alexandra Victoria (2007). An exploration of gift giving : re-gifting as a gift-giving behaviour. Magistritöö. The University of North Carolina at Greensboro.

Kopytoff, Igor (1988). The cultural biography of things: commodification as a process. The Social Life of Things. Commodities in Cultural Perspective. Cambridge University Press.

Laidley, Thomas, M (2013). The Influence of Social Class and Cultural Variables on Environmental Behaviors: Municipal-Level Evidence From Massachusetts. *Environment and Behavior* 45(2) lk 170–197. SAGE Publications.

Lastovicka, John; Fernandez, Karen (2005). Three paths to disposition: The movement of meaningful possessions to strangers. *Journal of Consumer Research* 31, lk 813–823.

Leemets, Tiina (1996). Uuemaid inglise laene – Keelenõuanne soovitab I. Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Tallinn, lk 35–41. Kättesaadav seisuga 20.05.2015 veebikeskkonnast <http://www.eki.ee/keeleabi/artiklid/inglise.html>

Levi-Strauss, Claude (1969). The Elementary Structures of Kinship. Beacon Press. Boston. Kättesaadav seisuga 04.03.2015 veebiaadressil http://monoskop.org/images/5/5e/Levi-Strauss_Claude_The_Elementary_Structures_of_Kinship_no_images.pdf.

Malinowski, Bronislaw (1932). Argonauts of the Western Pacific. An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea. Routledge, London.

Mauss, Marcel (1954). The Gift: Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies. Free Press. Glencoe, Illinois.

McCarville, Ron E.; Shaw, Susan; Ritchie, Meghan (2013) Shopping as leisure: a study of avid shoppers, *World Leisure Journal*, 55:2, lk 167–178. Routledge.

Milgram, B.L. (2004). Refashioning commodities: women and the sourcing of secondhand clothing in the Philippines. *Anthropologica*, 46, lk 189–202.

Miller, Daniel (1998). Making Love in Supermarkets. Ilmunud kogumikus “A Theory of Shopping”, lk 15–23. Cornell University Press.

Muriel, Irene (2009). Exchange networks and freeshops in Berlin: gifts and commodities in “alternative” consumption experiences. *Etnografica*. Mai 2009, lk 49–75.

Offer, Avner (1997). Between the gift and the market: the economy of regard. *Economic History Review*, L, 3 (1997), lk 450–476. Economic History Society.

Oja, Kristina (2004). Eakate hoolduse korraldamine Eestis: tervishoiu- ja sotsiaalvaldkonna koostöö. Magistritöö. Tartu Ülikool. Kättesaadav seisuga 22.04.2015 veebiaadressil: <http://rahvatervis.ut.ee/bitstream/1/1229/1/Oja2004.pdf>.

O’Sullivan, Arthur; Sheffrin, Steven M (2003). Economics. Principles in Action. Pearson Prentice Hall.

Parry, Jonathan (1986). “The gift, the Indian gift and the “Indian gift” “. *Man*, New Series, Vol. 21, No. 3, (Sep., 1986), lk. 453–473.

Pereira, Paulo, T; Silva, Nuno; Silva, Joao Andrade E (2006). Positive and negative reciprocity in the labor market. *Journal of Economic Behaviour & Organization*. Vol 59, lk 406–422. Elsevier.

Polanyi, Karl (1957). Trade and Market in the Early Empires: Economies in History and Theory. Free Press. New York.

Rahkonen, Keijo; Purhonen, Semi (2005). Cultural Capital and Hedonistic Shopping in Finland: An Empirically Orientated Postscript to the Sociology of Consumption in the 1980s. Esitlus konverentsil 7th Conference of European Sociological Association, Torun, Poland, 9–13 September, 2005.

Roux, Dominique ja Kourchia, M (2006). I am what I wear?: An exploratory study of symbolic meanings associated with secondhand clothing. *Advances in Consumer Research*. 33, lk 1–7.

Roux, Dominique ja Guiot, D. (2008) Measuring second-hand shopping motives, antecedents and consequences. *Recherche et Applications en Marketing*, 23, lk 64–84.

Saarso, Kristi; Sõrmus, Elle (2008). Kuidas õpetada erialakeelt. Metoodika käsiraamat. MISA. Tallinn 2008.

Sahlins, Marshall (1972). Stone Age Economics. Aldine Atherton. Chicago/New York.

Sangren, Steven, P (2007). Anthropology of Anthropology? Further reflections on reflexivity. *Anthropology Today*, Vol 23, No4, August 2007.

Seerup, Thomas Jørgen (2014). Danskerne køber brugt for mia. Tv2 Finans. Kättesaadav seisuga 26.02.2014 veebiaadressil <http://finans.tv2.dk/nyheder/article.php/id-73577392%3Adanskerne-k>.

Schwartz, Dona (1989). Visual Ethnography. Using Photography in Qualitative Research. *Qualitative Sociology* 12(2) Suvi 1989. Human Sciences Press. Kättesaadav seisuga 13.03.15 veebiaadressil: http://sweb.cityu.edu.hk/sm6324/Schwartz_VisualEthno_using-photography.pdf.

Sowa, Frank (2013). Indigenous Peoples and the Institutionalization of the Convention on Biological Diversity in Greenland. *Arctic Anthropology*. January 1, 2013 vol. 50 no. 1 72-88.

Sponsel, Leslie, E. Ecological Anthropology. The Encyclopedia of Earth. Kättesaadav seisuga 22.03.15 veebiaadressil <http://www.eoearth.org/view/article/151926/>.

Ssorin-Chaikov, Nikolai (2000). "Bear-Skins and Macaroni: The Social Life of Things at The Margins of a Siberian State Collective". Ilmunud kogumikus "The Vanishing Rouble: Barter Networks and Non-Monetary Transactions in Post Soviet Societies", toimetaja Paul Seabright. Cambridge University Press.

Stebbins, Robert, A (2010). Shopping as leisure, obligation and community. *Leisure/Loisir*, 30:2, lk 467-474. Routledge.

Tian, Robert Guang (2001). Anthropological Approach to Consumer Science: A Practical Teaching Case Study. *High Plains Applied Anthropologist*. No. 2, Vol. 21, 2001.

Tsing, Anna (2013). Sorting Out Commodities. How Capitalist Value is Made Through Gifts. *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, 3 (1): 21–43.

Weiner, Anette, B (1992). Inalienable Possessions. The Paradox of Keeping-While-Giving. University of California Press.

Weil, C. (1999) *Secondhand Chic: Finding Fabulous Fashion at Consignment, Vintage, and Thrift Stores*. Pocket Books, New York.

Xu, Yingjiao; Chen, Yizhuo; Burman; Zhao, Hongshan (2014). Second-hand clothing consumption: a cross-cultural comparison between American and Chinese young consumers. *International Journal of Consumer Studies* 38 (2014) 1k: 670–677. Wiley.

Yim, Mark Yi-Cheon; Seung, Chul-Yoo; Sauer, Paul, L (2014). Hedonic shopping motivation and utilitarian grocery shopping in superstores. *Journal of Academic Marketing Science*. 42, 1k 528–544. Springer.

REUSE, RECIPROCITY AND THE SOCIAL LIFE OF THINGS IN THE BORGERVAENGET SWAP CENTER

Summary

The aim of my thesis is to study the reasons why people visit the local municipality's swap center for free things on Borgervænget street in Copenhagen; which norms and rules do the visitors in the center perceive and also how do they perceive the identity and the identity transformations of the items donated to the center.

My fieldwork consisted of three stages. In the last month of 2014 I visited the swap center several times a week to observe the actions and reciprocal processes and get the first overview of its main working principles. The second stage took place between January and mid-March 2015 and was the time when I conducted most of the interviews. During the third stage in late March I conducted three additional interviews with my three main informants. There are altogether 18 interviews with 16 informants represented in this thesis. In my fieldwork I used qualitative research methods such as unstructured interviews, semi-structured interviews and participant observation.

My thesis is based on several main theoretical starting points: the classical theories of economic anthropology such as reciprocity, gift exchange, commodity exchange and the cultural biography of things and Pierre Bourdieu's forms of capital (Bourdieu 1986). Also, it relies on some earlier studies such as Irene Muriel's anthropological study of freeshops in Berlin (Muriel 2009) and Xu et al's typology of perceived values for purchasing second-hand clothing (Xu et al 2014). I have also dedicated a chapter to give a short overview of the economical and cultural importance of reuse in the Western countries, focusing on Denmark.

In my thesis I discovered that although the swap center functions outside of the traditional market relations as the items are donated and picked up for free, many of the motivations of its visitors are similar to those that have been characterized in several studies dealing with regular shopping situations. The most important reason for the visitors was the interest in finding exciting items which Xu et al (2014) have described as the hedonic value of "treasure hunting" and which can also be viewed as attempts to create and maintain social and objectified cultural capital. The visitors valued the emotions and fantasies that the items created above their functional values and also copied some shopping behaviours which are

usually attached to hedonic shopping such as impulsive purchases. The perceived economic value was seen as secondary motivation. Only a fraction of visitors claimed that they are interested in selling the free items they had picked up from the swap center, taking an item for personal use in order to save money was more common economically motivated reason to visit the center. Reuse and environmental values were also significant motivations which can also be viewed as attempts to gain and maintain social capital. Of all the four perceived values that Xu et al had defined, the quest of uniqueness was the least important for the visitors of swap center. Some of the informants pointed out that it can be tied to the egalitarianistic values of Danish society, these claims are definitely worth further studying.

In my thesis I also analysed the perceived norms and rules of the swap center's visitors, using the written rules of the establishment in the background. Although on center's web page and also on signs which are installed in the center the donation and pick-up of items should be balanced activities, most of the visitors didn't agree with it and tried to use the anonymity and passive nature of the center and the lack of control by its employees in their interests as much as they could. In my thesis I viewed this relationship between regular visitors and the swap centre as negative reciprocity, claiming that the reciprocity was partially established by these moral boundaries and perceived indebtedness which were created in cooperation of visitors' perceived understandings and values and the norms and rules described in the swap center by the local municipality. For example – the organized sale of the items picked up from the swap center was seen immoral, but picking up things for environmental reasons was seen as positive activity, even when the person didn't participate in donating.

In the last part of my thesis I analysed the problematics of describing the items found in swap center in the context of economical anthropology categories of gifts and commodities and the perspective of cultural biography of things. I concluded that the donated items placed on the shelves of the swap center are situated in no man's land – the items cannot be defined as commodities or gifts as they have some characteristics of both categories and also lack several characteristics of both. In Kopytoff's (1986) terms the swap center can be seen as a way of culture's resistance to the commoditization of things by economy.

Studying second-hand items, the reasons of reuse and the environments which are mediating these items from ethnological perspective contributes to the understanding of consumer behaviours. Although this research focuses only on one small swap center which is situated in

one local recycle center in Copenhagen, it could pave the way to some further discussions and studies on the topics of reuse and commodity-gift oppositions in anthropological discourse.

Lisad

Lisa 1: Küsimuskava

Üldküsimused:

- Mis on su ees- ja perekonnanimi?
- Mis on su vanus?
- Mis rahvusest oled?
- Milline on su tegevusala (töötad/õpid jne)?
- Kui tihti külastad vahetuskeskusi?
- Milliseid vahetuskeskusi külastad, miks?
- Mis on sinu peamine eesmärk vahetuskeskuste külastamisel?
- Kas sa käid ainult asju otsimas või ka annetad ise?
- Kas sa leiad, et asjade annetamine ja ülesvõtmine peaksid olema tasakaalus?

Annetamine:

- Kui tihti sa annetad asju vahetuskeskustele?
- Kas annetad ainult ühele vahetuskeskusele või mitmele? Miks?
- Kas tead või tunned inimesi, kes sinuga samu vahetuskeskusi külastavad?
- Miks sa annetatavaid asju ära ei viska?
- Milliseid esemeid sa tavaliselt annetad? Miks just neid?
- Kas oled annetanud asju, millega on sul emotsionaalne side?
- Kas oled mõne asja annetamist hiljem kahetsenud?
- Kas oled esemete annetamisel mõelnud nende järgmise omaniku peale (Kes ta võiks olla, jne)?
- Kas pead õigeks sinu annetatud asjade tasuta kaasa võtmist ja hilisemat müüki panekut?
- Kas oled annetanud sulle kingitud asju?

Asjade endale võtmine:

- Miks käid vahetuskeskustest asju üles endale võtmas?
- Kui tihti võtad esemeid vahetuskeskustest endale?

- Kas käid asju vahetuskeskustest otsimas alati üksi või ka mitmekesi?
- Kas tead või tunned inimesi, kes sinuga samu vahetuskeskusi külastavad?
- Millistest esemetest oled sa eriti huvitatud?
- Milline on parim ese, mille oled vahetuskeskusest saanud? Milles seisnes sinu jaoks selle väärtus?
- Mis on eseme valikul ja endale võtmisel kõige olulisem kriteerium? (Praktilisus? Eseme rahaline väärtus)?
- Kas tunned asjade endale võtmisega endal ka annetamise kohustust?
- Kas sinu jaoks on tasuta kaasa võetud esemel teine väärtus, kui siis, kui sa oleks selle ise ostnud (raha maksnud)?
- Kas oled kunagi tasuta vahetuskeskusest kaasavõetud asja maha müünud või edasi kinkinud?
- Kas pead õigeks vahetuskeskusest tasuta kaasa võetud asjade edasi müümist?

Lisa 2: Küsitlute andmed

Töös viidatud intervjuud:

Nimi/sugu	Vanus/rahvus	Tegevusala	Intervjuu tegemise aeg ja koht
Robert/mees	31/jamaikalane/Taani kodanik	Väikeettevõtja	16.12.14/ Borgervænget
Lana/naine	21/rumeenlane	Copenhagen Business Schooli tudeng	14.01.15/ Borgervænget
Naine	43/taanlane	Kodune/pereema	20.01.15 /Bispeengeni
Gorm/mees	70/taanlane	Kunstnik	10.02.2015 Borgervænget /20.02.2015 Kopenhaagen
Michael/mees	57/taanlane	Transporditöötaja	10.02.2015 Borgervænget
Finn/mees	72/taanlane	Pensionär	10.02.2015 Borgervænget
Jesper/mees	60/taanlane	Õpetaja	12.02.2015 Borgervænget
Jude/mees	36/nigeerlane/Taani resident	Ei avaldanud	12.02.2015 Borgervænget/21.02.2015 Kopenhaagen
Dite/naine	71/taanlane	Pensionär	11.02.2015 Borgervænget
Jesper/Jens/mehed	27 ja 29/taanlased	Teenindus/logistika	11.02.2015 Borgervænget
Kasper/mees	31/taanlane	Infotehnoloogia	11.02.2014 Borgervænget
Marianne/naine	69/taanlane	Pensionär	16.02.2014 Borgervænget
Martin/mees	53/taanlane	Õpetaja	01.03.2015 Borgervænget/02.03.2015 Kopenhaagen
Martin/mees	34/taanlane	Ei avaldanud	08.03.2015 Borgervænget
Lisa/naine	49/taanlane	Vabakutseline ajakirjanik	08.03.2015 Borgervænget

Lisa 3: Fotod

Foto 2. Sissesõit Borgervængeti vahetuskeskusesse.

Foto 3. Vahetuskeskuse väiksemate objektide ladustamiseks ettenähtud riiulid.

Foto 4. Vahetuskeskuse mööbli ladustamiseks ette nähtud ala.

Foto 5. Vahetuskeskuse raamatute jaoks ette nähtud riiulid.

Foto 6. Informant Gorm vahetuskeskusest pärit mänguasjadega.

Foto 7. Vahetuskeskuse reeglistik.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kalev Aasmäe (sünnikuupäev: 11.03.1988)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Korduvkasutus, vastastikkus ning asjade sotsiaalne taassünd Borgervængeti vahetuskeskuses”, mille juhendaja on Aimar Ventsel,
  - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **20.05.2015**